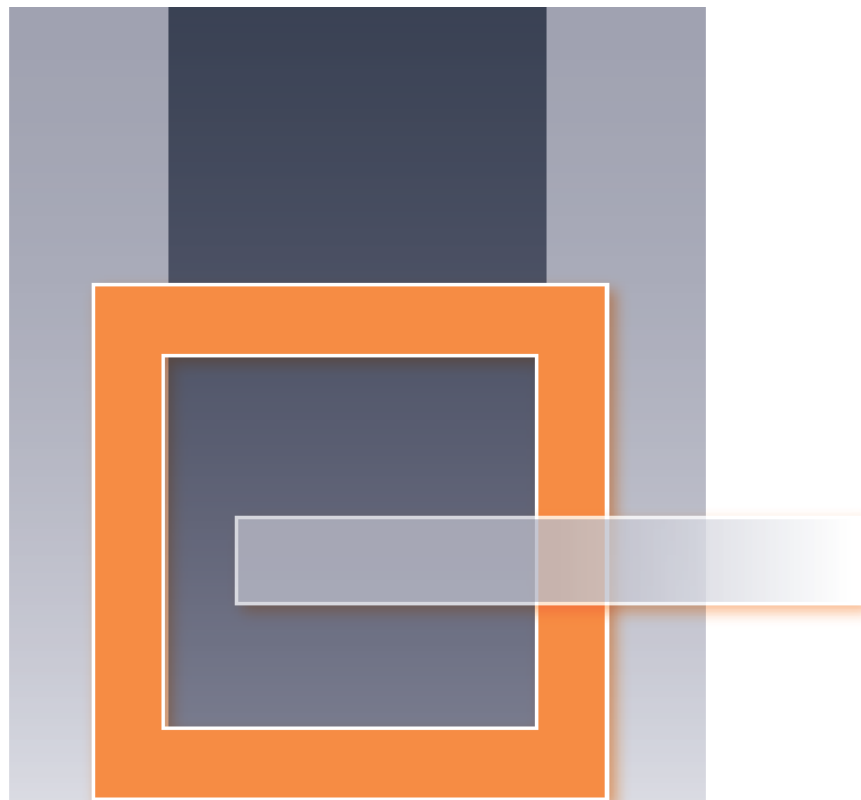

ОЦЕНКА НА ЗАПЛАХИТЕ ОТ ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ

2019

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Европейски съюз, Фонд „Вътрешна сигурност“

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Фонд „Вътрешна сигурност“, съфинансиран от Европейския съюз. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Центъра за изследване на демокрацията и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и Отговорния орган.

2019, Център за изследване на демокрацията

Всички права запазени.

Център за изследване на демокрацията

ул. „Александър Жендов“ 5, София 1113

тел.: (+359 2) 971 3000

факс: (+359 2) 971 2233

csd@online.bg, www.csd.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
1. НЕЛЕГАЛНА ТЪРГОВИЯ С ТЮТЮНЕВИ ИЗДЕЛИЯ	8
2. КАНАЛДЖИЙСТВО	17
3. ТРАФИК НА ХОРА И ПАЗАР НА СЕКС УСЛУГИ	23
4. ТЕЛЕФОННИ ИЗМАМИ	31
5. НЕЛЕГАЛЕН ДЪРВОДОБИВ.....	38
6. ИЗМАМИ СЪС СРЕДСТВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ	48
7. КИБЕРПРЕСТЪПЛЕНИЯ	55
8. РАЗПРОСТРАНЕНИЕ И ТРАФИК НА НАРКОТИЦИ	62
9. ОРГАНИЗИРАНИ ДДС ИЗМАМИ	73
10. НЕЛЕГАЛНА ТЪРГОВИЯ С ГОРИВА	80

Списък фигури и таблици

Фигура 1. Организирана престъпност и насилие в периода 1989-2018 г.	6
Фигура 2. Оценка на ключови нелегални пазари в България (2018 г.)	7
Фигура 3. Заловени и продавани незаконни тютюневи изделия (2008-2018).....	9
Фигура 4. Организация на криминалните мрежи за внос и разпространение на незаконни тютюневи изделия в България	14
Фигура 5. Незаконни мигранти, задържани на вход и изход на държавна граница (2013 – 2018 г.)	18
Фигура 6. Оценка на преминали през страната мигранти (2013 – 2018 г.)	20
Фигура 7. Опити за телефонни измами според виктимизационни изследвания (% население).....	32
Фигура 8. Приходи от телефонни измами, 2012-2018 г. (в хил.лв.)	33
Фигура 9. Регистрирани телефонни измами по области (2012 – 2018 г.).....	34
Фигура 10. Структура на престъпните групи за телефонни измами	35
Фигура 11. Контролни и стопански функции в МЗХГ	42
Фигура 12. Ползване на дървесина от 6-те държавните горски предприятия (2006 – 2017)	43
Фигура 13. Приходи на 6-те държавни горски предприятия (2012-2018 г.)	43
Фигура 14. Дял на кандидатствалите фирми към еврофондовете в България през 2018 г. според региона за планиране	49
Фигура 15. Дял на кандидатствалите фирми към еврофондове в България през и преди 2018 г.	49
Фигура 16. Тенденции в използването на интернет в България 2013 – 2018 г.	55
Фигура 17. Видове регистрирани кибер инциденти 2014 – 2018 г.	56
Фигура 18. Дял от бизнеса, станал жертва на опит за кибератака (%).....	57
Фигура 19. Брой случаи на разкрити пратки наркотици от Агенция „Митници" (2013 – 2018).....	62
Фигура 20. Количества разкрити наркотици от Агенция „Митници" (2013-2018)	63
Фигура 21. Употреба на канабис, кокаин, амфетамин и метамфетамин в България (% от възрастното население през последните 12 месеца, 2007 – 2018 г.).....	69
Фигура 22. Употреба на канабис сред населението	69
Фигура 23. Употреба на амфетамини сред населението	70
Фигура 24. Употреба на кокаин сред населението.....	71
Фигура 25. Схематично представяне на участниците в ДДС верижни измами	78
Фигура 26. Оценка на финансовите щети от организирани ДДС измами	79
Фигура 27. Оценка по групи потребители на НАП	82
Таблица 1. Загуби от незаконния пазар на тютюневи изделия.....	15
Таблица 2. Приходи от каналджийство (2013 – 2018 г.)	20
Таблица 3. Оценка на вътрешния пазар на проституцията за 2018 г.	27
Таблица 4. Оценка на незаконния добив чрез баланс на ползването на дървесина	45
Таблица 5. Дървесина, добита от горските територии (2013 – 2018 г. пл. куб. м.)	46
Таблица 6. Киберпрестъпления: основни термини.....	61
Таблица 7. „Липса на ДДС“ в сравнение с теоретично дължимото ДДС, ръста на ДДС приходите и ръста на БВП (2008 – 2018 г.)	77
Таблица 8. Липса на ДДС и акциз от недекларирано потребление на течни и газообразни горива за периода 2007 –2016 г.	82
Таблица 9. Бензиностанции и потребление на горива, 2017 – 2018 г.	83

УВОД

Настоящата оценка на организираната престъпност в България е третата, която Центърът за изследване на демокрацията осъществява. Анализирани са състоянието и динамиката на десет престъпни пазара през 2018 г., като за първи път са включени измамите със средства на ЕС и незаконния дърводобив. Освен тях, настоящето издание съдържа оценка на следните престъпни пазари: нелегална търговия с тютюневи изделия, каналджийство, трафик на хора и пазар на секс услуги, телефонни измами, киберпрестъпления, разпространение и трафик на наркотици, организирани ДДС измами и нелегална търговия с горива. Направените промени при анализа за 2018 г. отчитат както конкретни фактори на престъпната среда, така и макроикономическата и социалната обстановка, които също влияят на общата криминогенната картина в България.

Във вътрешен план е необходимо да се отбележи продължаващото положително влияние на икономическа среда в България през 2018 г.:

- *Брутният вътрешен продукт (БВП) на страната нараства с 3,2%.*
- *Средната работна заплата бележи ръст от 7,4%, който е един от най-високите в Европейския съюз.*
- *Безработицата продължава да намалява, от 6,3% през 2017 г. до 5,2 % през 2018 г.*

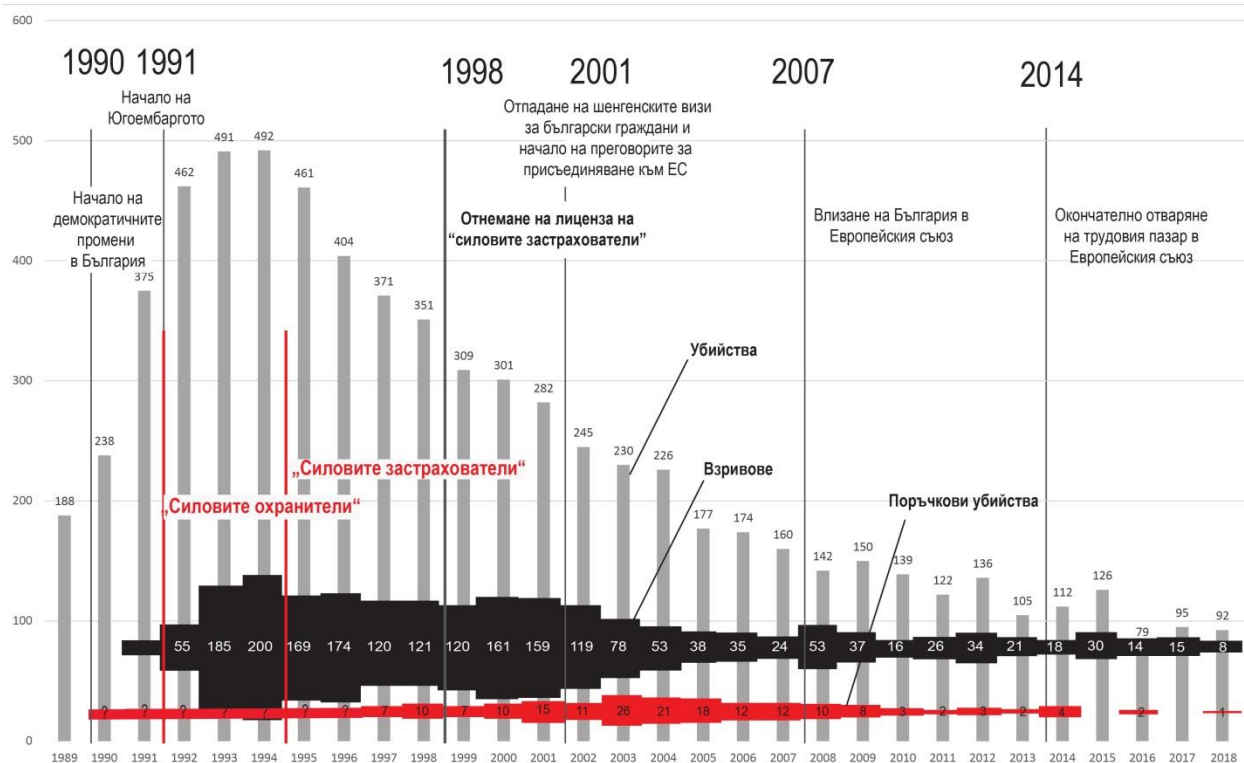
Същевременно ключово значение имат дългосрочните негативни демографски процеси, свързани с отрицателния прираст и емиграцията. Въпреки че се наблюдава забавяне на нетната емиграция до около 4 хил. човека през 2018 г., този фактор продължава да оказва ограничаващо влияние върху тежката и организираната престъпност в България.

Устойчивият спад при конвенционалната престъпност продължава и през 2018 г., като регистрираните престъпления са с 9,29% по-малко. Тази тенденция също може да се разглежда като една от основните причини за по-малките размери на тежката и организираната престъпност.

През 2018 г. се наблюдава продължаваща тенденция към понижаване броя на незаконно преминали бежанци и икономически мигранти от Близкия изток и Северна Африка към Западна и Северна Европа. Въпреки това, поради политическата нестабилност в регионите, източници на мигранти, рискът от незаконно преминаващи през страната остава висок.

При предишни опити за оценка на тежката и организираната престъпност един от основните индикатори бе нивото на насилие в страната. За целта бяха използвани три променливи, за които се смята, че са регистрирани достатъчно надеждно от началото на 90-те години – брой на умишлените убийства (чл.115-116, 118 НК), повреждане чрез взрив (чл.333 НК) и убийства на известни публични лица. Данните за 2018 г. дават основание да се твърди, че нивата на насилие продължават да намаляват, което показва значително по-малките възможности на тежката и организираната престъпност в сравнение с 90-те години, когато насилието беше масово и открито, както и спрямо началото на столетието, когато бяха извършени голям брой убийства на лица, свързани с подземния свят (виж фигура 1).

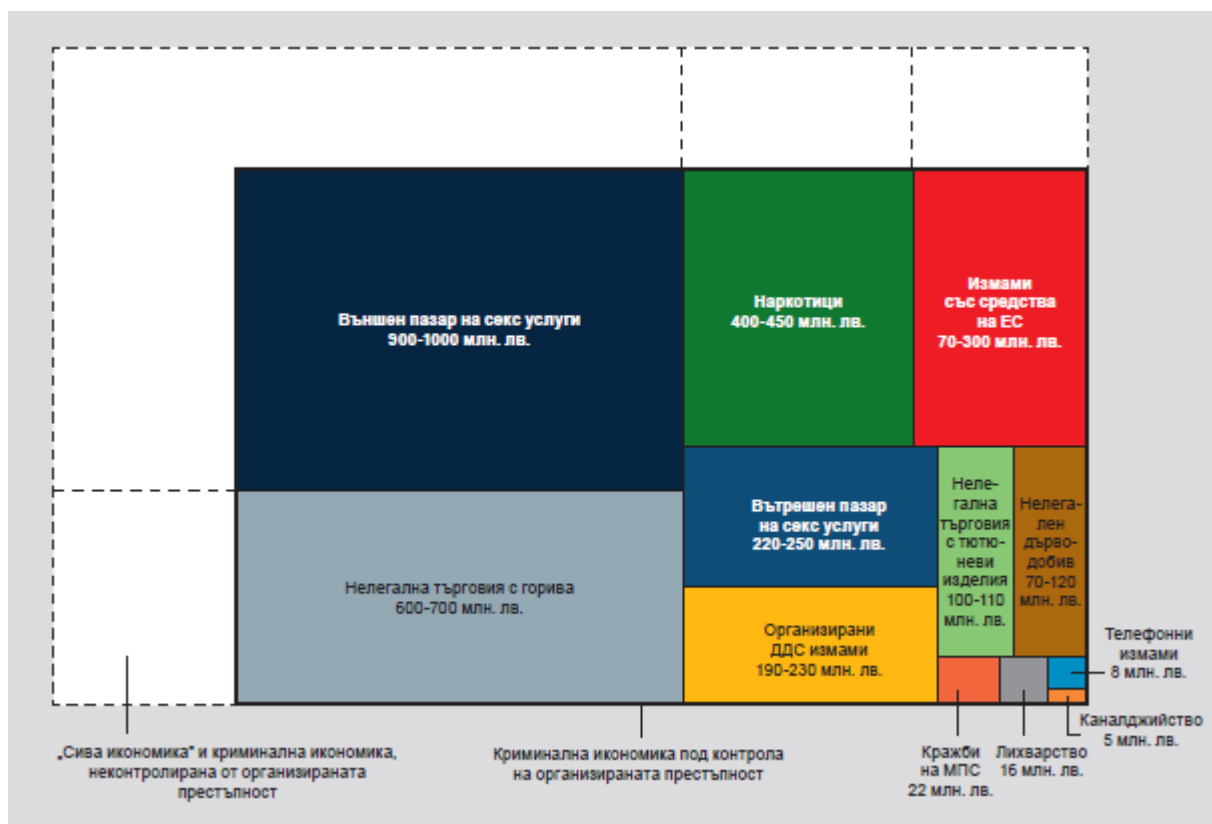
Фигура 1. Организирана престъпност и насилие в периода 1989-2018 г.

Източник: Център за изследване на демокрацията

Втората основна оценка, която се използва при годишния анализ на състоянието на тежката и организираната престъпност, е свързана с размерите на престъпните пазари и дейности в страната. С помощта на няколко директни и индиректни метода бяха направени изчисления за размерите на финансовите средства, които се генерират от 12 основни криминални дейности. От данните за 2018 г. става ясно, че е налице продължаващ спад в приходите за криминалните структури в няколко пазара, като например незаконните тютюневи изделия, организираните ДДС измами, незаконния дърводобив, каналджийството и кражбите на коли. Същевременно в други големи престъпни пазари се наблюдава запазване на приходите. Такива са организираният пазар на секс услуги както в страната, така и извън нея, пазарът на горива, пазарът на наркотици и телефонните измами (виж фигура 2).

Фигура 2. Оценка на ключови нелегални пазари в България (2018 г.)

Източник: Център за изследване на демокрацията.

Последните два анализа (2017 и 2018 г.) на тежката и организираната престъпност в България показват, че при престъпните пазари, в които няма спад, е налице трудно разграничаване на криминалните от легалните дейности. Използването на законен бизнес, чрез който се прикриват престъпни дейности, се наблюдава например при пазара на нелегални горива, пазара на организираните ДДС измами, нелегалния дърводобив и дори при износа на секс услуги. В доклада за 2018 г. са разгледани два нови пазара в сравнение с оценката за 2017 г. – този на измамите със средства на Европейския съюз и на нелегалния дърводобив. Резултатите показват, особено при измамите с еврофондовете, една специфична еволюция и бърза адаптация на българските криминални мрежи към новите възможности. Прави впечатление, че българската организирана престъпност, освен че практически е изоставила старите форми на насилие, е намерила корупционни инструменти за отстраняване на конкуренцията, които използва в публичната администрация. Така през последните години все по-голяма част от финансовите щети от престъпна дейност са резултат от активността на т.нар. „бели якички“ и все по-малко на класическите криминални структури.

1. НЕЛЕГАЛНА ТЪРГОВИЯ С ТЮТЮНЕВИ ИЗДЕЛИЯ

Пазарът на незаконни тютюневи изделия е един от най-големите престъпни пазари в България през последните три десетилетия. В различни периоди след 1990 г. ръстът на незаконни цигари достига 40-50% и до 2015 г. не пада под 14-15%. Дори след присъединяването на страната към ЕС, този пазар остава един от трите най-големи престъпни пазара, като годишният му размер е между 0,5% и 1% от БВП на страната. Специфична особеност на тази престъпна дейност е, че тя е едновременно обвързана както с местните организирани престъпни структури, така и с дейността на престъпни групи от съседни държави. Други съществени особености са изградената широка и устойчива криминална мрежа, съставена от дребни търговци, както и наличието на активно търсене сред населението.

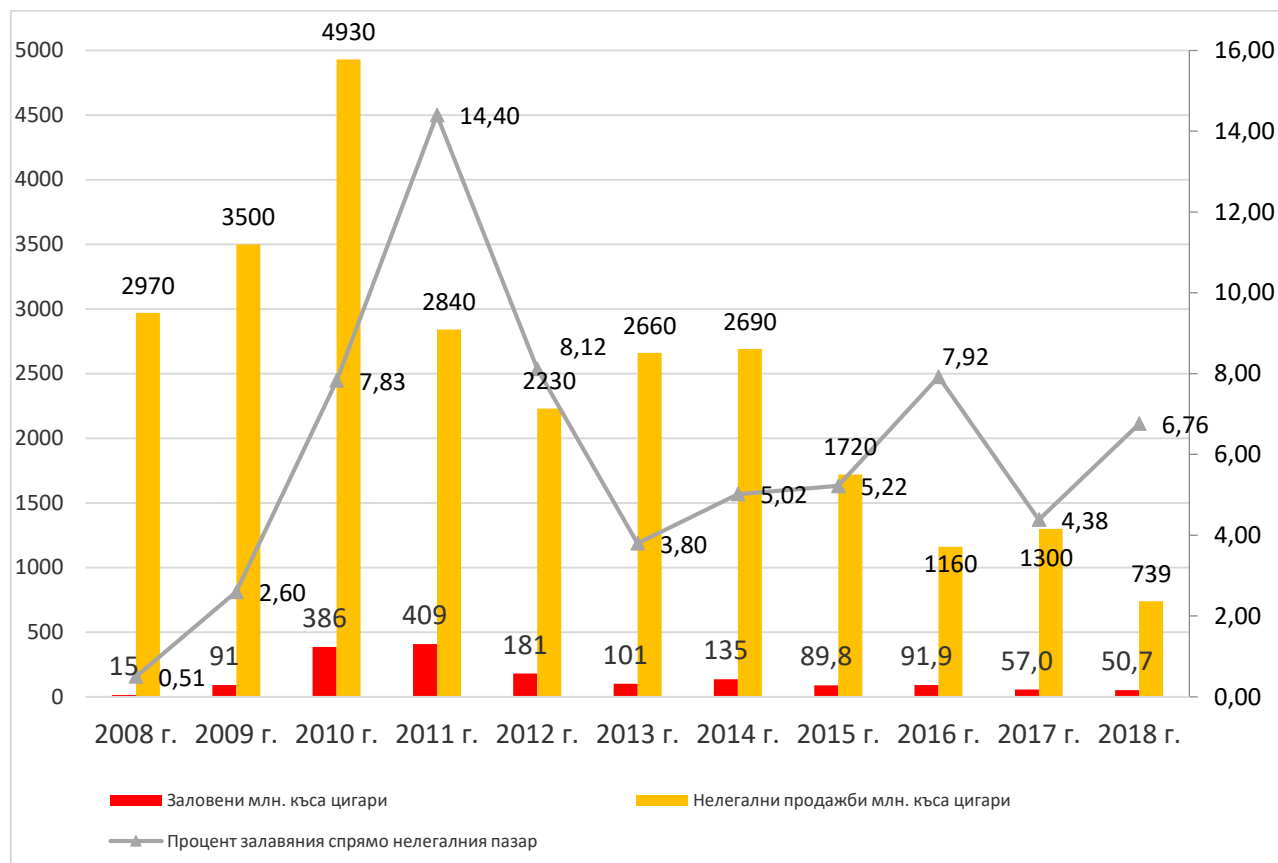
Причините за големината и устойчивостта на незаконния пазар на тютюневи изделия в България са много, като особено значими се очертават, от една страна, ниските доходи и съответно ниската покупателна способност на населението, а от друга – добре изграденият производствен и търговски капацитет на тютюневата индустрия в страната, който след 1990 г. започва да се използва изключително активно от различни престъпни структури. Възникват два типа криминални организации. Първият тип структури се свързват с балканската контрабандна инфраструктура за незаконни тютюневи изделия. Българските криминални търговци създават устойчиви входни контрабандни канали за известни световни марки цигари от гръцките безмитни зони, както и изходни контрабандни канали за износ към Балканите и Централна и Западна Европа. Към последните в определени периоди се включва и износ на законно произведени цигари от българския държавен тютюнев монополист. Вторият тип криминални организации се свързват с производството на незаконни цигари както в страната, така и извън нея.

Тази устойчива структура от „търговци“ и „производители“ успява ефективно да се адаптира към всички политически и икономически промени, които се случват в България и съседните страни през следващите десетилетия.

Тенденции и развитие

Анализът на наличните за 2018 г. данни от изследванията на празните опаковки (ИПО) показва умерен спад в потреблението на незаконни цигари, като в същото време компетентните служби докладват залавяния на значително по-голям дял от незаконния пазар в сравнение с залавяните обеми в предходни години. В Хасково, Свиленград и Димитровград се наблюдават най-високите нива на незаконен пазар (над два пъти средното за страната), докато в Пазарджик и Кюстендил се наблюдава съществен спад спрямо нивата от 2017 г.

Фигура 3. Заловени и продавани незаконни тютюневи изделия (2008-2018)

Източник: Данни от Агенция „Митници“, МВР и оценка на Центъра за изследване на демокрацията

Натрупаните през последните години подробни данни за марките незаконни цигари, както от полицейските служби, така и от ИПО, дават възможност да се проследят промените в криминалния пазар на тютюневи изделия в периода 2012 – 2018 г. Наред с това те предоставят и възможност да се оценят отклоненията, включително признаците на завладяване на държава и корупционните рискове, в действията на институциите на национално и регионално ниво.

Корупцията традиционно се определя като един от основните инструменти на организираната престъпност за достъп до изпреварваща информация, придобиване на конкурентни предимства, избягване на полицейски разследвания, улесняване на различните аспекти на незаконните дейности и инфилтриране на легалната икономика¹. Незаконната търговия с тютюневи изделия е

¹ Europol (2017) *Serious and Organised Crime Threat Assessment 2017 (SOCTA 2017)*. The Hague: European Police Office.; Gounev & Ruggiero (2012) - *Corruption and Organized Crime in Europe. Illegal partnerships*. London: Routledge.; UNODC (2010) *The globalization of crime. A transnational organized crime threat assessment*.

типичен пример в това отношение. Редица анализи и академични изследвания² показват, че в много случаи престъпните групи и мрежи използват корупцията като инструмент за улесняване на незаконната търговия с тютюневи изделия и обикновено обект на корупционен натиск са полицейските и митническите служби³.

Анализът на данните от ИПО на основните марки предоставя възможност да се разбере по-широкият контекст на пазара и да се получи информация за криминалните мрежи, стоящи зад конкретните марки незаконно разпространяващи се цигари в България. Наред с това, анализът на тези данни позволява да се проследи как основните мрежи се адаптират към дейността на българските институции през последните години. Същевременно, натрупването на детайлна информация от страна на МВР относно марките на заловените количества незаконни цигари след 2014 г. открива възможности за допълнително надграждане на анализа на ИПО и по-специално възможност да се оцени работата на областните дирекции и потенциалните корупционни практики.

Използването на корупцията от организираната престъпност, както и редица други проявления на корупцията, е скрит феномен и в този смисъл няма как директно да бъде измерен или оценен. Един от възможните подходи да се направи такава оценка е чрез използване на индиректни показатели като наличие на значителни вариации при изпълнението на възложените по закон функции на компетентните институции и показатели за наличие на участници в пазара със значително преимущество пред останалите. Такъв подход е в основата на наскоро разработения диагностичен инструмент за оценка на завладяването на държавата⁴. Концепцията за завладяната държава и тук показва предимствата спрямо класическите теории за корупцията, като дава възможност да се изследват не само корупционното влияние на организираната престъпност, но и механизмите на участие на легитимни компании в деформирането на легалния пазар.

Вниманието към марките незаконни цигари от страна на полицейските служби и приходните администрации има дълга традиция, но с възникналите възможности за лабораторни изследвания, заловената цигарена кутия се превръща в уникален инструмент за разследване. На нея започва да се гледа като на своеобразен „пръстов отпечатък“. Причината е, че съвременните тютюневи изделия изискват сложен фабричен процес, който в много отношения е силно специфичен и дава възможност за идентифициране на фабриката, съответно машините, на които е произведена всяка цигарена кутия. Възможно е също да се определи произхода на суровината и консумативите. В България анализът на заловените цигарени кутии като ориентир за участието на определени криминални структури започва да се използва още в средата на 1990-те години, но едва през последните няколко години се превръща в систематичен подход.

В този контекст, за да се оцени нивото на корупционни практики бе разработен един нов инструмент – **Индекс на аномалиите при залавянията (ИАЗ)**, който позволява да се идентифицират значителните отклонения или т.нар. аномалии в нивата на залавяне на отделните марки цигари на национално и местно ниво. В случая под аномалии се разбират случаи, при които една марка или група от марки незаконни цигари се залавят значително по-малко, отколкото е средното ниво на

² Виж например Joossens & Raw, From cigarette smuggling to illicit tobacco trade. Tobacco Control, 2012; 21:230-234; CSD, Examining the Links between Organised Crime and Corruption, 2010; WB, Confronting Illicit Tobacco Trade: A Global Review of Country Experiences, 2019.

³ CSD, 2010, op.cit., p. 129-130;

⁴ CSD (2019) *State Capture Assessment Diagnostics*, pp.39-40.

залавяне за страната. За целта се съпоставят данните от полицейските залавяния на национално и областно ниво с данните от ИПО в страната по години, което позволява да се идентифицират проблемни марки със значително по-ниско ниво на залавяне. Причините за тези аномалии може да са различни – навлизане на нови криминални мрежи или възникване на нови канали за доставка, нисък капацитет на институциите в конкретната област или устойчиви корупционни практики сред служителите на институциите на областно ниво.

Индекса на аномалиите при залавянето надгражда подхода, предложен при конструирането на *индекса за полицейската ефективност*. Като основа за индекса се използват данните за незаконните марки цигари, които са регистрирани от ИПО за съответната година⁵. Изчислението на ИАЗ включва три стъпки. Първата стъпка е оценяването на годишното потребление на незаконни цигари в страната за всяка марка на база процентния ѝ дял според ИПО. Втората стъпка е оценка на средното ниво на залавяне на всяка марка от полицията на национално ниво. Последната стъпка е съпоставяне на нивото на залавяне на всяка от марките със средната ефективност на полицията при залавяне на незаконни цигари в страната. ИАЗ показва отклонението при залавянето на всяка заловена марка спрямо средното ниво на залавяне в страната. Така се определя и корупционния риск за всяка една от марките. Колкото по-малко се залавя конкретната марка спрямо средното за всички марки в страната, толкова по-рискова е тя⁶. Така ИАЗ дава възможност да се определи кои са най-рисковите марки в страната.

Основната хипотеза при анализа е, че криминалният пазар на цигари е силно зависим от марките незаконни цигари. Достъпът до контрабандни канали или незаконни цигари, произведени в страната, е силно диференциран в зависимост от принадлежността на криминалните мрежи. Разследванията показват, че различните криминални структури разпространяват различни марки или група от марки цигари. Съответно, би могло да се твърди, че на национално и местно ниво марките цигари са основен индикатор, по който могат да се разпознаят участниците в незаконното разпространение на цигари.

Осъществените анализи на данните от периода 2015-2017 г. установяват 65 марки цигари, при които през годините се наблюдават значителни отклонения или аномалии. Повечето от марките са на световни цигарени производители, които са популярни на българския пазар, като ASSOS, MURATTI, MARLBORO, EVE и др., но са налице също и популярни гръцки марки като KARELIA, OME, както и една марка на български производител.

Регионалният анализ на ИАЗ за 2017 г. показва няколко интересни групирания на марки по области. Прави впечатление доминацията на две марки – BUSINESS ROYALS и ROYAL. Счита се, че тези марки, заедно с ROYALE и MURATTI, се произвеждат от българска криминална структура, чиято фабрика бе разкрита през лятото на 2019 г. Предполага се, че тази група работи в Гърция и прехвърля производството в България. Другата марка, която се откроява в 4 области, е AMERICAN GOLD EAGLE, идентифицирана като свързана с български легален производител. Третата криминална мрежа, която бе коментирана, е свързана с Хасковска област и марките ASSOS и EVE. Последната четвърта

⁵ Пълната методология за изчисляване на индекса е представена в отделен методологичен анекс.

⁶ В случаите, когато въобще липсват залавяния на марката от полицията, ИАЗ не може да се изчисли и затова се приема, че е равен на 100.

марка е WINSTON и се смята, че е произведена от незаконна фабрика някъде в България или на Балканите.

Високият пазарен дял на определена незаконна марка може да се използва като показател за наличието на определено конкурентно предимство – висока разпознаваемост и предпочитане на марката, по-добро качество, ниска цена и лесна възможност за закупуване от съседна държава, изградена мрежа за незаконно разпространение. Едновременно наличие на значителни отклонения (аномалии) при залавянето на дадена марка и високият пазарен дял на марката сред незаконните цигари в града може да се използва като метод за идентифициране на потенциални корупционни практики. В този план всяка от 4-те марки идентифицират аномалии, които могат да се интерпретират и като корупционен риск за съответната област на страната.

Структура и размери на криминалните мрежи

На базата на различни разследвания, проведени в България и в Европа, могат да се опишат спецификите на криминалните структури, активни както на национално, така и на международно ниво. Структурата на незаконния пазар и видовете участници в него се запазва относително устойчива и през 2018 г. Една метафора, описваща добре функционирането на незаконния пазар на цигари в България, е „каскада от резервоари“. При този модел напълнения най-горен резервоар „излива“ внесените или произведените цигари към резервоари на по-долното ниво, те пък снабдяват тези под тях и т.н. При тази схема не може да се говори за традиционна йерархия. Криминалните лидери, които са на най-високо ниво, работят в „най-горния резервоар“ и съответно внасят (или произвеждат) и продават на по-долните нива („резервоари“) стотици контейнери годишно, но не определят по никакъв начин организацията и взаимодействието между криминалните структури под тях.

Най-високото ниво, криминалните предприемачи, наричани в България най-често „цигараджиите“, осигурява основната част от незаконните тютюневи изделия чрез три различни източника: 1) Внос на немаркови цигари („illicit whites“) от страни извън ЕС за България или други държави в ЕС⁷. 2) Производство на цигари в собствени легални фабрики, които имат значителен пазарен дял при законните тютюневи изделия в България и Гърция. В този случай в България и Гърция, легалният производител на цигари декларира цигарите за експорт извън страни от ЕС. Обикновено част от продукцията действително се изнася, но след това се връща в страната през различни нелегални канали⁸. 3) Финансират производство на цигари в нелегални фабрики в България или друга съседна страна. Тези производства се организират от лица, специализирани в този тип дейност и свързани с тютюневата индустрия. Те натрупват значителни количества машини и части за производство на цигари и ги държат в складове в страната и в чужбина. Разкриваните фабрики са с различна степен на качество на машините и продукцията. Произвежданите цигарите имитират или известни марки или немаркови цигари („illicit whites“)⁹. Това най-високо ниво в криминалните мрежи осигурява за българския незаконен пазар между 400 и 500 контейнера¹⁰ с цигари през 2010 г., между 230 и 250

⁷ Financing of Organised Crime, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2015.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Когато нелегалният пазар на цигари се оценява на около 20% според проучванията на празните опаковки.

контейнера годишно в периода 2011-2014 г., между 50 и 100 контейнера годишно през 2015-2017 г. и около 50 контейнера през 2018 г.

Второто ниво на престъпния пазар (средният „резервоар“) са регионалните криминални предприемачи, които купуват цигари от „големите цигараджии“. Това ниво (на жаргон често наричани „глави“) осигурява връзката между горното ниво и дистрибуторските мрежи. Техният начин на действие е почти изцяло пазарно ориентиран. Те купуват от горното ниво от някой от големите доставчици, който им предложи най-ниски цени при съответно добро качество на нелегалните цигари. Продават в своя район, конкурирайки се с други местни криминални предприемачи.

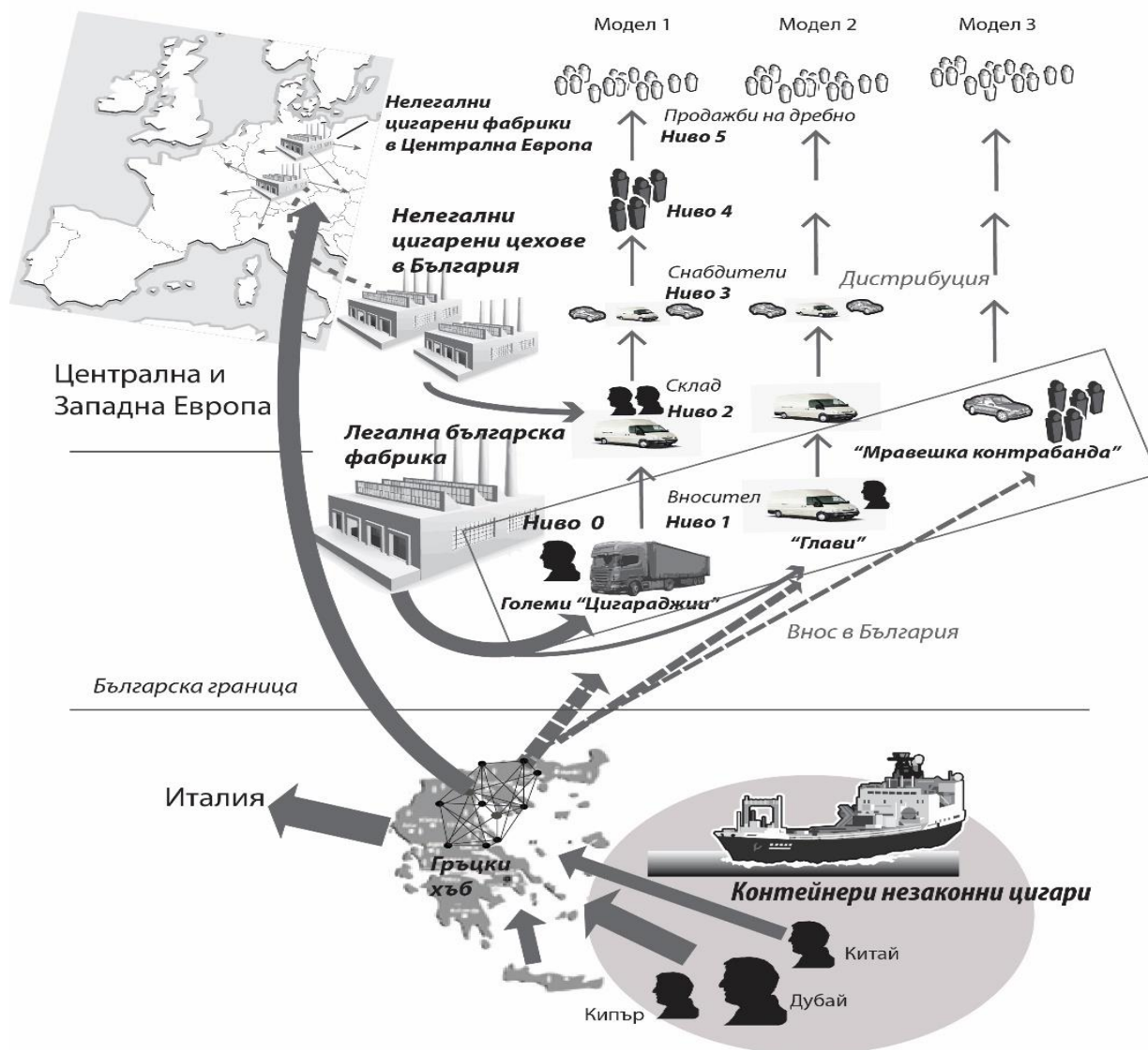
Тези криминални структури осигуряват доставките на тютюневи изделия в различните населени места в страната и поемат основния риск върху себе си. Криминалните предприемачи на „най-високото ниво“ осигуряват нелегални цигари на ниво контейнер¹¹, съответно за българския пазар това са средно 4-5 контейнера. При средното ниво, мярката е „бус“. Обикновено това са от 100 до 250 мастърбокса или 1/4 до 1/10 от контейнер (ТИР камион). В зависимост от това колко голям е местният пазар, който покриват, доставките се правят между един път седмично и един път на месец. За да функционира ефективно дистрибуцията, криминалната мрежа прави корупционни плащания на местно ниво за протекция и изпреварваща информация. В случаите, в които лица от дистрибуторските мрежи биват заловени, отново се използват корупционни практики за избягване на повдигане на обвинения или ефективни присъди. В някои случаи криминалните предприемачи на средно ниво се опитват да внасят директно от Гърция (или други страни), за да увеличат значително печалбата си. Те обаче не разполагат нито с дългогодишните контакти с международните доставчици на цигари, нито с корупционното влияние сред високопоставени служители на национално ниво. Обикновено криминалните предприемачи от високото ниво успяват да предотвратят подобни опити за директно снабдяване извън страната, като най-често се подава информация към различни полицейски структури и Агенция „Митници“.

Третото ниво на незаконния пазар на тютюневи изделия се занимава с логистиката и доставките към продавачите на дребно. В някои случаи, на това ниво криминалните мрежи извършват и директни продажби. Това ниво купува от дистрибуторите (второто ниво) на чисто пазарен принцип. В зависимост от големината на регионалния пазар и традицията, криминалните мрежи могат да имат от 3 до 5 нива – склададжии, зареждачи, разносвачи и т.н. В някои райони, близки до южната и западната граници, възникват коалиции с дребни вносители и така се спестяват горните нива. Това е така наречената „мравешка контрабанда“, която се реализира чрез мрежа от социално слаби български и чужди граждани¹². Тази група криминални актьори обаче е в много по-ясна субординация към регионални търговци (Фигура 4).

¹¹ Един корабен контейнер има средно 1 000 мастърбокса. Това са 500 хил. кутии цигари или 10 млн. къса.

¹² Моделът е преминаване на границата по няколко пъти дневно и внасяне на малки количества цигари. След това количествата контрабандни цигари се събират в депа и се уедряват пратките към вътрешния пазар. Ако бъдат заловени при преминаването на границата, на лицата, които внасят контрабандни цигари, може да се наложат само административни санкции – конфискация и глоба.

Фигура 4. Организация на криминалните мрежи за внос и разпространение на незаконни тютюневи изделия в България

Източник: Център за изследване на демокрацията

Като страничен „резервоар“, свързан с мрежите за разпространение на цигари в страната, функционира **производството и разпространението на наsipен (рязан) тютюн**. Това е най-ниският ценови сегмент за потребителите на незаконни тютюневи изделия. Поради ниските доходи в България се счита, че около 20-25% от пушачите консумират наsipен тютюн. Суровината се изкупува от производителите в България, без заплащане на акциз и ДДС, и от нея се произвеждат цигари от продавачите на най-ниско ниво или от самите потребители. Разпространението започва на 2-ро или 3-то ниво и може да е свързано както с мрежи на организираната престъпност, така и с мрежи за приятелска търговия. Данни от проведените интервюта сочат за наличието на трансгранична

търговия със суров тютюн, който минава легално през границата с Гърция и най-вероятно се обработва в нелегални фабрики в пограничните райони.

Рискове и щети

В периода 2015 – 2018 г. ясно се откроява възходяща тенденция относно приходите от тютюневи изделия в страната. Евентуалното намаляване на натиска към институциите за ограничаване на контрабандните канали и незаконното производство на цигари в страната би предизвикало сериозни сътресения в приходната част на бюджета. За последните десет години, общите загуби от акцизи и ДДС, неизплатени към хазната, изчислени на базата на изследвания на празните опаковки, се равняват на 4,639 млрд. лв. Съществува и реална опасност промяната в политическата или икономическата среда в някоя от съседните страни да доведе до нови източници на незаконни тютюневи изделия. Наблюдаваният ръст на контрабандата в Гърция през 2018 г., сътресенията в турската икономика и спекулациите с възможното подновяване на мигрантския натиск по южната граница, подчертават потенциала за реализиране на този риск и отварянето на нови канали към България.

Таблица 1. Загуби от незаконния пазар на тютюневи изделия

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
EPS %	17,6%	34,5%	23,3%	15,3%	18,8%	20,0%	13,4%	8,1%	7,0%	5,1%
Нелегално потребление (млн. къса)	3,718	6,181	3,304	2,090	2,665	2,836	2,036	1,219	1,032	739
Загуби от акциз, млн. лв.	370	872	509	322	412	440	317	199	174	129
Загуби от ДДС, млн. лв.	90	179	127	80	103	111	80	50	43	32
Общо загуби от ДДС и акцизи, млн. лв.	460	1051	636	402	515	551	397	249	217	161

Източник: Център за изследване на демокрацията

Перспективи и препоръки

Навлизането на нови продукти на пазара под формата на иновативни електронни уреди за доставяне на никотин (electronic nicotine delivery systems) и такива за нагряване на тютюн (tobacco heating systems) има потенциал в дългосрочен план да допринесе за намаляване размера на незаконния пазар на тютюневи изделия. В случая на т.н. „електронни цигари“ се наблюдава широк кръг от производители и вносители на устройства и течности, пазарният дял на тези продукти в България обаче остава относително малък¹³ и към момента няма осезаем ефект върху размера на незаконния пазар. От друга страна, делът на т.н. „бездимни цигари“ от момента на тяхното навлизане на пазара в края на 2017 г. расте с висок темп, като в средата на 2019 г. той е

¹³ Изследване на Евробарометър от средата на 2015 г. показва, че едва 1% от пушачите в България използват такива продукти.

приблизително 5%¹⁴. Пренасочването на по-голям брой потребители от конвенционални цигари към подобни иновативни продукти би имало осезаем ефект върху нелегалния пазар, тъй като електронните и бездимните продукти използват технология, която все още е относително трудна за подправяне и нейното имитиране на добро ниво не би било рентабилно за криминалните структури. Тяхната пазарна цена обаче към момента остава прекалено висока, за да допринесе за подобен съществен отлив и съответно ефект върху черния пазар.

Влизането в сила на Протокола за елиминиране на незаконната търговия с тютюневи изделия към Рамковата конвенция за контрол на тютюна на Световната здравна организация на 25.09.2018 г. предостави потенциал за още по-тясно институционално сътрудничество, както на регионално, така и на международно ниво, което от своя страна може да даде тласък в борбата с незаконния пазар. Ефективното въвеждане на Track & Trace системата (основен инструмент, заложен в текста на Конвенцията) за следене на законно произведените количества обаче, зависи почти изцяло от активната роля на националните правителства и тяхната политическа воля за борба с организирания групи на всички нива.

Основната препоръка по отношение на незаконния пазар на тютюневи изделия е да се запази прилаганият към момента силен контрол спрямо фабриките в страната от страна на институциите, като също така се разшири капацитета за ефективен контрол по граничните контролно-пропускателни пунктове чрез въвеждането на иновативни решения, успешно използвани в други страни – членки на ЕС и повишаване технологичния капацитет на служителите, които оперират с тях.

Втората препоръка е свързана с оперативната рамка и въвеждането на количествени показатели за работата на областните дирекции по отношение на противодействието на незаконната търговия с тютюневи изделия. ИАЗ би могъл да се използва съвместно с индекса за ефективност на полицейските залавяния¹⁵ с цел по-добро приоритизиране и насочване на ресурси по областни дирекции.

¹⁴ Ритейл данни на основния производител.

¹⁵ CSD Policy Brief No. 84: Интегриран индекс за оценка на незаконния пазар на цигари. 2019, София: Център за изследване на демокрацията.

2. КАНАЛДЖИЙСТВО

Каналджийството включва както незаконното превеждане на лица или групи от хора през границата на страната, така и подпомагането на незаконното пребиваване и преминаване в страната на чужденец с цел имотна облага (вж. чл. 280 и 281 от НК). След 2013 г. и особено в разгара на миграционната криза от 2015 г., в България този пазар бързо се разраства. Като външна граница на ЕС, България носи отговорност за опазването на европейското пространство на свободно движение и за осигуряване на адекватен контрол на влизащите в страната лица. Преминаването и престоят в България на имигранти засилва антиимигрантските и крайнодесни настроения в страната, а пътуването и/или завръщането в Европа на чуждестранни бойци и симпатизанти на терористични групи създава заплаха за сигурността на целия ЕС.

Каналджийството продължава да е добър пример за сравнително малък престъпен пазар, който може да се разшири значително за кратко време, а впоследствие бързо да се свие отново в резултат на активните мерки на институциите.

Тенденции

Каналджийството в България се оформя като престъпен пазар в началото на прехода¹⁶. След 2001 г., въпреки нарасналия поток от граждани на страни от Близкия изток, търсещи преминаване през България към Централна и Западна Европа¹⁷, страната е по-скоро второстепенен миграционен маршрут, като предпочитаният път е през Гърция.

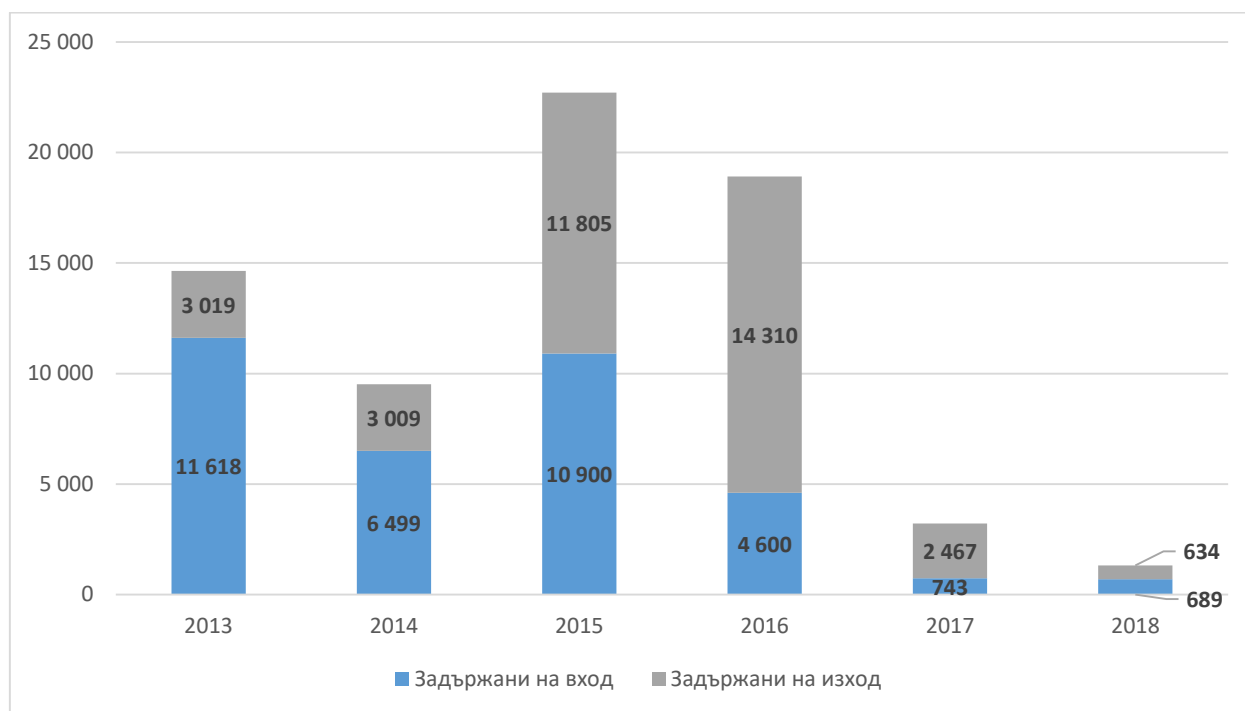
Това се променя с началото на миграционната криза през 2013 г. Гърция подсилва границите си с допълнителни полицейски сили и оградни съоръжения. В резултат, миграционните пътища там се затварят и натискът по българо-турската граница се увеличава драстично. Особено висок брой влизащи през тази граница мигранти са задържани през 2014 и 2015 г. Миграционната криза в България приключва с подписването на споразумението между Турция и ЕС през 2016 г., след което броят на незаконно пристигналите в ЕС, а и на случаите на каналджийство, намаляват значително. Според доклад на Европейската комисия, през 2018 г. на външните граници на ЕС са регистрирани 150 хил. незаконно пристигнали лица – 25% спад в сравнение с 2017 г. и 90% спад в сравнение с пиковата 2015 г.¹⁸ В България спадът също е осезателен. През 2018 г., задържаните на вход имигранти са 689, т.е. е отчетен спад от 7,3% в сравнение с 2017 г. и 93,7% спад в сравнение с 2015 г. Задържаните на изход мигранти през 2018 г. са 634, което е спад от близо 74% в сравнение с 2017 г. и близо 95% спрямо 2015 г.

¹⁶ Стойнова, Н., Безлов, Т., Дал, Й. и Бйеланд, Х. *Трансгранична организирана престъпност: България и Норвегия в контекста на миграционната криза*. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

¹⁷ *Транспорт, контрабанда и организирана престъпност*. София: Център за изследване на демокрацията, 2002.

¹⁸ European Commission. *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Progress report on the Implementation of the European Agenda on Migration*. Brussels, 6.3.2019 COM (2019) 126 final.

Фигура 5. Незаконни мигранти, задържани на вход и изход на държавна граница (2013 – 2018 г.)

Източник: МВР

Намаляването на броя незаконни мигранти се отразява и на броя на регистрираните и разкрити престъпления, свързани с незаконно преминаване на границата и каналджийство. През 2018 г. има 449 регистрирани и 412 разкрити случаи на преминаване на границата (чл. 279 НК), в сравнение с 653 регистрирани и 589 разкрити за 2017 г. Регистрираните случаи на незаконно превеждане през граница (чл. 280 НК) през 2018 г. са 106 (в сравнение със 158 през 2017 г.), а разкритите незаконни превеждания са 71 (в сравнение със 104 през 2017 г.) През 2018 г. се запазва и тенденцията за висок процент (над 90%) осъдени лица за незаконно превеждане на мигранти (чл. 280 НК) и противозаконно подпомагане на чужденец да пребивава в страната в нарушение на закона (чл. 281 НК).

Основната промяна през 2018 г. спрямо 2017 г. е, че поради засилените мерки за сигурност по границата с Турция, с по-голяма популярност се ползва маршрутът Турция – Гърция – България. Каналджийството остава зависимо от метеорологичните условия, като трафикът намалява през зимния период.

Структури и организация

Повечето канали за незаконно превеждане на мигранти се контролират от организирани престъпни групи (ОПГ). Те нямат строга и постоянна йерархична структура и не са с траен характер, но след разпадането на една група на нейно място бързо се появява нова. ОПГ може да наброява 4-5 човека, но да достигне и до 11-12 човека, като броят на членовете често зависи от големината на групата мигранти. В пика на мигрантската криза, някои ОПГ са достигали 30-40 души. Една ОПГ функционира около половин година – след този период започват конфликти между членовете ѝ, а понякога групата бива издавана от конкуренти.

Нерядко ОПГ са активни в няколко престъпни дейности едновременно – освен с незаконно превеждане на мигранти, се занимават и с трафик на хора и документни измами¹⁹. Така те използват вече познати канали, контакти, маршрути и налична информация (например кога и къде има полицейски патрули). Територията на страната не е разпределена между каналджийските групи – като цяло те се конкурират, но понякога си съдействат (напр. едната група предава на друга мигранти по средата на пътя). Някои групи се занимават с всички аспекти на каналджийството – преминаване, извозване, настаняване, извеждане, а други са ангажирани само в една или две от тези дейности. Основните роли в една каналджийска група са следните:

- **Организатори** – координират цялостната дейност на ОПГ, набират и комуникират с останалите ѝ членове. Организаторите често са от арабски произход и владеят няколко езика (арабски, английски, фарси, български).
- **Хаваладари** (Hawaladars) – осигуряват разплащането, като мигрантите депозират цялата сума за превеждането още в страната си по произход или в Турция. Те са или чужди граждани, или лица с български паспорти, но от чуждестранен произход.
- **Логистици** – подпомагат организатора, предимно по отношение на набирането на членове на ОПГ, но могат да поемат и други роли.
- **„Отцепки“** – следят за полицейски патрули по пътищата и около местата, от които биват качени и извозвани мигрантите.
- **Водачи** – превеждат мигрантите през границата до определена точка, от която те после биват извозвани към вътрешността на страната.
- **Извозвачи/шофьори** – извозват мигрантите, използвайки различни превозни средства.
- **Настаняващи** – осигуряват подслон на мигрантите и **Изхранващи** – осигуряват хранителни продукти по време на престоя на мигрантите. За транспортирането и настаняването обикновено са ангажирани български граждани, някои от тях от ромски произход.

В някои групи членовете сменят ролите си, но в други се специализират. Обикновено един участник в схемата работи от 1-2 месеца до половин година, освен ако не бъде заловен.

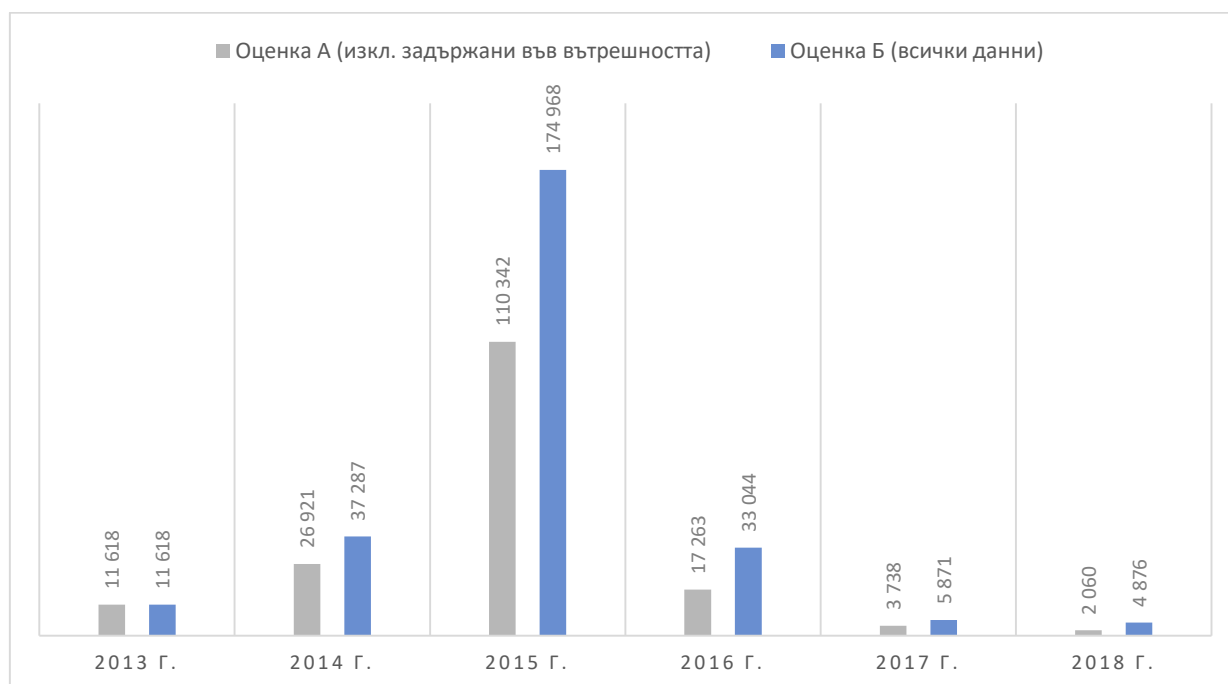
Щети

Намаляването на миграционния натиск донякъде намалява и размера на щетите, свързани с този престъпен пазар. Каналджийството има четири основни негативни последици. Първата е свързана с генерираните незаконни печалби.

За да се преценят приходите, генерирани от каналджийска дейност, е необходимо първо да се определи броят на мигрантите, преминали през страната. На база на наличните данни, Центърът разработи два типа оценка на броя мигранти, които са преминали през България за периода 2013 – 2018 г. (Фигура 6).

¹⁹ Europol, European Migrant Smuggling Centre. *3rd Annual Activity Report – 2018*, <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/emsc-3rd-annual-activity-report-%E2%80%93-2018>.

Фигура 6. Оценка на преминали през страната мигранти (2013 – 2018 г.)

Източник: МВР, Център за изследване на деморацията (Оценка А и оценка Б)

Приходите, генерирани от превеждане на незаконни мигранти през територията на страната, варират през различните години в периода 2013 – 2018 г. (виж Таблица 2). Оценката показва съществения размер на печалбите от този вид незаконна дейност, особено по време на пика на кризата, както и продължаващия спад през 2018 г.

Таблица 2. Приходи от каналджийство (2013 – 2018 г.)

Година	Приходи
2013	3 – 4 млн. лева
2014	75 – 105 млн. лева
2015	295 – 475 млн. лева
2016	63 – 95 млн. лева
2017	5 – 9 млн. лева
2018	4 – 5 млн. лева

Източник: Център за изследване на демокрацията

Предвид цялостното свиване на пазара след 2016 г., можем да предположим, че и приходите на каналджиите са намалели значително – за сравнение, през 2015 г. приблизителният приход е 297-475 млн. лв., а през 2017 г. – 5-9 млн. лв.²⁰ Тенденцията за спад на миграционния натиск и де факто незаконно преминалите лица се запазва и през 2018 г., което води и до най-ниския предположаем годишен обем на този пазар от 2013 г. насам – около 5 млн.лв. Специфичното при каналджийството е, че няма директна размяна на пари между мигранта и водача/извозвача. Заплащането става по системата „хавала“²¹, което затруднява доказването на приходите от каналджийство. Спечелените пари обикновено се влагат в недвижими имоти и автомобили, понякога в бизнес.

²⁰ Център за изследване на демокрацията. Оценка на заплахите от организирана престъпност в България, 2018.

²¹ Прехвърляне на пари и ценни стоки посредством мрежа от доверени посредници, т.нар. хавалдари.

Втората негативна последица е свързана с възникването на корупционни практики. Счита се, че успешните преминавания на мигранти през ГКПП се осъществяват с помощта на корумпирани служители на гранична полиция. Вероятно в някои ОПГ участват експерти (адвокати, счетоводители, т.н.).

На трето място, незаконното преминаване през границата има значими политически последици. От една страна, то засилва негативните нагласи срещу мигрантите сред българското население и намира място в реториката на крайнодесни политически партии и формации. От друга страна, създава негативен имидж на България в ЕС като държава, която не може да се справи с действащите на територията ѝ каналджийски групи.

Четвърто, не трябва да се забравя, че сред незаконно преминаващите би могло да има и последователи на терористични групи, които представляват сериозен риск за сигурността на ЕС. Тази заплаха е по-осезаема след физическото разпадане през март 2019 г. на халифата на Ислямска държава в Ирак и Леванта²².

Перспективи и препоръки

Въпреки продължаващото свиване на този престъпен пазар, натрупаните от мрежите опит и контакти им позволяват да се мобилизират бързо при ново усилване на мигрантския поток (например вследствие на нов въоръжен конфликт в Близкия и Среден изток или в Африка). Следователно, намаляването на броя на мигрантите не трябва да влияе на изработването и прилагането на адекватни политики за контрол и овладяване на миграционните процеси и мерки за противодействие на престъпността. Дори да няма повторен миграционен натиск, разработените вече канали могат да се използват за други нелегални дейности.

С цел намаляване на уязвимостта към рисковете, породени от каналджийството и предотвратяване на разрастването на занимаващите се с тази дейност ОПГ, е нужно да се поддържа константен обмен на информация между отговорните институции и структури. Международното сътрудничество също е от голяма важност, особено взаимодействието с Европол и Евроджъст и включването в мащабни операции и проекти на ниво ЕС. Например, проследяването на незаконните парични потоци, което засега остава на заден план, би било най-резултатно като част от международно разследване. Приоритет трябва да бъде и противодействието на корупцията в правоохранителните органи, най-вече когато разследванията засягат лица на ръководни позиции.

Въпреки сериозното намаляване на миграционния натиск и съответно дейностите по незаконно превеждане, каналджийството има потенциал да се разрасне отново при евентуално увеличение на миграционния поток. На база на представения анализ на развитието на пазара, тенденциите и размерите му, могат да бъдат формулирани следните препоръки за противодействие:

- **Приоритизиране на разследването на финансовите потоци.** Предвид размерите на незаконните доходи, генерирани в пика на кризата, правоохранителните органи следва да се фокусират и върху финансовите потоци, които поради трансграничните измерения

²² United Nations. Twenty-fourth report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution [2368 \(2017\)](#) concerning ISIL (Da'esh), Al-Qaida and associated individuals and entities, 2019. Достъпно на: <https://undocs.org/S/2019/570> (08/08/2019).

на проблема, би следвало да се разглеждат в контекста на мащабни международни разследвания.

- **Анализ на заплахите и тенденциите в престъпността и механизми за по-ефективно противодействие.** Периодичното анализиране на тенденциите и бъдещите заплахи на национално и международно ниво ще помогне на правоохранителните и правоприлагащите органи да реагират по-ефективно на промените в организираната престъпност. Създаването на гъвкави механизми при вземането на политически решения в кризисни ситуации въз основа на направените анализи, би позволило на правоохранителни органи по-добро разпределение и разгръщане на наличните ресурси, за да се осигури по-ефективен и своевременен отговор на установените нови заплахи и тенденции.
- **Противодействие на корупцията в правоохранителните органи.** Корупцията е фактор, позволяващ процъфтяването на каналджийството, което налага въвеждането на мерки за повишаване ефективността на съществуващата система за противодействие ѝ. Въпреки че специализираните разследвания на корупцията сред полицейските служители бележат ръст през последните години, служители на ръководни постове рядко са обект на такива, което налага осигуряването на по-голяма оперативна независимост. Институциите с мандат за противодействие на корупцията в полицията не разполагат с достатъчен човешки и финансов ресурс²³. Укрепването на капацитета и независимостта на тези органи са наложителни като част от един по-системен подход от мерки. Оптимизирането на режима за проверка на данъчните и имуществените декларации на служителите, както и въвеждане на тестове за интегритет, са други стъпки в тази посока²⁴.
- **Обмен на информация и приоритизиране на по-комплексни разследвания.** По-добрият обмен на информация може да доведе и до идентифицирането на повече връзки между извършители и престъпления, давайки възможност за провеждането на повече комплексни разследвания. Въпреки предизвикателствата, произтичащи от различната институционална култура и стратегически приоритети на отделните дирекции в МВР, засилен обмен на оперативна информация би довел до подобрене на резултатите в противодействието на организираната престъпност.
- **Международно сътрудничество.** – Предвид трансгранични измерения²⁵ на тази престъпна дейност, укрепването на международното сътрудничество между полицейските и съдебните органи е ключово и би довело до идентифицирането на повече участници в по-високите нива на каналджийските мрежи в сравнение с изолираните опити на национално ниво. Интензивното използване на съвместни екипи за разследване и активното въвличане на агенции като Европол и Евроджъст е начин за постигането на тази цел. Създаването на трайни форми на оперативно взаимодействие между ключови страни на произход на мигрантите, транзитни страни и държави крайни дестинации също би довело до по-добри резултати.

²³ Dzhekova, R., Gounev, P., & Bezlov, T. (2013). *Countering Police Corruption: European Perspectives*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

²⁴ Министерство на вътрешните работи. (2015). *План за превенция и противодействие на корупция в МВР до 31 декември 2015*. София: МВР.

²⁵ Optimity Advisors. (2015). *A study on smuggling of migrants: Characteristics, responses and cooperation with third countries*. Brussels: European Commission

3. ТРАФИК НА ХОРА И ПАЗАР НА СЕКС УСЛУГИ

И през 2018 г., трафикът на хора (ТНХ) с цел сексуална експлоатация остава сред най-големите престъпни пазари в България. Наблюдават се и други форми на ТНХ като трафик с цел трудова експлоатация, принудителна просия, продажба на новородено или фиктивни бракове с граждани от трети страни. По отношение на трафика с цел сексуална експлоатация, България остава една от основните страни на произход на трафикирани лица в Европейския съюз. Като потърпевшите, така и извършителите в по-голямата си част са български граждани. Жените, и по-конкретно тези от ромски произход, са основните жертви на трафика с цел сексуална експлоатация.

Въз основа на наблюденията на този престъпен пазар могат да се направят няколко заключения. Първо, големите приходи, генерирани от ТНХ, налагат поставянето на финансовия аспект в основата на анализа и разследването на ТНХ, наред с още по-засилено сътрудничество между правоприлагащите органи²⁶. Второ, все още са налице функционални и структурни празнини в институционалната рамка, които водят не само до самия трафик, но и до свързана с него корупция. Не на последно място, ТНХ оказва силно негативно социално и икономическо въздействие върху местните общности. Това засилва рисковите фактори, традиционно свързвани с ТНХ – бедност, липса на доверие и подкрепа в семейството и общността, безработица.

Тенденции

През 2018 г. се запазват някои тенденции, отчетени в предишни години, като например все по-рядкото използване на насилие, особено физическо, при рекрутирането и контрола над жертвите от страна на трафикантите. Смята се, че една от основните причини за това е засиленият натиск на европейските и българските съдебни и правоприлагащи органи и по-интензивното международно сътрудничество, които принуждават престъпните мрежи все по-рядко да прибегват до насилие. Конкретни социални и демографски промени също допринасят за понижаването на броя лица, уязвими към трафик на хора²⁷. Сред тях са спадът в раждаемостта след 1990 г., миграцията към големите градове и почти двойното нарастване на доходите в годините след присъединяването към ЕС, дори и в малките градове и селските райони.

ТНХ е концентриран в бедните райони на страната – Монтана, Видин, Враца, Сливен, Пазарджик, Плевен и засяга предимно ромското население. В Сливенския регион има засилен трафик с цел сексуална експлоатация, а в Югозападния регион – трафик на бременни с цел продажба на новороденото. Вътрешният трафик е почти напълно обвързан с предоставянето на секс услуги, като в повечето случаи става дума за доброволно участие и симбиоза между извършителя и жертвата. През лятото, вътрешният трафик се съсредоточава в морските курорти, а през зимата – в планинските. В София пазарът на секс услуги е с константни нива през цялата година.

Външният трафик е насочен изключително към държави от ЕС (Германия, Нидерландия, Белгия, Австрия, Франция); няма информация за ТНХ към трети страни. Европейската комисия отчита, че през периода 2015 – 2016 г., България е сред петте държави, от които най-често произхождат жертвите на трафик в ЕС, като данните повтарят тези от предишния отчетен период (2010-2012

²⁶ Financing of Organised Crime: Human Trafficking in Focus, CSD 2018.

²⁷ Bezlov, T., Yordanova, M., & Stoyanova, N. Corruption and trafficking in women. The case of Bulgaria. Sofia, 2016.

г.)²⁸. При трафика с цел сексуална експлоатация дестинациите са страни, където проституцията е легализирана, приходите са по-големи, а режимът на преминаване е облекчен (не се извършват документни престъпления). Делът на трафика с цел трудова експлоатация е 12-15% от целия трафик, като е предимно външен и насочен към Испания, Италия, Германия, Гърция, Белгия и Чехия. Най-често става въпрос за работа в селско стопанство, транспортни услуги, домашни грижи. Страните дестинации при трафика с цел принудителна проституция са най-вече Франция и Швеция, а при трафика с цел продажба на новородено – Гърция.

Повечето занимаващи се с ТНХ са криминално проявени и осъждани за различни престъпления. Наблюдава се тенденция, че с трафик на хора се занимават лица от различна етническа и религиозна принадлежност – наред с българите, има и лица от ромски и турски произход от цялата страна. Трафикантите и склоняващите към проституция от ромски произход често са лидери на кланови общности, като в много от тези случаи момичетата са доброволни участници. Понякога главите на семейството трафикират съпруги, сестри и дъщери. Извършителите често са безработни и с ниска степен на образование или без образование, като трафикът и склоняването към проституция са единственият начин за изкарване на пари, изхранване на семейството или задоволяване на съществуваща наркозависимост.

Интернет продължава да се използва предимно за набиране на жертви, следене на комуникацията на жертвите и предлагане на секс услуги. Набирането в интернет се осъществява най-вече в социалните мрежи, където извършителите вече са проучили, че с жертвите имат общи познати, което им помага да установяват първоначалния контакт и да спечелят доверието им. Някои момичета работят само чрез интернет обяви (в сайтове като Ало, Бургас и Адам и Ева, приложения като Tinder не са популярни). В обявите фигурира цена и телефонен номер, а понякога има опит за превод на английски, направен с Google Translate. Трябва да се отбележи, че въпреки улесненията, които създава, електронната комуникация оставя следи, които служат за доказателства.

Набирането на жертви и склоняването към проституция продължават да се случват най-често чрез личен контакт и изграждане на доверие между извършителите и жертвите. Популярен остава методът Loverboy и в почти всички случаи контролиращите лица са имали отношения с проституиращите – счита се, че това заздравява отношенията. Ефективни все още са и обещанията и заблудата. Понякога момичетата са наясно защо заминават и рекрутирането става чрез обещания за големи доходи. Сред рекрутиращите има и жени, които са проституирали в миналото или все още проституират. Те демонстрират висок стандарт на живот и успяват полесно да убедят жертвите да заминат. Запазва се практиката жени да се превърнат от жертви в извършители, заемайки ниски нива в престъпната структура.

Относно връзката между този и други престъпни пазари, може да се заключи, че трафикът и проституцията са силно свързани. Понякога момичетата получават наркотици за лична употреба, но и за разпространение в заведения и апартаменти. В някои случаи (външен трафик, улична проституция) ги използват за привличане на наркозависими клиенти или за разсейване на клиента, с цел кражба на вещите му. Каналите за външен трафик с цел сексуална експлоатация вероятно се използват и за други нелегални дейности, като например каналджийство. За

²⁸ Другите 4 държави са Полша, Румъния, Холандия и Унгария. През периода 2010-2012 г., България е на второ място, а през 2015-2016 на пето място по брой регистрирани жертви. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20181204_com-2018-777-report_en.pdf

трафика на деца са необходими неистински, подправени или чужди документи за самоличност, така че децата да могат да бъдат изведени от страната без разрешение от родителите.

Последните оценки на размера на трансграничния трафик на хора сочат, че през периода 2005 – 2009 г. между 10 хил. и 20 хил. секс работнички от България са се трудили в други страни от ЕС и са генерирали между 0,7 и 1,4 млрд. евро, което се равнява на приблизително 1,4-2,8% от националния БВП за същия период. Приблизително половината от този пазар се контролира от организираната престъпност, докато останалата част се генерира от независими сводници и секс работнички. Според изчисленията, през 2012 г. вътрешният пазар е генерирал между 123 и 205 млн. евро при оценка за между 6 000 до 10 000 секс работнички в България. Последните публични данни от няколко държави – членки на ЕС обаче разкриват, че броят на идентифицираните жертви от България намалява от 2012 г. насам. Данните от Нидерландия и Германия за регистрирани жертви на трафика на хора сочат, че през 2018 г. тенденцията за спад на броя на жертвите от България продължава. Успоредно с това, през 2018 г. е намалял и броят на идентифицираните от българските органи жертви – 309, спрямо 323 през 2017 г.

Структура и организация

Организираните престъпни групи адаптират начините си на действие и развиват нови подходи в осъществяването на дейността си, възползвайки се максимално от оперативните затруднения на правоохранителните органи. Широкото проникване на интернет базираните услуги, като например приложенията за споделяне на текстови съобщения и страници в социалните мрежи, има пряко отражение и върху сексуалния трафик в България и чужбина. Преди всичко, онлайн рекламата дава възможност за по-евтино привличане на клиенти, тъй като намалява конкурентното предимство за достъп до установени и доходни локации. Това обстоятелство, особено в София и чужбина, допринася ефективно за постепенното разпадане на съществуващото картелиране на пазара на секс услуги от организираната престъпност и увеличаването на дела на независимите сводници и работнички. Освен това интернет осигурява нов набор от възможности за набелязване и набиране на потенциални жертви²⁹. Интернет обаче увеличава и риска за независимите трафиканти и секс работнички, поради възможността те да бъдат лесно проследени и набелязани за мишена от групи с йерархична структура, от други конкуренти или от правоприлагащите органи. Последното е особено валидно за градовете с относително малки пазари на проституция.

Трафикантите и секс работнички използват интернет, за да привличат клиенти чрез различни онлайн канали. Чрез профили в социалните медии (обикновено с фалшиви имена) и различни Фейсбук групи, работничките договарят и уреждат директно с клиенти секс услугите. Създават се и Фейсбук страници, в които момичетата рекламират законния параван на дейността си, например масаж. Договарянето с клиента обикновено се извършва по Скайп или други платформи за групов чат. Това позволява клиентът да бъде видян и неговата надеждност да бъде преценена.

Престъпните организации за трафик и проституция използват интернет за надзор и контрол върху секс работничките. Жертвите могат да получат указания да регистрират профили в сайтове за запознанства, които са популярни в страната, където те работят – например Badoo, eLove Dates, Tinder (за Западна Европа) и Gpime, Elmaz, Adam and Eva (за България). Профилите обикновено се контролират от трафикантите, като в някои случаи организаторът наема експерт,

²⁹ Иванова, С. Подобряване и споделяне на знанието за ролята на Интернет в процеса на трафик на хора: Национален доклад за България. София: Център за изследване на демокрацията, 2017.

който да обслужва техническите аспекти. Тези експерти са обикновено външни за организацията и не са ангажирани на пълен работен ден. Дейностите по контрола и надзора включват опериране с профила на секс работничките, изпращане на съобщения от тяхно име, указания да не трият чат съобщения с клиенти, редовна проверка на съдържанието на чатове. По този начин информационните и компютърни технологии намаляват разходите за надзор и контрол.

При вътрешния трафик с цел проституция обикновено един организатор набира момичета, които рядко се наемат да предоставят секс услуги сами, апредпочитат някой да ги пази и да знае дали не попадат в чужд район. При външния трафик, участниците обикновено са разделени в три групи с оглед функциите си. Първата единствено транспортира жертвите. Трябва да се отбележи, че понякога жертвите отпътуват доброволно, тъй като все още не осъзнават, че са жертви на трафик (това е характерно при трафик с цел трудова експлоатация). Втората група са самите извършители – тези, които набират жертвите и впоследствие ги контролират в чужбина. Понякога тези, които набират и транспортират са различни от лицата, които приемат и подлагат на експлоатация в държавата на крайна дестинация. Третата група участници в ТНХ, които много често са жени, се занимават с обучението на проституиращите, например показват им как да набират клиенти, как да се държат в определени ситуации, как да печелят вниманието на клиентите и изобщо на методи, които биха довели до по-голяма печалба.

Транспортирането на жертвите става с различни превозни средства, но най-рядко е със самолет. Напоследък широко разпространено е транспортирането с нелегални бусове, където превозвачът няма лиценз за международен превоз на хора, но превозва жертвите, представяйки ги за свои близки. В повечето случаи извършителите пътуват отделно от жертвите, като дори се придвижват в различни дни.

Пазар на проституция в България

Приходите нтрафикантите, са между 180 000-300 000 евро на година³⁰. Секс работничките извън България обикновено печелят между 3 000 и 7 000 евро месечно³¹. При трафик с цел продажба на бебета, майките получават много малка част от сумата, максимум 2 000 евро, докато посредниците вземат около 10 000 – 15 000 евро.³² Трудно е да се прецени истинският размер на средствата, спечелени от ТНХ, но според данни на Международната организация на труда в ЕС и развитите икономики приблизителната печалба е 23,5 млрд. евро³³. Доклад на ЕВРОПОЛ твърди, че в Източна Европа средната цена за секс услуги е 23 евро, а в Западна Европа – 180-250 евро; средната годишна печалба на посредник е 62 000 евро, а на трафикант – 70 000 евро.³⁴

През 2018 г. се запазва тенденцията на спад на регистрираните жертви на трафик с цел сексуална експлоатация, както на вътрешния, така и на външния пазар. Според официалната статистика на германската полиция, жертвите на трафик с български произход през 2018 г. са 66, в сравнение с 127 през 2017 г. Въпреки това, българските жертви на трафик представляват около 15% от регистрираните в Германия за периода³⁵. В Нидерландия също броят на регистрираните жертви

³⁰ Интервюта с експерти

³¹ Интервюта с експерти

³² Интервюта с експерти

³³ Според данни на Международната организация на труда за 2012 г., Europol Report, The Trafficking in Human Beings Financial Business Model: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/trafficking-in-human-beings-financial-business-model>

³⁴ Ibid.

³⁵ Menschenhandel und Ausbeutung Bundeslagebild 2018, Bundeskriminalamt, 2019.

от български произход през 2018 г. се свива до 20 в сравнение с 27 през 2017³⁶. В България, броят пострадали от ТНХ с цел сексуална експлоатация през 2018 г. е 309, което продължава тенденцията на спад през последните няколко години (2017 - 323; 2016 – 329)³⁷. През 2017 и 2018 г. намаляват и новообразуваните досъдебни производства – 86 през 2017 г. и 60 през 2018 г. (за сравнение, броят през 2016 г. е 104)³⁸. През 2018 г. в българските съдилища е имало 49 дела за разглеждане по чл. 159а - 159в от Наказателния кодекс („Трафик на хора“), като са осъдени 33 лица.³⁹ По данни на МВР, през 2018 г., са разкрити 42 престъпления по чл. 159а - 159в от НК, като цифрата включва и престъпления от минали години⁴⁰.

Сегментацията навътрешния пазар на секс услуги в България се обуславя от мястото, на което се предоставят секс услугите, ценовата гама и клиентелата. Най-ниският пазарен сегмент в България е проституцията на открито, включваща секс работнички, които предлагат сексуални услуги на различни публични места. В градовете това са железопътни гари и автогари, мостове, нискокачествени хотели, обходни пътища и странични улици, близо до централната част на града. Извън градовете, услугите се предлагат на главни пътища, магистрали и шосета, в близост до местата за преминаване на границата (паркинги, мотели, кръстовища и т.н.) Във втория случай, основни клиенти са шофьорите на камиони. Този сегмент е зает основно от семейни организации на ромския етнос, както и от някои независими работнички.

Вторият сегмент, в който са ангажирани и най-много секс работнички – е проституцията на закрито. Най-долното ниво от този сегмент се заема от „апартаментната проституция“, при която няколко момичета предоставят секс услуги в наети апартаменти на първите етажи на жилищни сгради. Често с тях има човек, който им осигурява закрила и с когото делят печалбата. ВИП клубовете заемат следващото подниво, на което цените са по-високи и контролът върху проститутките не е толкова строг. Този сегмент включва и осигуряването на компаньонки на повикване. Най-люксовото ниво включва еротичните барове и клубове, където момичетата често печелят допълнително от танци и поръчани от клиентите питиета. Популярна е и „скритата проституция“, при която в заведения (най-често стриптийз барове) танцьорките предоставят и секс услуги, като работодателят често не знае или не се интересува от това.

Третият сегмент е луксовата проституция, при която различни бизнес структури прикриват предлаганите високоплатени секс услуги. Типичните бизнеси, използвани за тази цел, са модни и рекламни агенции, агенции за модели, както и импресарски компании, работещи с танцови трупи и поп-фолк изпълнителки. Подобно на сегмента на услугите на закрито, и луксовата проституция се доминира от йерархични организации.

Таблица 3. Оценка на вътрешния пазар на проституцията за 2018 г.

Потребители	Брой	Среден брой услуги	Общо секс услуги годишно	Средна цена	Общ оборот в лв.
Редовни потребители	11,503	10	115,035	30	3,451,044
Епизодични потребители	126,538	3	379,615	66	25,054,577

³⁶ Slachtoffermonitor mensenhandel 2014-2018, Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen, 2019.

³⁷ Данни на Върховната касационна прокуратура в Годишен доклад за 2018 година на Националната комисия за борба с трафика на хора

³⁸ Данни на Върховната касационна прокуратура в Годишен доклад за 2018 година на Националната комисия за борба с трафика на хора

³⁹ Справка ВСС, Приложение 1.

⁴⁰ МВР, Централна полицейска статистика.

Секс туристи	524,153	2	1,048,306	200	209,661,285
ОБЩО			1,542,956		238,166,905

Източник: Център за изследване на демокрацията

Трансграничен трафик и външен пазар на секс услуги

Структурата и функционирането на трансграничния трафик на хора силно наподобява вътрешния пазар на секс услугите. Уличните секс работнички заемат места на подбрани улици, паркинги и открити пространства в големите европейски градове. Секс работничките в сегмента на закрито биват експлоатирани на различни места като публични домове, хотели, секс клубове, барове и витрини, след като трафикантите договорят достъп със съответните собственици или с престъпните организации, контролиращи тези заведения. Престъпните групи, работещи в сегмента на луксозната проституция, привличат чуждестранни клиенти по време на международни турнета на агенциите за модели, обикновено в съседни страни като Гърция и Турция, до по-луксозни дестинации като Дубай, и по-рядко в Италия и Франция. В резултат, на момичетата биват осигурявани ангажименти в събития за свободното време или по време на бизнес конференции.

Някои от големите йерархични организации работят както на вътрешния, така и на външния пазар. Регионалните трафикантски мрежи обаче по-често не присъстват на вътрешния пазар, предпочитайки да организират трансграничен трафик за страните от ЕС, Швейцария и Норвегия. Те набират секс работнички от съответния регион и ги трафикират до конкретни европейски градове. Така например, престъпните мрежи от Сливен, Пазарджик, Стара Загора, Хасково, Плевен, Русе, Добрич, Видин и др. са създали трафикантски канали до Брюксел, Страсбург, Ротердам, Осло, Кьолн, Виена, Валенсия, Рим, Кобленц и др. За да избегнат зависимостта и плащането на такси за защита, когато доставят секс работнички за ЕС, регионалните своднически мрежи работят самостоятелно от големите йерархични организации.

Все по-често ОПГ, занимаващи се с TNH, действат в съучастие, т.е. липсват ясна структура, йерархия и лидери. Често TNH с цел сексуална експлоатация в България се извършва от група, състояща се от един сводник и няколко момичета. Същото се наблюдава и при външния трафик – има групирани и работещи в съучастие сводници, без висока степен на организираност. Има и единични трафиканти, които извеждат момичета да проституират в чужбина. Разбира се, все още има и структуриран и централизиран трафик – в един случай е намерен дори устав на организацията, разкриващ класическата пирамидална структура на престъпното сдружение. Най-често с такава структура са престъпните групи, контролирани от косовски албанци. Дори и отделните лица, които работят за себе си, са свързани с организираната престъпност – след като известно време са работили за централизирана структура, те придобиват „право“ да експлоатират и свои жертви под нейна протекция и с нейно разрешение, и следователно да задържат печалбата.

Занимаващите се с TNH ОПГ обикновено имат от 3 до 5-6 членове. При групите, създадени на кланов принцип и като семеен бизнес, членовете могат да бъдат от 4 до 20-30. Трудно е да се определи точният брой на функциониращите към даден момент групи, защото като цяло те са динамични – прекратяват съществуването си или пък се реструктурират, преди да бъдат неутрализирани от правоохранителните органи. Основни причини за разпадането им са отказ от престъпна дейност, изчерпване на общите интереси, започване на легален бизнес.

Рискове и щети

Трафикът на хора носи редица рискове и оказва силно негативно икономическо и социално въздействие. Въпреки наблюденията, че физическото насилие се използва все по-рядко като средство за принуда и контрол, не трябва да се подценява оказваното **емоционално и психологическо насилие** на жертвите (например заплахи за уведомяване на родителите за заниманията на жертвата или за снимане на жертвите в порнографски филми). Проституиращите са застрашени и от насилие от страна на клиента, като при онези, които работят по обяви или на улицата рискът е особено голям. Винаги налице е и опасността от заразяване с **обществено значими инфекциозни заболявания** и ХИВ/СПИН при жертвите на сексуална експлоатация. На ТНХ с цел сексуална експлоатация или продажба на новородени са особено уязвими жените от ромски произход, като това засилва социалната маргинализация на тази група. **Корупцията** сред държавни служители се запазва като проблем – тя засяга предимно полицейски и митнически служители, гранични полицаи на средно и ниско ниво. Обикновено длъжностните лица не участват пряко в ТНХ, а получават плащания в замяна на информация и покровителстване. В последните години не е наблюдавано участие на експерти в ОПГ, но са засичани консултации с адвокати и използване на външни фирми за счетоводни услуги. При трафика с цел продажба на новородено има участие на медицински лица, които са наясно с извършваното престъпление, следователно са съучастници. **Прането на пари и захранването на сивата икономика** оказват трайно негативно влияние върху местната микроикономика. Занимаващите се с ТНХ, особено тези, които стоят по-високо в йерархията, придобиват големи недвижими имоти и скъпи автомобили, като това е характерно за ОПГ с лидери и участници от ромски произход. Сравнително рядко средствата се инвестират отново в бизнеса, а друг метод за изпиране е лихварството. Печалбите от ТНХ с цел трудова експлоатация често се влагат в отваряне на строителни фирми и селскостопански ферми.

Перспективи

Устойчивите социодемографски процеси като ръст на доходите и негативен естествен прираст ще продължават да допринасят за свиването на вътрешния пазар на секс услуги, но е малко вероятно това да се случи при традиционно уязвимата ромска общност. Същевременно, утвърждаването на България като държава с достъпни, дори евтини, туристически услуги може да я превърне от страна на произход на жертви на трафик с цел сексуална експлоатация в страна дестинация. Същото е възможно да се случи и по отношение на трафика с цел трудова експлоатация, поради осезаемия риск от възобновяване на бежанския поток, особено при нов конфликт в Близкия изток. Вероятно е социалните медии, информационните технологии и интернет да бъдат използвани все по-често, най-вече за по-бързо рекрутиране и по-лесни реклама и предлагане. Последното би могло да се осъществява чрез сайтове, разположени на сървъри в чужбина или откриването на кол центрове, които професионално „администрират“ предлаганите услуги. И в двата случая, разследването и проследяването на извършителите ще бъде затруднено, но тези практики ще бъдат присъщи на по-големи групи, които разполагат с необходимите специалисти и ресурси. Ще се развиват и начините за изпиране на средствата от ТНХ и проституция и това ще важи най-вече за случаите, в които спечелените средства се влагат в законни, доходоносни бизнеси в страната и в чужбина (ресторанти, нощни клубове, строителство и т.н.)⁴¹. Последните две перспективи подчертават необходимостта от засилено и

⁴¹ В началото на 2019 г., специална комисия за данъчни престъпления към ЕП предлага създаването на финансова полиция в рамките на Европол, която да може да провежда и трансгранични разследвания. <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20190313STO31212/tax-crimes-special-committee-calls-for-financial-police-and-watchdog>

постоянно международно и междуинституционално сътрудничество, особено по отношение проследяването на финансови потоци. Раздвижване и реструктуриране на пазара би могло да се очаква и при легализиране или криминализиране⁴² на проституцията в страни на дестинация, в които попадат жертвите на трафика от България.

⁴² Според изследване от 2012 г., при криминализиране на проституцията се наблюдава намаление на трафика на хора, докато при легализирането ѝ пазарът за разширява и трафикът се засилва. <https://orgs.law.harvard.edu/lids/2014/06/12/does-legalized-prostitution-increase-human-trafficking/>

4. ТЕЛЕФОННИ ИЗМАМИ

Телефонните измами продължават да бъдат едно от най-коментираните престъпления поради големия брой опити за измами и специфичния профил на жертвите – възрастни хора, които се поддават на простите и многократно повтарящи се сценарии, използвани от телефонните измамници.

През 2018 г. наблюдаваните тенденции на този престъпен пазар се запазват, като общата сума на предполагаемите щети е с лек ръст спрямо 2017 г., докато броят на опитите за измами е намалял с няколко процента. Намалял е и броят на регистрираните от МВР телефонни измами.

Очаква се пазарът да се промени чувствително през 2019 г., както поради залавянето в началото на годината на една от престъпните групи (базираната в Горна Оряховица), занимаващи се с телефонни измами, така и благодарение на успешното сътрудничество с оператора Виваком, довело до силно ограничаване на броя опити за измама (според данни от оператора, обажданията с профил на опити за телефонни измами са намалели от около 80 хил. през февруари до 1500 през април 2019 г.). Ефектът от тези две събития, както и съответната реакция на телефонните измамници, ще могат да бъдат измерени при следващата оценка на пазара на телефонни измами.

Има няколко фактора с противоположно действие, определящи динамиката на пазара на телефонни измами: от една страна, координираните усилия на правоохранителни органи, търговски компании (телефонни оператори и банки) и медии биха могли чувствително да намалят броя на осъществените измами; от друга страна, редица фактори обуславят устойчивостта на това престъпление: на първо място това е фрагментирана структура на престъпните групи, затрудняваща доказването на съпричастността на всички участници в дадена телефонна измама; семейните връзки между въртачи и босове; логистиката на престъплението – то се извършва от дистанция (най-често измамата започва извън територията на България, от Румъния), като липсва физически контакт между престъпник и жертва, а веществените доказателства (телефонен апарат и SIM карта) лесно се унищожават от извършителите. Същинските организатори на престъпната дейност (въртачи и босове) не могат да бъдат непосредствено заловени в момента на извършване на измамата, а заловените лица (мулета) най-често не познават директно въртачите и организаторите на измамите.

Наблюдава се тенденция на леко увеличаване дела на хората, които докладват за извършени измами или опити за измами, което също би спомогнало в дългосрочен план за по-успешното противодействие на това престъпление.

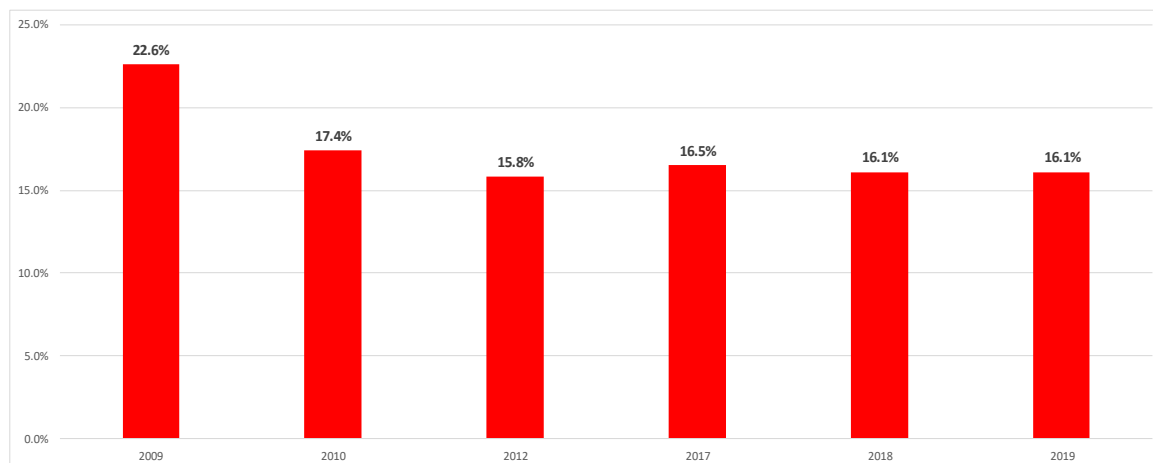
Тенденции

Поради сравнително ниския дял на жертвите на телефонни измами сред цялото население, социологическите изследвания по-скоро улавят тенденциите в опитите за измама, отколкото реално извършените телефонни измами.

Според данни от проведеното национално изследване на престъпността от 2019 г., **всеки четвърти българин (24,7%) е бил обект на опит за измама по телефона** през последните 5 години. Забелязва се леко намаление на опитите спрямо изследването от 2018 г. Както и досега, престъплението телефонна измама се характеризира с много висок дял на неуспешни опити и много нисък дял на „успешните“ позвънявания.

Процентът на хора, които са станали обект на опит за телефонна измама, остава стабилен от 2010 г. насам, като се движи между 16% и 17% (Фигура 7). Увеличава се леко делът на хората, които са получили повече от едно обаждане с цел телефонна измама през 2018 г., което потвърждава тезата, че телефонните измамници провеждат няколко кампании годишно в рамките на един град или квартал.

Фигура 7. Опити за телефонни измами според виктимизационни изследвания (% население)

Източник: Данните за 2009, 2010, 2012 и 2017 са от национално изследване на престъпността на Центъра за изследване на демокрацията, а за 2018 и 2019 от изследване на Естат.

По отношение на регистрираните от МВР престъпления през 2018 г., тенденцията е към намаляване, като измамите през 2018 г. са 186 (14%) по-малко, в сравнение с 2017 г. Има тенденция на нарастване на разкритите измами, като спрямо 2015 г. увеличението е над два пъти (7% през 2015 г. и 18% през 2018 г.). Чувствително се е променил през 2018 г. и броят на хората, които докладват за измами или опити за измами – докато през 2017 г. те са 11%, през 2018 г. делът им е 17%. Вероятно информационните кампании и обилното медийно покритие са убедили част от потенциалните жертви, че има смисъл да се докладват на полицията опитите за телефонни измами.

Като трайна тенденция остава практиката на телефонните измамници да провеждат кампаниите си с въртаци, които физически се намират извън страната и по-точно в Румъния, като използват карти на румънски оператори и изоставят използваните карти и телефони след провеждане на съответната кампания за позвъняване. Тази практика се потвърждава и от анализа на Виваком на входящите обаждания към стационарни телефони, отговарящи на профила на опитите за телефонни измами.

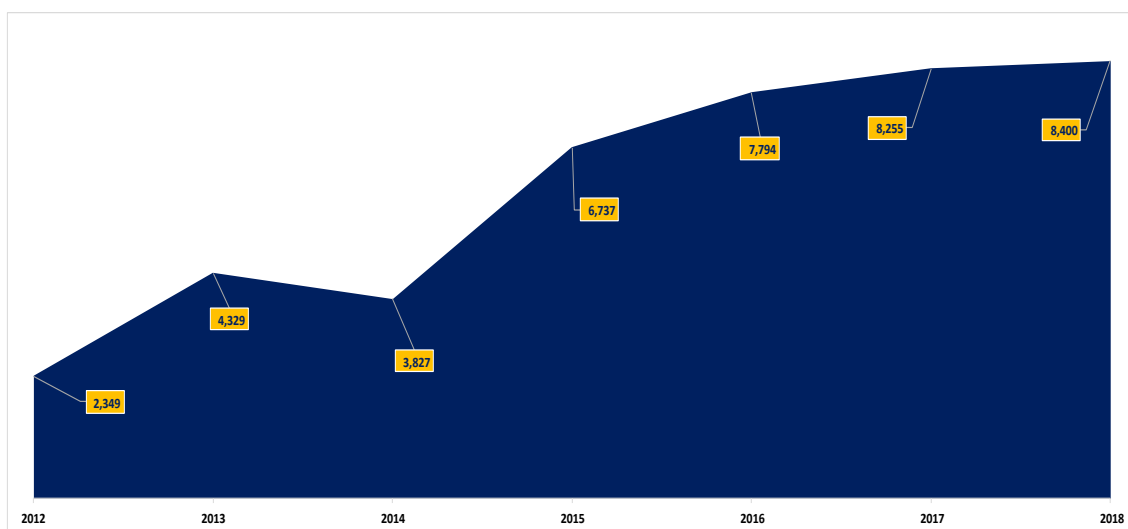
Преобладаващ сценарий остава заблуждаване на жертвите, че получават обаждане от полицейски служители, провеждащи акция с цел залавяне на телефонни измамници. Други сценарии са даване на капаро за участие в изгодна сделка/покупка или искане на дарения за различни каузи.

Обем на престъпната дейност

Липсва официална статистика за обема на приходите от телефонни измами. Според интервюираните криминалисти от ГДНП, обемът на щетите за 2018 г. е около 8,4 млн. лв., което

е малко над нивото за 2017 г. (Фигура 8). В изследване на Прокуратурата⁴³ от 2016 г. се посочва постепенно нарастване на сумите, от около 2,4 млн. през 2012 г., до 6,7 млн. лв. през 2015 г. Според националното изследване на престъпността, проведено през 2018 г., средният размер на щетата е около 1 500 лв. Други оценки определят средната щета на около 3 000 лв.⁴⁴ Освен пари, жертвите дават и други ценности (бижута, златни предмети). Криминалистите от Национална полиция нямат данни приходите от телефонни измами да са обект на сложни инвестиционни схеми или на опити за пране на пари. По-скоро те се влагат в недвижими имоти, използвани от самите измамници, в скъпи коли и луксозен начин на живот.

Фигура 8. Приходи от телефонни измами, 2012-2018 г. (в хил.лв.)

Източник: данни на МВР

Структура и организация

Запазва се тенденцията жертвите да са предимно възрастни хора, които през деня (в работно време) са сами вкъщи или по принцип живеят сами. Измамите се извършват в светлата част на деня, в работни дни. Почти не се работи по празници, но непосредствено преди празници се наблюдава по-голяма активност. Наблюдава се известна сезонност на кампаниите на телефонните измамници, с относително по-голяма активност през зимните месеци и по-ниска през летните.

В села и малки населени места телефонните измами са по-редки, защото хората се познават и бързо се разбира, че действат телефонни измамници. Най-много жертви има в София, следват Варна и Русе. Данните на МВР за регистрирани телефонни измами през периода 2012 – 2018 г. показват следното разпределение по области (**Error! Reference source not found.** Фигура 9).

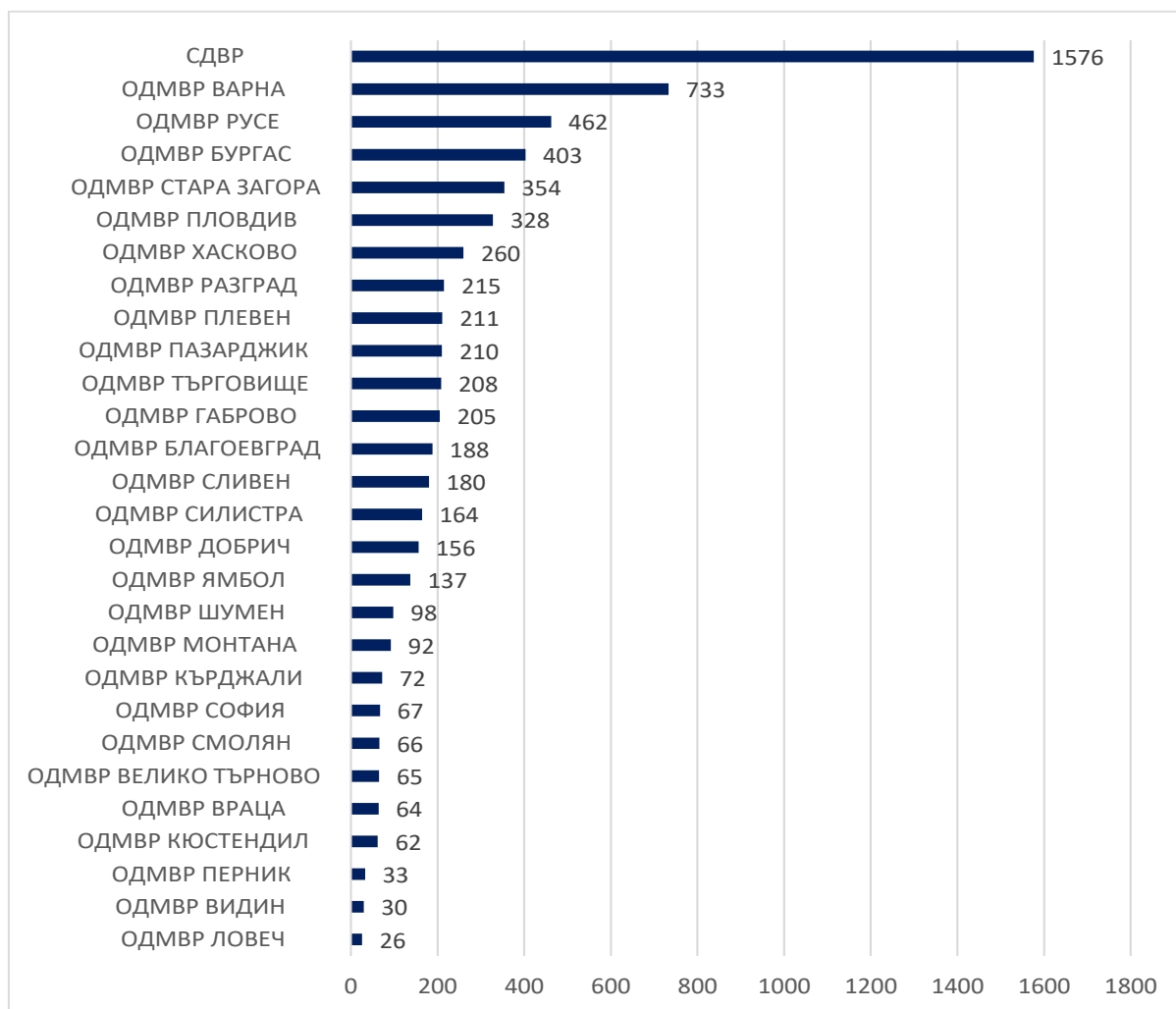
Телефонните измами се провеждат от групи от около 10-12 човека, които се намират най-често на територията на Румъния, снабдени с предплатени карти (които в Румъния, за разлика от България, се продават без изискване да се идентифицира купувачът на карти). Въртачите в тези групи са 7-8 души, а останалите осъществяват координацията на кампанията или контактуват с

⁴³ Прокуратура на Република България: Изследване на престъплението измама, извършвана по телефона, за периода 2011 г. – 2015 г.

⁴⁴ Дълбочинни интервюта, МВР.

мулетата. Дейностите при организираните престъпни групи за телефонни измами се извършват от следните участници (Фигура 10).

Фигура 9. Регистрирани телефонни измами по области (2012 – 2018 г.)

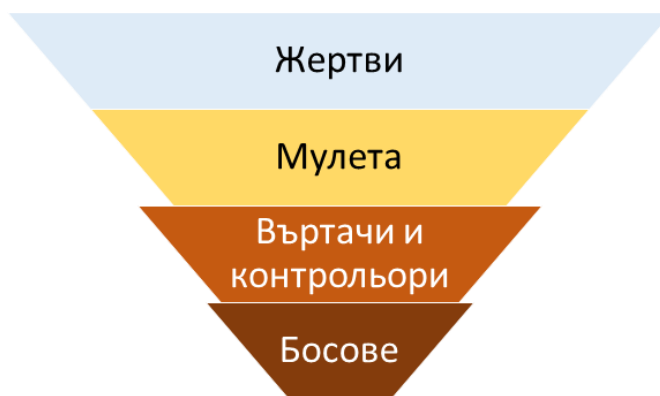
Източник: МВР (Централна полицейска статистика)

- Босове/организатори:** те ръководят кампаниите с телефонни измами и получават приходите от тази дейност. Местожителството и идентичността на тези участници до голяма степен са известни, но липсват доказателства, обвързващи ги с конкретни престъпления. Телефонните измами са семейно-кланов бизнес със сравнително хоризонтална структура. Организаторите са концентрирани в 3 области (Плевен, Велико Търново и Русе) и няколко населени места (сред известните са **Левски и Градище, Плевенска област, Горна Оряховица и Павликени във Великотърновска област, и град Ветово в Русенска област**).
- Въртачи:** те осъществяват контакт с жертвите, въвеждат ги в заблуждение и поддържат заблуждението до получаване на исканите суми или ценности. В една измама може да участва повече от един въртач, в зависимост от разработвания сценарий и реакциите на жертвата. Физическото местоположение на въртачите може да се променя, като напоследък се наблюдават кампании, осъществявани от съседни на България страни, най-вече Румъния и Сърбия. Звъни се на стационарни телефони в определено населено

място, като номерата се набират на случаен принцип. Въртачите работят по зададен сценарий, който се адаптира според доверчивостта и податливостта на жертвата. При успешно договаряне с жертвата, въртачите се свързват с мулета, изчакващи команда в близост до съответните жертви. По данни на ГДНП, броят на работещите въртачи (включително и контрольори, които наблюдават мулетата) е около 200. Най-често те са от ромски произход, от групата бургуджи. Работата в чужбина е кампанийна, от хотели или хотели, като след завършване на дадена операция карти и телефони се унищожават преди влизане в България.

- **Контрольори:** тяхната роля е да набират мулета и да ги контролират при пренасянето на парите или ценностите до посочени места/лица. Функциите им често се изпълняват и от самите въртачи.
- **Мулета:** те имат за задача да получат парите (или други ценности) от жертвата и да ги предадат на определено от въртачите/контрольорите място. Мулетата обикновено разполагат със собствен транспорт (голяма част от тях са таксиметрови шофьори) и получават процент (около 10%) от доставената сума. За разлика от въртачите, които са лица от ромски произход и са съществено звено в осъществяваните измами, мулетата не са постоянен, „вътрешен“ елемент от престъпните групи. Те влизат в пряк, физически контакт с жертвите (освен когато парите се хвърлят през прозорци и балкони) и се подбират измежду етнически българи. Обикновено мулетата разбират, че участват в телефонна измама, но има и случаи, в които те не осъзнават това. Мулетата обаче са най-често залавяните извършители на телефонни измами, докато другите участници (въртачи и организатори на измамите) остават неразкрити поради липса на физически контакт и веществени доказателства, свързващи ги с измамите. Мулетата нямат физически контакт с въртачите и организаторите на телефонните измами, като получават по телефона указания за жертвите и за мястото за предаване на получените пари или ценности. Като новост в дейността на мулетата се отбелязва участието на 2 мулета за пренасяне на парите от жертвата до контрольорите/организаторите, с цел по-трудно проследяване от полицията и доказване на връзката между жертвата и същинските телефонни измамници.

Фигура 10. Структура на престъпните групи за телефонни измами

Основен проблем при противодействието на телефонните измами е, че разследванията не стигат до организаторите на престъпните групи, а приключват със залавянето на мулета. **Въпреки недвусмислено организирания характер на престъплението, няма приключили дела срещу организирани престъпни групи.**

Оценка на щетите

В парично изражение, щетите са равни на приходите на телефонните измамници. Според оценки на Прокуратурата и ГДНП, за периода 2012 – 2018 г. щетите възлизат на 41 млн. лв.

Обществената опасност от телефонните измами надхвърля финансовия размер на щетите. Нематериалните щети се изразяват в психическите травми, нанесени на най-уязвимия сегмент на обществото (възрастни, самотни хора). Срамът от измамата в някои случаи води до продължителни психически разстройства, включително и опити за самоубийство. Социологическите изследвания показват, че по-голяма вероятност да станат жертва на телефонни измами има при хора с по-ниски от средните за страната доходи, при домакинствата от 1 или 2 души, и при хората, които не ползват интернет вкъщи.

Друга нематериална щета е подкопаването на доверието в правоохранителната система, поради високата публичност на тези престъпления и невъзможността да се заловят и осъдят главните действащи лица – въртачите и организаторите на телефонните измами. Допълнителен деморализиращ фактор е убеждението, че престъпните групи, осъществяващи телефонни измами, остават недосегаеми, въпреки че са известни както на правоприлагащите органи, така и на хората, съжителстващи с тях в дадено населено място.

Перспективи

В началото на 2019 г. настъпиха съществени промени в борбата срещу телефонните измамници, както благодарение на сътрудничеството между МВР и Виваком, довело до рязък спад в опитите за телефонни измами, така и вследствие на полицейски акции, след които беше заловена една от организираните престъпни групи. Данните за 2018 г. не отразяват тези промени, но вероятно статистиката за 2019 г. ще покаже значителен спад както на опитите за измами, така и при броя на жертвите и съответно щетите от телефонни измами.

Въпреки това, едва ли само превенцията, основаваща се на блокиране на определен тип трафик, който се асоциира с опитите за телефонни измами, може да реши проблема в дългосрочен план. След резкия спад на опитите за измами през април 2019 г., техният брой постепенно нараства, макар да е далеч е предишните нива. Възможно е бизнес моделът на телефонните измамници да се промени и да се измислят нови схеми, които да преодолеят препятствията, създадени от Виваком в първата половина на 2019 г. Следващите месеци могат да се окажат решаващи за бъдещето на телефонните измами в България.

Наред с информационните кампании сред потенциални жертви и работата с банки за сигнализиране на полицията при съмнения за осъществяване в момента на телефонни измами (в случаите на теглене на големи суми в брой, особено от възрастни хора), могат да бъдат направени и следните препоръки за борба с телефонните измами:

- Задълбочаване на сътрудничеството между МВР и операторите на стационарни телефони с цел възпрепятстване кампаниите на телефонните измамници, по примера на успешната работа с Виваком.
- Постоянно наблюдение на организираните престъпни групи за телефонни измами за промяна в начините на действие вследствие рязкото намаляване в първата половина на 2019 г. на опитите за измами. Операторите на стационарни телефони биха могли да идентифицират промени в тактиката на телефонните измамници и да въведат нови алгоритми, с които да блокират евентуална новите бизнес модели на измамните.

- Установяване на сътрудничество с банковия сектор с цел превантивна работа с потенциални жертви на телефонни измами.
- Съвместна работа с полицейските служби на съседните държави, на територията на които се извършват телефонни измами от български организирани престъпни групи.

5. НЕЛЕГАЛЕН ДЪРВОДОБИВ

Данните сочат, че щетите за бюджета от пазара на незаконния дърводобив варират в порядъка между 50 млн. и 150 млн. лв. годишно, а обемът на незаконно добитата дървесина се изчислява на между 1 млн. и 2,7 млн. плътни куб. м⁴⁵.

Подобен размер показва, че тази престъпна дейност е една от високорисковите за страната, с оглед свиването на големите стари престъпни пазари като този на тютюневите изделия, кражбите на МПС, организираните ДДС измами и др. Освен финансови щети, незаконният дърводобив създава социални последици като ендемична корупция и нанася значителни екологични щети, особено в няколко области на страната.

Въпреки че според експертни оценки добивът на дървесина се свива през последните 10 години, точни данни за динамиката на този пазар липсват поради отсъствието на добра методология за измерване му⁴⁶.

Структура и организация

Анализът на този престъпен пазар показва, че това е един изключително сложен и специфично български феномен, в който се наблюдават различни нива престъпна активност – от дребни нарушения от страна на местното население, през престъпни банди, до сложни криминални мрежи, институционална и политическа корупция. Основните групи, добиващи незаконно дървесина, могат да се класифицират по следния начин:

- **Местно население**, което самостоятелно си осигурява дървесина, част от която е незаконно добита. Например, заявяват се и се заплащат 9-10 кубика дървесина, но се отсичат и ползват 12 или 15 кубика.
- **Работници в законно добиващи дървесина фирми**, които освен за работодателите си, добиват и за себе и/или за престъпни организации. Според експертни оценки, тези структури доставят между 12 и 15% от престъпния пазар на дървесина. Те се възползват от техниката на фирмите, за които работят, от изградените горски пътища, направени за легалния дърводобив, и от разработените лесно достъпни терени с подходяща дървесина.
- **Законно добиващи дървесина фирми**, които се възползват от дейността си, за да доставят дървесина за престъпния пазар. Според експерти в сектора, криминални участници от този тип, добиват и реализират около 80% от незаконната дървесина в страната. Фирмите осигуряват няколко вида незаконно добита дървесина с оглед потребностите на различните групи клиенти:
 - дърва за огрев;
 - дървесина за преработващата индустрия – мебелни фирми, компании за производство на паркет, фирми за пелети и др.;

⁴⁵ В зависимост от източниците на анализ оценката значително варира.

⁴⁶ В първия си анализ през 2005 г., българският клон на WWF изчислява, че незаконно добиваната дървесина е 3,7 млн. пл. куб.м. при 5,8 млн. пл.куб. м. легално добивана дървесина. При втората си оценка за периода 2006-2013 г., е констатирано намаляване до 2,4 млн. пл. куб.м., припоследната си оценка за периода 2013-2017 г. се пресмята, че незаконният добив е между 2,4 и 2,7 млн. пл. куб.м., при 7,2 млн. пл. куб.м.

- дървесина за износ.

Специфики на участниците в незаконния пазар на дървесина

Първата група нарушители (местно население за собствени нужди) не са тема на настоящия анализ, тъй като липсва елемента на криминална организираност, а обемът незаконна дървесина е сравнително малък.

За втората група - работници във фирми, добиващи законно дървесина, е важно да се отбележи, че в преобладаващата част от случаите са налице организирани групи. Обикновено тези престъпни структури доставят дървесина за отопление на местното население под средната цена (например вместо за 50 лв./куб. за 40 лв./куб. и предлагат допълнителни услуги като рязане, цепене и подреждане на дървата в дома на купувача. Същевременно, въпреки относително по-малките щети, които тези престъпни групи нанасят в сравнение с незаконния добив на фирмите, е налице специфичен риск от насилие спрямо горските инспектори (и по-рядко към полицейските служители). Експертни оценки сочат, че инспекторите предпочитат да избягват пререкания с представителите на тези структури, заради различни рискове, като подпалване на горски участъци (за които те отговарят) и оплаквания срещу тях и полицията.

Третата група участници, които заслужават специално внимание при оценката на този престъпен пазар в България са законно добиващите дървесина фирми, които осъществяват и незаконен добив. Анализът е базиран на данните от Търговския регистър относно фирмите, които са декларирали „добив на дървесина“⁴⁷ в дейността си. От тях се вижда, че в периода 2014 – 2019 г. има около 3500 дърводобивни фирми. Според финансовите отчети на компаниите, пазарът за добив на дървесина през 2018 г. е 426 млн. лв.⁴⁸ Предполага се, че между 7 и 10% от фирмите не са декларирали годишните си финансови приходи⁴⁹ към момента на изследването. Ако се добавят и техните приходи, обемът на законния пазар би достигнал 450-500 млн. лв.⁵⁰ След промените в Закона за горите от 2011 г., 75% от българските гори се стопанисват от 6 държавни горски предприятия, а останалите около 10% от общински фирми, 13% - от частни фирми и 2% от други. Държавните предприятия реализират значително по-голям оборот от частните и общинските фирми в сектора⁵¹. Според финансови им отчети за периода 2016 – 2018 г.,

⁴⁷ Търговците, извършващи дейност по добив на дървесина, трябва да са вписани в публичен регистър на ИАГ (чл. 241, ал. 1 ЗГ). Същевременно данните от проведените търгове сочат, че на много малко фирми дърводобивът е единствено занятие. Повечето са от смесен тип, най-често заети и с дървопреработване, но има и такива, за които основна дейност са продажби на едро или дори строителство, транспорт и пр.

⁴⁸ Данните са от Orbis Europe.

⁴⁹ Сравняване на фирмите, които са били наети като подизпълнители от спечелили търгове за добив на дървесина с данните от търговския регистър.

⁵⁰ Част от малките фирми не са декларирали приходите си въпреки че са имали наети работници, за които плащали социални и здравни осигуровки. Впечатление прави, че през последните 3 години има значително нарастване на броя фирми, които са обявили финансовите си отчети.

⁵¹ Наредба за условията и реда за възлагане изпълнението на дейности в горските територии – държавна и общинска собственост, и за ползването на дървесина и недървесни горски продукти, постановява, че ползването на дървесина се осъществява по два начина – 1. чрез продажба на стояща дървесина на корен; 2. чрез добив и продажба на добита дървесина (чл. 5, ал. 1 от Наредбата). Добивът на дървесина се възлага чрез 1. открит конкурс; 2. електронен конкурс; 3. договаряне – в случаите по чл. 25, ал. 1 (когато след конкурс няма избран изпълнител и при прекратяване на договор за изпълнение). Продажбата на стояща дървесина на корен се осъществява по един от следните начини: 1. търг с явно наддаване; 2. търг с тайно наддаване; 3. електронен търг с наддаване; 4. електронен таен търг с еднократно ценово предложение; 5. конкурс; 6. електронен конкурс за продажба; 7. Ценоразпис (чл. 49, ал. 1 от Наредбата). В процедурите за продажба могат да участват търговци, регистрирани в публичния регистър по чл. 241 ЗГ и притежаващи

генерираните приходи от продажби са между 310 и 350 млн. лв.⁵² годишно, средно между 30 и 90 млн. лв. на предприятие. След приспадането на приходите на държавните предприятия от общите продажби в сектора, остават около 80-100 млн. лв. приход, който частните фирми⁵³ реализират. Впечатление прави, че в сектора няма много големи частни фирми, които да работят на територията на цялата страна и да съсредоточават приходите от пазара. Понастоящем работят около 80 фирми с оборот над 1 млн. лв. годишно, като от тях само 2 или 3 са с оборот над 10 млн.лв. Според експертни оценки, реалните фирми на пазара са около 600, докато много по-големия брой дърводобивни компании (според регистъра) се обяснява с многото собственици, които имат по няколко регистрации на малки фирми с оборот от няколко хиляди лева⁵⁴. Друга специфика на българския дърводобивен сектор е, че определени фирми приоритетно печелят обществените поръчки. Същевременно според интервютата, големите компании, които печелят обществените поръчки по места, наемат малки местни фирми за подизпълнители. Според експертни оценки⁵⁵, значителен процент от тези 600 фирми с лиценз за добив на дървесина участват под различна форма в незаконната сеч. Процентът на незаконно добитата дървесина е различен в зависимост от използваната техника при отсичането и групирането на дървесината, чрез които се осъществяват добавки над разрешените и платените обеми. Съществуват различни чисто технически похвати, които се използват, като основният е начинът, чрез който се измерва отсечената дървесина. При отсичането се мери в *пространствени куб. м дървесина*, а при превоза, складирането и продажбата ѝ на дребно за огрев се използват *плътни кубични метри дървесина*; при продажбата на предприятията за преработка и при износа на дървесина се мери в тонове и килограми. Нормативно е установено, че допустимото отклонение (или грешка) е до 10%, в зависимост от плътността и качеството на дървесината. Според експертни оценки обаче, при преобразуването от пространствени кубичи в плътни и след това в тонове, обикновено около 20-25% дървесина не се заплаща. Има различни техники за прикриване на тази дървесина, които трудно се проследяват, като например отчитането на по-къса дължина на трупите. Използват се обаче и откровено престъпни техники, които включват:

- отсичане на дървета, за които няма разрешение, наред с тези, които са маркирани;
- слагане на оригинални или фалшиви марки;
- извършване на сеч по периферията и извън одобрените и маркирани участъци.

За извозването на незаконно отсечената дървесина се използват няколко похвата:

- Транспортират се едновременно маркирани и немаркирани дървета.
- Разтоварва се само немаркираната дървесина, а маркираната се връща на сечището, за да се смеси отново с немаркирана. Този процес може да се повтаря многократно.
- Използва се един и същ електронен превозен билет на 2-3 камиона с дървесина, например чрез изключване на GPS.

удостоверение за регистрация за съответната дейност. Съществува и една допълнителна възможност, при която държавните горски предприятия продават дървесината на себестойността ѝ на населението със социална цел.

⁵² Според някои експертни мнения, значителният нарастване на оборота при държавните горски стопанства е резултат от промяна в нормативната уредба, която прави по-лесен достъпа до участъци с изсъхнали дървета.

⁵³ За продажбите на общинските фирми няма достатъчно финансови данни.

⁵⁴ Ако се вземат предвид и регистрациите на членове от семействата, броя на участниците в сектора допълнително ще спадне.

⁵⁵ Интервюта с експерти.

Според експертните оценки, незаконните дейности на част от законно добиващите фирми показват всички характеристики на организирана престъпна дейност – с устойчивост и йерархия. Сече се по график, камионите се товарят в определени часови интервали, а дървесината се извозва до малки цехове, където се преработва. Като предпазна мярка пред камионите се движи „пилотна кола“, която съобщава за полицейски патрули. При по-големите фирми са добре развити схемите за използване на подставени лица, като традиционно се регистрират фирми с данните на получаващи социални помощи хора, а при риск от разкриване, фирмите се прекратяват.

Голямата компания, която е спечелила обществената поръчка и я е възложила на подизпълнители, контролира счѐта и следователно крайна си печалба, като изпраща на място доверени лица, които да следят дейността. В този смисъл незаконната дървесина е почти 100% добита от фирмите, спечелили търговете.

Освен законно добиващите дървесина фирми, роля в престъпния пазар имат и фирмите, които не участват в търговете, а само продават дърва за огрев или дървесина за преработка в съответния район. Разследванията на подобни случаи разкриват схеми, при които тези фирми поръчват незаконно добита дървесина, а след това координират транспорта и продажбата. Типичната практика включва смесване на законно и незаконно добита дървесина. Според експертни оценки, въпреки подобряването на ситуацията след въвеждането на изисквания за видеонаблюдение и електронни дневници в складовете с дървесина, често правилата се нарушават като се използват различни технически похвати. Размерът на налаганите санкции обаче явно не е достатъчно голям, за да принуди фирмите да спрат незаконните си практики. Освен това санкциите често биват обжалвани в съда и обикновено отменени.

Подобна роля в реализацията на незаконната продукция играят и част от дървопреработващите фирми. Трябва да се отбележи, че към момента липсва точен метод за оценка на дела им в престъпния пазар и за изчисляване на процента преработена незаконно добита дървесина. Според експерти, в някои райони, особено при по-малките цехове, тя достига 30-40%. Въвеждането на изискванията за видеонаблюдение, електронни дневници и кантари бележи спад на незаконната дървесина при преработващите фирми до средно 15-20%, но единствено при големите 6 компании в отрасъла може да се твърди, че контролът работи ефективно.

Експерти оценяват дела на незаконно добитата дървесина при износ на около 10-15%. Смята се, че отсъствието на митнически контрол при вътрешните европейски граници дава възможност да се декларира по-малък износ. По тази причина например, при износ към Македония предпочитаният маршрут е през Гърция. Подобна е ситуацията при износ на дървесина от Румъния през България за Турция.

Институционален контекст и корупционни практики

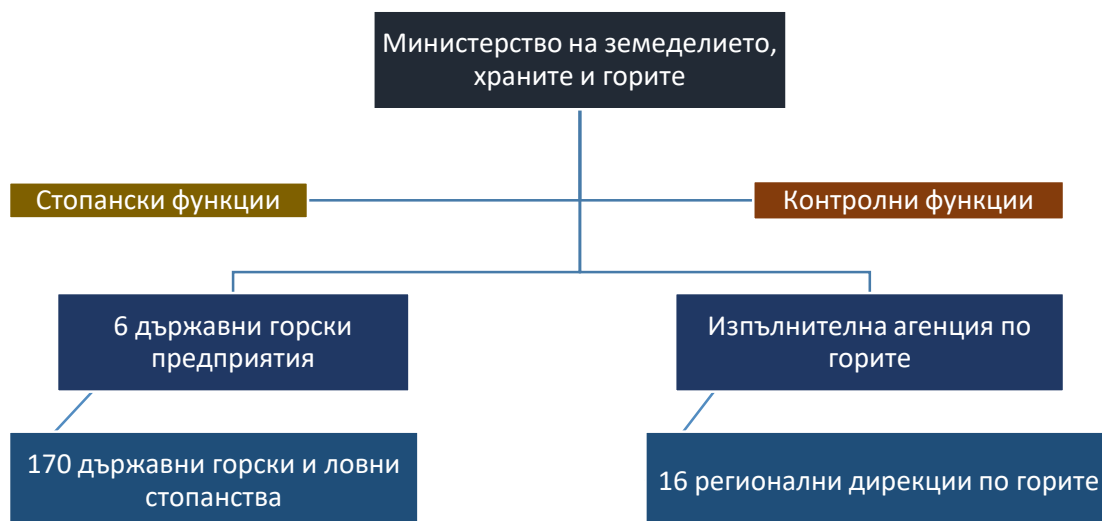
При оценката на пазара на незаконен дърводобив трябва да се отчетат няколко фактора, за да се разбере сложният му контекст. Изходна точка би трябвало да е общото състояние на горите в България. Експертните мнения са противоречиви по отношение достоверността на актуалните данни относно обема на дървения материал в българските гори. Част от експертите са на мнение, че данните са изначално неточни, докато други твърдят, че всяка година се правят регионални оценки, като в рамките на няколко години се обхваща цялата страна. Счита се обаче, че тези регионални оценки не са достатъчно прецизни. Оказва се, че в България никога не е правена национална инвентаризация по призната методика на ЕС. Вследствие експертите дават силно противоречащи си оценки, които е невъзможно да бъдат верифицирани. Първото

становище е на няколко независими екологични организации, които оценяват незаконно добитата дървесина в рамките на една година на между 1/3 и 2/3 спрямо законния дърводобив (или между 2,5 и 5 млн.плътни куб.м дървесина). Това би довело до устойчиво намаляване на българската гора с тежки дългосрочни екологични последици.

Втората позиция е подкрепяна от независими експерти, които обаче в различни периоди са били служители на Изпълнителна агенция по горите (ИАГ), както и от експерти, работещи понастоящем за Агенцията. Тяхната теза е, че в България годишният горски прираст е около 14-15 млн. плътни куб. м. дървесина. Следователно при около 7 млн. куб.м годишен законен добив на дървесина и 1,5 млн. куб.м незаконен, българската гора продължава да увеличава устойчиво обема си. Според тази оценка, дори и при 3 млн. куб. м обем на незаконната сеч, прирастът на горите би трябвало да е положителен. При това се отчита, че при регионалните инвентаризации на горските територии, където е реализиран интензивен добив на дървесина, е налице естествено залесяване. Тази представа е възприета от институциите, натоварени със стопанисването и опазването на горите.

От анализа на интервютата и данните е видно, че както законният, така и незаконният пазар на дървесина са се адаптирали към съществуващата институционална рамка. След промените на Закона за горите през 2011 г., има 6 държавни горски предприятия (със 170 местни структури), които работят като търговски дружества, продавайки дървесина от държавните гори. Съгласно Закона, част от приходите на тези държавни предприятия са предвидени за залесяване и поддържане на горската инфраструктура (например горски пътища). Опазването на българските гори се изпълнява и контролира от ИАГ и нейните регионални структури. Една от критиките към този модел е, че е порочно и неефективно контролът и икономическият интерес (добива на дървесина) да са възложени на една и съща институция, в случая Министерството на земеделието, храните и горите⁵⁶. Държавните горски предприятия нямат интерес да се противопоставят на нарушенията в рамките на приетото за „нормално“, в противен случай биха рискували приходите си. От друга страна, контролните органи са склонни да избягват налагането на санкции на колегите си в Министерството (виж фигура 11).

Фигура 11. Контролни и стопански функции в МЗХГ

⁵⁶ Анализ на незаконния дърводобив в България за периода 2006 – 2013 г., WWF 2014 г.

Основната идея на структурната промяна от 2011 г. изглежда изпълнена – държавните горски предприятия имат интерес да ограничат незаконния добив, за да увеличават приходите си.

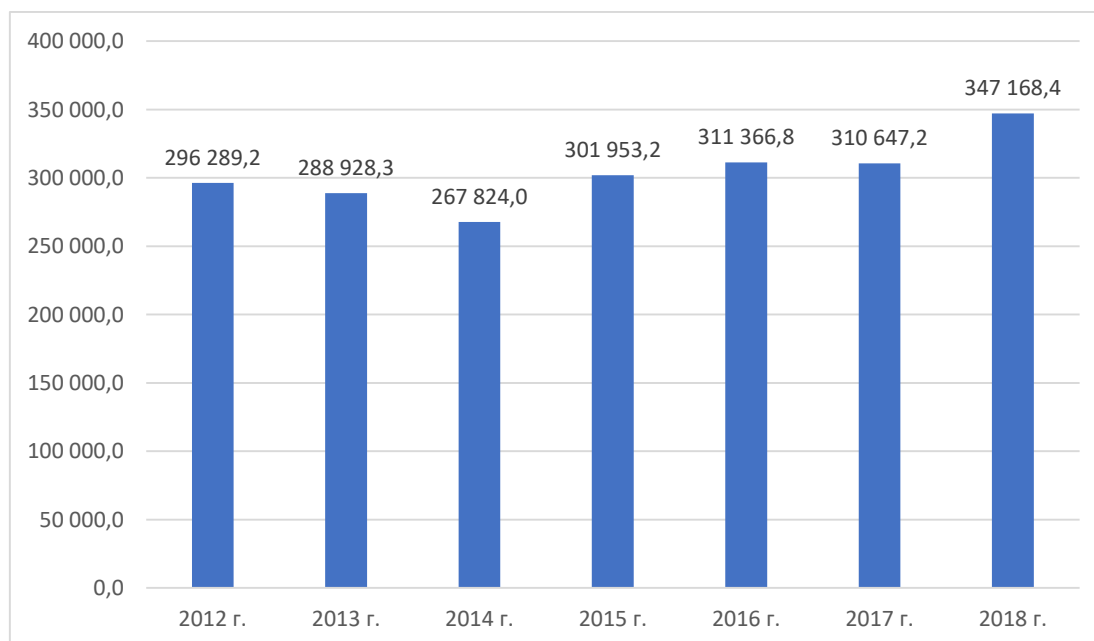
Фигура 12. Ползване на дървесина от 6-те държавните горски предприятия (2006 – 2017)

Източник: WWF

Информацията за ползването на дървесина от държавните горски територии (Фигура 12), както и финансовите отчети за периода 2012 – 2018 г. на 6-те държавни предприятия (Фигура 13), потвърждават намаляването на незаконния дърводобив. Данните сочат, че от около средно 4,3 млн. плътни куб.м законен добив за периода 2006 – 2008 г., през 2015 – 2017 г. той достига 5,2-5,3 млн. плътни куб.м.

Фигура 13. Приходи на 6-те държавни горски предприятия (2012-2018 г.)

Източник: Orbis

Би могло да се смята, че вътрешното потребление на дървесина намалява поради демографски и икономически причини, като в същото време износьт запазва познатите си нива. Това би означавало, че законният добив нараства за сметка на незаконния.

Въпреки отчетените положителни нива обаче, данните за търговете по места сочат една ясна и устойчива тенденция – печелещите частни фирми са едни и същи. Това се потвърждава и от интервютата по места, като „балансът“ предполага освен регламентирания, ръководствата на държавните предприятия да толерират и съществуващия процент незаконен добив за съответната фирма. Тя, от своя страна, се стреми да не извършва нарушения и да не минава определени граници. Това би могло да се обясни с политическата и икономическата зависимост както на ръководствата, така и на служителите в държавните предприятия. Може да се твърди, че това е един от икономическите отрасли в държавата с най-ясно очертано директно политическо влияние⁵⁷. Дърводобиващите и дървопреработващите фирми осигуряват значителен брой гласове на местни и национални избори, което ги прави изключително влиятелни политически, особено в планинските общини в страната. Този модел на дърводобив допълнително се балансира от различни корупционни практики, които варират от директни комисиони с устойчив процент от печалбата на компанията до клиентелни влияния.

Освен държавните горски предприятия, ангажирани в противодействието на престъпния пазар на незаконен дърводобив са и ИАГ и МВР. За разлика от други престъпни пазари в страната през последните години, като тези на каналджийството, незаконните тютюневи изделия и кражбите на коли, при които наличието на второ и трето ниво от институции доведе до устойчиво свиване на незаконните дейности, в случая се наблюдава ефективна адаптация. Освен това няма друга организирана престъпна дейност, срещу която да има толкова интензивен граждански натиск. През последните 10-15 години се наблюдава значителен брой екологично профилирани НПО, които полагат систематични усилия срещу незаконния дърводобив. През същия период има огромна вълна от активни граждани, които сигнализират за нарушения през социалните мрежи и подават сигнали на 112 и към ИАГ.

Въпреки това, успешното адаптиране на компаниите, извършващи незаконен дърводобив, се потвърждава от данните за броя годишни проверки за незаконна дървесина, който е приблизително еднакъв за периода 2013 – 2017 г. – около 420-430 хил., броя установени нарушения, който също е устойчив – 4-5% за същия период⁵⁸, и трайната тенденция при годишната събираемост на глобите – средно между 14,2% и 14,3%. Показателен е и факта, че въпреки въвеждането на електронен превозен билет за дървесината, добита от горските територии от 01.01.2017 г., както и за дървесината, добита извън горските територии от 01.06.2017 г., липсва осезаем скок в законния добив на дървесина (виж таблица 2).

Щети и обем на пазара

За големината на българския пазар на незаконен дърводобив има различни предположения, като сравними във времето са 3-те оценки на WWF България, базирани на годишните статистики на ИАГ и НСИ. Първата такава оценка е изготвена през 2005 г. и предоставя данни за 3,7 млн. плътни куб. м незаконен добив и 5,8 млн. плътни куб. м регламентиран добив. Втората обхваща

⁵⁷ При интервютата бяха описани различни форми на влияние, които са се оформили през годините – от осигуряване на евтини дърва за огрев на лица, получаващи социални помощи, и възрастни хора, през работни места, до собственост от страна на кметове и политически местни лидери в дърводобивните и дървопреработващите предприятия.

⁵⁸ Виж Анализ на незаконния дърводобив в България и ефективността на мерките по контрол в горските територии за периода 2013-2017 г. WWF-България, 2018.

периода 2006 – 2013 г. и отчита спад на незаконно добитата дървесина до 2,4 млн. плътни куб.м и ръст на законния добив до 6,9 млн. плътни куб.м. Последната оценка на WWF България е за периода 2013 – 2017 г. и дава сведения за между 2,4 млн. и 2,7 млн. плътни куб.м незаконен дърводобив срещу 7,2 млн. плътни куб.м. законен. Като допълнителен източник са използвани национални представителни проучвания сред населението за обема на годишното потребление на дърва за отопление и продажните цени.

При втората оценка на WWF е използвано проучване на „Медиана“, което показва, че около 1,5 млн. български домакинства потребяват средно 8,1 куб.м дърва на отоплителен сезон, което е равно на 12,2 млн. пространствени куб. м или 5 589 млн. плътни куб. м). За третата оценка са използвани данни от проучването на „Алфа рисърч“, проведено през 2017 г., според което 41,6% от домакинствата са ползвали дърва за огрев, като са закупили 8,57 пр.куб.м дървесина или 5,93 млн. пр.куб.м. При последното изследване на WWF са взети под внимание и данните за средния износ на дървесина за периода 2013 – 2017 г., средното ползване от шестте големи потребители в страната за периода 2013 – 2017 г. и средното ползване от населението и бизнеса на дървесина в мебелното производство и строителството през последните 5 години. Тези данни са съпоставени с данните от ИАГ за добива на дървесина, като към тях са прибавени вносът на дървесина в страната и добивът на дървесина извън горите – речни корита, пасища и др. (Виж таблица 4).

Таблица 4. Оценка на незаконния добив чрез баланс на ползването на дървесина

Приходна част	Средно за 2013-2017 г. (пл.куб.м)
Дървесина, добита от горски територии	6 802 045
Дървесина, добита от извън горски територии	300 000
Внос на дървесина	60 448
Общо приход	7 162 493
Разходна част	
Износ на дървесина	921 820
Потребление на населението	5 613 131 / 5 926 541
Ползване от шестте големи потребители	1 713 241
Потребление в мебелното производство и строителството	1 330 000
Общо разход	9 578 192 / 9 891 602
Незаконно добита дървесина	2 415 699/2 729 109

Източник: WWF България

От данните на ИАГ за последните 6 години се вижда, че най-голям процент от добитата дървесина се ползва като дърва за огрев, което за периода е около 4,2 млн. пл. куб. м. (виж таблица 5).

Таблица 5. Дървесина, добита от горските територии (2013 – 2018 г. пл. куб. м.)

	Едра строителна дървесина	Средна строителна дървесина	Дребна строителна дървесина	Дърва	Вършина	Общо дървесина
2013 г.	1 425 444	1 104 818	184 532	4 059 096	21 644	6 795 534
2014 г.	1 311 405	969 170	149 334	3 742 757	18 291	6 190 957
2015 г.	1 478 755	1 143 941	151 287	4 248 377	17 933	7 040 293
2016 г.	1 341 052	1 091 435	157 080	4 445 393	10 803	7 045 763
2017 г.	1 238 104	981 902	140 882	4 565 264	10 524	6 936 676
2018 г.	1 396 097	1 123 629	146 758	4 357 710	10 311	7 034 505

Източник: ИАГ

При съпоставянето на данните от националните представителни проучвания и средния дърводобив от ИАГ, се получава разлика от 1,2 – 1.5 млн. пл. куб. м повече спрямо официалните данни. Трябва да се отчитат обаче и 300 хил. куб. м дървесина, добивана извън горските територии. При втората група потребление – износът, 6-те големи дървопреработващи компании и ползване от населението и бизнеса на дървесина в мебелното производство и строителството, разликата е подобна, около 1,4 млн. пл. куб. м.

Критиката към оценката на WWF България е, че изчисленията се правят на база брой на българските домакинства, по данни от преброяването на населението през 2011 г. Предвид устойчивия демографския спад от около 50 хил. човека годишно поради отрицателния прираст и емиграцията, това число е твърде голямо за периода 2017 – 2018 г. Проведеното национално представително проучване от Центъра за изследване на демокрацията в началото на 2019 г., показва, че процентът домакинства, които потребяват дърва за огрев, е около 40-44%, а средното годишно потребление е 8,53 пр. куб. м. Ако приемем, че в страната реално живеят около 2,9 млн. домакинства, то годишно се потребяват между 9,5 и 10,9 млн. пр. куб. м дървесина или 4,6 и 5 млн. пл. куб. м дървесина.

Другата критика към метода на WWF България е рискът от двойно преброяване на продукцията на 6-те големи български дървопреработвателни предприятия, като се прави оценка на производството на другите средни и по-малки производители на продукти от дървесина и към тях се прибавя износът. Според експерти, така не се отчита, че част от продукцията на българските дървопреработващи предприятия вече е влязла в статистиката за износ на НСИ.

Възможно решение за преодоляване на двойното броене, е да се направи оценка, като се извади дървесината от 6-те големите преработвателни предприятия, където се счита, че няма данни за незаконно добита дървесина, и се преизчисли добитата дървесина, без категорията дърва за огрев, според данните от ИАГ, като се вземат средните стойности за последните 3 години⁵⁹. Към получения резултат следва да се прибавят между 15 и 25% нерегистрирана дървесина. Това решение може да се приложи и при износа на дървесина, но само за половината количество, за да се избегне двойното броене на 6-те големи предприятия. При подобна преоценка се получават между 8 и 8,7 млн. пл. куб. м дървесина или 0,8 млн. куб. м и 1,1 млн. куб. м незаконно добита дървесина.

⁵⁹ Използването на данни за последните 3 години се налага в резултат на установените през 2013 г. множество отклонения, които изкривяват обичайната картина.

Трябва да се отбележи, че при оценките на дървопреработващите предприятия няма възможност за алтернативни данни или данни, които дават възможност да се направят индиректни оценки.

Перспективи

Свиването на пазара на незаконния дърводобив не е резултат от действията на институциите, а се дължи на демографските промени в страната и спада във вътрешното търсене.

Очертават се два риска, въпреки оценката за спад в обема на незаконния добив и индикаторите за по-голям прираст на българската гора в сравнение с добитата дървесина. Първият е свързан с общините, където добивът е по-голям от прираста и ангажираните институции би трябвало да им обърнат специално внимание. Вторият е свързан с изсичането на стари гори, които не са поставени в териториите със специален статут.

6. ИЗМАМИ СЪС СРЕДСТВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Европейският съюз (ЕС) предприема множество стъпки за въвеждане и прилагане на политики за интеграция на държавите членки и подобряването на условията за живот на гражданите им. Един от инструментите за изпълнението на тази цел е отделянето на финансов ресурс от бюджета на ЕС като нетни вноски към държавите членки⁶⁰. Европейските фондове се усвояват чрез различни финансови потоци под формата на обществени поръчки, проекти или субсидии. Пътят на усвояване, обаче, е опорочен от редица нередности, злоупотреби и измами, които водят до използване на средствата за нелегитимни цели. Този проблем има пагубно влияние върху изпълнението на политиките на ЕС, както и върху доверието на българските граждани в националните и европейските институции.

В повечето случаи на нередности, свързани със средства на ЕС, участват не класическия тип организирана престъпна група по смисъла на Наказателния кодекс, а по-скоро лица, работещи на границата на сивата икономика. Въпреки това, измамите с европейски средства са често свързани с корупция по ниските и високи нива на публичната администрация. Значителният обхват на европейските средства, възлизащ на 144,7 млрд. евро бюджет за плащания и 160,1 млрд. евро поети задължения в рамките на ЕС⁶¹ и предполагаемите огромни щети от злоупотреби, обуславят нуждата от систематичен анализ на явлениято.

Тенденции

Обществените поръчки са най-популярната форма на кандидатстване за финансиране с европейски средства в България. През 2018 г. 12,8% от всички фирми са участвали в такива процедури, а в някои сектори като строителството, делът на кандидатстващите фирми достига 40%. Следващата по популярност форма са проектните предложения, изготвяни от 3,6% от всички фирми, основно в строителството и промишлеността. Най-малко са кандидатите за земеделски субсидии – 1,8% от всички фирми в страната.

Отделните сектори обуславят и различен тип желана финансова помощ. Почти половината от фирмите в строителството кандидатстват по обществени поръчки. За земеделски субсидии кандидатстват почти изцяло фирмите в селското стопанство, с малки изключения на някои представители от индустрията.

Програмите, за които фирмите кандидатстват най-често за европейски средства, са оперативна програма „Конкурентоспособност и иновации“, оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ и Програмата за развитие на селските райони. Според експертни оценки, най-често се извършват измами със средствата, управлявани от Държавен фонд „Земеделие“, свързани със субсидиите за различни земеделски култури, както и с къщи за гости. Оценките сочат, че нарушения има при провеждането на почти всички обществени поръчки по всички оперативни програми⁶².

Забелязва се и разлика в типа на желаната финансова помощ според регионалното разпределение на кандидатите за евросредства. За обществени поръчки кандидатстват най-вече

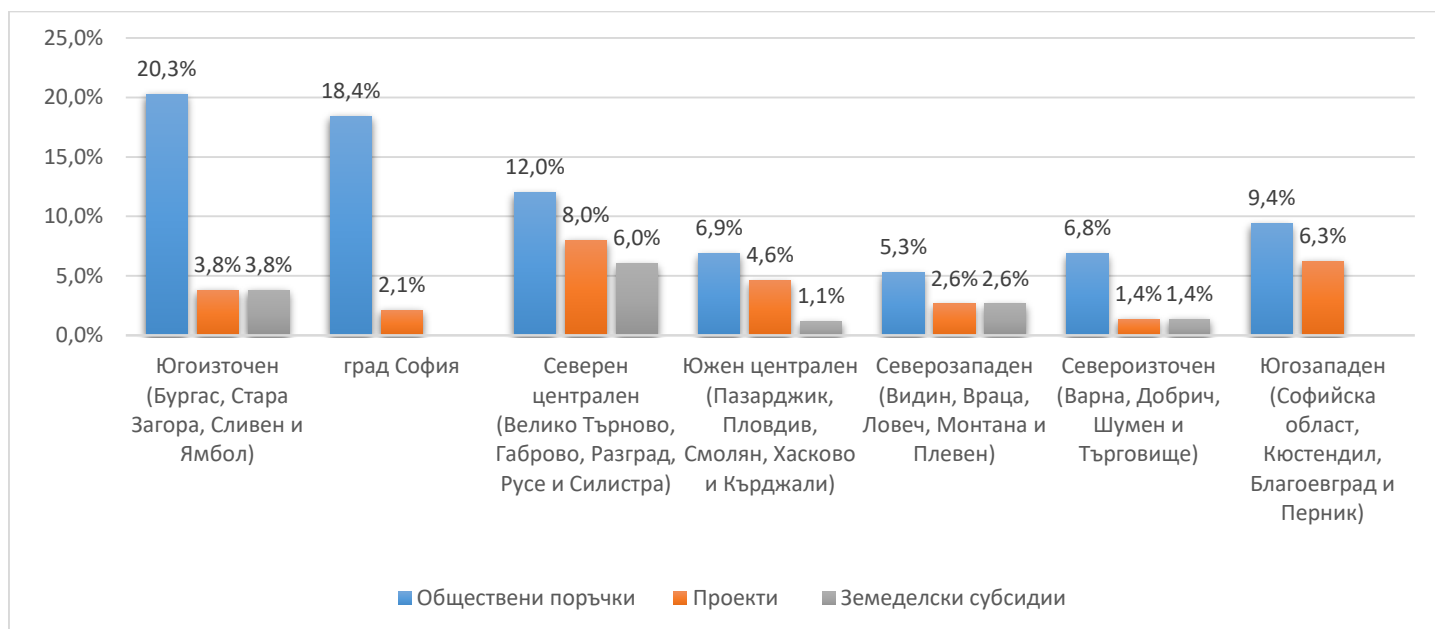
⁶⁰ CSD Policy Brief No. 82, Измами с европейски средства в областта на земеделието: състояние и предизвикателства, 2019.

⁶¹ CSD Policy Brief No. 82, Измами с европейски средства в областта на земеделието: състояние и предизвикателства, 2019.

⁶² Интервюта с експерти.

Югоизточния район, град София и Северен централен регион. С проектни предложения кандидатстват фирмите от Северен централен, Югозападен и Южен централен регион. На първо място по дял на фирмите, кандидатстващи за земеделски субсидии, е Северен централен регион. Въпреки това, експертните оценки сочат, че няма ясно установени региони с концентрация на измами с еврофондове.⁶³

Фигура 14. Дял на кандидатствалите фирми към еврофондовете в България през 2018 г. според региона за планиране

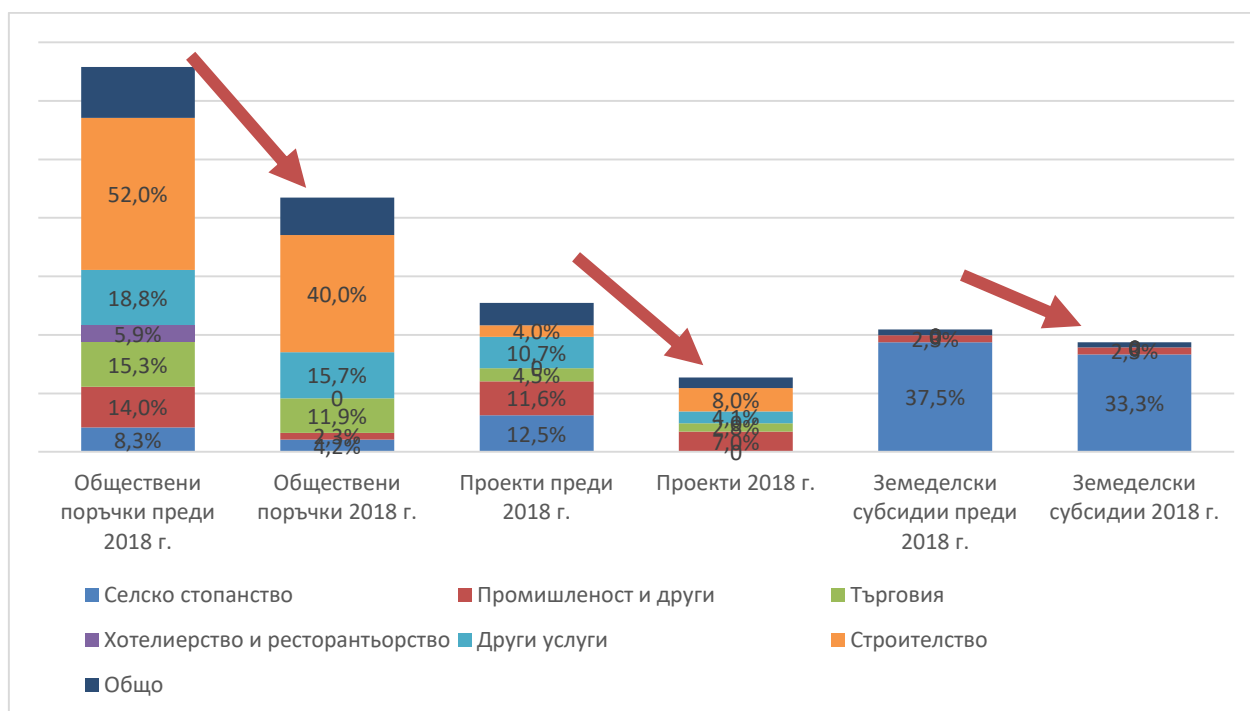

Източник: Социологическо изследване „Оценка на заплахите от организираната престъпност в България“, май 2019 г. N=500 фирми, работещи в България. Бележка: Процентите отчитат дела на фирмите от съответния регион.

Наблюдава се ясна тенденция към намаляване на броя кандидатстващи фирми за европейски средства. Спадът обхваща всички видове процедури: възлагане на обществени поръчки, кандидатстване по проекти и за земеделски субсидии по еврофондовете в България. Намаляването на броя кандидатстващи фирми също така засяга всички сектори: селско стопанство, промишленост, търговия, хотелиерство и ресторантьорство и услуги – с изключение на строителния сектор, където има ръст. Най-честите причини за спада при кандидатстващите компании са размерът на фирмата (твърде малка), сложността на процедурите и липсата на подходящо финансиране. Сред причините, посочени в проучването са и демотивацията на мениджърите поради практиката да се иска неофициално заплащане. Общо 7,2% от управителите на фирми считат, че шансът им за успех е малък без да платят подкуп.

Фигура 15. Дял на кандидатствалите фирми към еврофондове в България през и преди 2018 г.

⁶³ Интервюта с експерти.

Източник: Социологическо изследване „Оценка на заплахите от организираната престъпност в България“, май 2019 г. N=500 фирми, работещи в България.

Паралелно с намаляващия брой фирми, които кандидатстват за европейски средства, се наблюдават и случаи на предполагаеми измами, свързани с получаването на обществени поръчки, проекти и субсидии. Въпреки че 96,5% от фирмите твърдят, че не са правили неофициални плащания срещу гаранция за получаването на средства през 2018 г., те не твърдят същото за своите преки конкуренти. Едва 13,5% от фирмите вярват, че техните преки конкуренти никога не са правили неофициално плащане. Много по-значим дял (35,5%) отбелязват, че според тях, конкурентите им са участвали в подобни корупционни практики понякога (14,2%), в повечето случаи (15,6%) или винаги (5,7%).

Видове измами и противодействие

Работата на ангажираните в борбата с измамите с европейски средства институции следва общата политика на ЕС. Тя е водена от новата Стратегия за борба с измамите, приета от Европейската комисия (ЕК) през април 2019 г., която заменя Стратегия от 2011 г. и обхваща еволюиращите схеми за измами, като например използването на нови ИТ инструменти⁶⁴. Европейската служба за борба с измамите (OLAF) е единственият орган за ЕС, упълномощен да разкрива, разследва и прекратява измами със средства на ЕС. Въз основа на осъществените разследвания, Службата анализира следните тенденции⁶⁵:

⁶⁴ European Commission, “Commission Anti-Fraud Strategy: enhanced action to protect the EU budget”, 2019, https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/antifraud/files/2019_commission_anti_fraud_strategy_en.pdf.

⁶⁵ Дирекция „Защита на финансовите интереси на Европейския съюз (АФКОС)“. ОЛАФ през 2017 г.: мащабни разследвания слагат край на сложни схеми за измама“, 1 май 2018 г., <http://www.afcos.bg/bg/node/83>.

- Корупцията, конфликтът на интереси и манипулирането на тръжни процедури продължават да бъдат чести явления при измамите, засягащи структурни фондове на ЕС, като в някои случаи организирани престъпни групи се опитват да извлекат полза;
- Все по-често измамниците се опитват да извършват измами със средства, предназначени за научни изследвания или за бежанската криза;
- Избягването на плащането на мита се координира от международни престъпни схеми.

Според класификацията на Организация за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), както и според анализите на Центъра за изследване на демокрацията от 2019 г., се наблюдават няколко групи нарушения⁶⁶:

- корупционни практики, включително активни и пасивни подкупи, „рушвети“ и използване на роднински и приятелски връзки;
- измама и кражба, като например подмяна на стоки или закупуване на техника втора ръка и субсидирането ѝ като нова, което води до нискокачествено изпълнение;
- конфликт на интереси, тайни договори и съглашения;
- злоупотреба и манипулиране на информация, включително затаяване на информация, деклариране на неверни данни и фалшифициране на документи;
- злоупотреба и търговия с влияние;
- дискриминационно отношение в полза на определен кандидат;
- пражосничество и злоупотреба с ресурси на организацията; пране на пари.

Проведените интервюта разкриват в детайли конкретните дейности и механизми, чрез които се осъществяват измамите с евросредства. Сред тях са документната измама (декларация с невярно съдържание или неистински документ), симулативните банкови преводи, префактурирането, данъчните престъпления с фиктивни покупки, изпирането на пари чрез фиктивни договори за заем и др. Участниците в измами с европейски средства прибягват и до други престъпни дейности, като например за ДДС измамите, осъществявани от счетоводители, адвокати, банкови служители, консултанти⁶⁷.

Експертите отбелязват, че схемите за измама с европейски средства са свързани с частично, неточно или лошо изпълнение на проектите, изрядно оформени документално. Наблюдават се разнообразни и гъвкави измами, възползващи се от слабостите в защитата на конкретната програма⁶⁸. Въпреки голямото разнообразие във видовете схеми, като знакови за България могат да се посочат няколко:

- **Отчитане на неосъществени дейности по Програмата за развитие на селските райони (ПРСР).** Пример за такова нарушение е подмярка „Стартова помощ за млади земеделски стопани“, при която се декларира селскостопански животни, които или не съществуват, или са собственост на друго лице, различно от бенефициента. По мярка „Модернизация на земеделските стопанства“ има случаи за неистински фактури и платежни нареждания,

⁶⁶ Център за изследване на демокрацията. Добри практики за борба с корупцията и разследването на измами със средства от ЕС, 2019, <https://csd.bg/bg/publications/publication/best-practices-in-anti-corruption-and-fraud-investigation-in-eu-funding/>, Организация за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР). Принципи за укрепване на интегритета при обществените поръчки [OECD Principles for Integrity in Public Procurement]. Париж: OECD Publishing, 2009 и CSD Policy Brief No. 82, Измами с европейски средства в областта на земеделието: състояние и предизвикателства, 2019.

⁶⁷ Център за изследване на демокрацията, дълбочинни интервюта, 2019.

⁶⁸ Интервюта с експерти.

деклариращи инвестиции в земеделски насаждения⁶⁹. Друг вид схема включва деклариране на чужда земя като собствена от бенефициент, който се позовава на фалшифициран договор със собственика. Схемата се насочва към относително малки парцели или такива, при които единичната вреда за конкретния пострадал собственик е относително малка и това демотивира собствениците да си търсят правата. В общия случай собствеността им не е застрашена, тъй като нарушителят просто вписва земята им като представена му за обработване и получава финансиране за нея, без това дори да стане известно на собственика⁷⁰.

- **Къщите за гости по ПРСР**, управлявана от Държавен фонд „Земеделие“. Класическата схема при къщите за гости включва използване на европейски и държавен финансов ресурс за различно от предвиденото предназначение. Интересно е да се отбележи обаче, че много от къщите за гости се стопанисват от самите държавни служители, заемащи високи позиции в държавната администрация. В тези случаи става въпрос за злоупотреба с властови ресурс и възползване от служебно положение⁷¹.
- **Оперативна програма за рибарство и аквакултури и в частност дейностите на създадените Местни инициативни рибарски групи**. При проведените интервюта, Изпълнителна агенция „Одит на средствата от Европейския съюз“ (ИА ОСЕС) дава като пример за предходния период 2007 – 2013 г. установена липса на заложено по проект изграждане на пречиствателна станция или пък наличие на пречиствателна станция, но неизпълнение на останалите съпътстващи дейности по проекта.
- **Санитарното на блоковете**⁷². Това е област, в която според експертните оценки има риск от злоупотреби, като най-често това става чрез надписване на реалните разходи⁷³.

Важно е да се посочи и **ролята на консултантите** за осъществяването на престъпните схеми. Според проведените интервюта, всяка схема се замисля и изпълнява от специалист по проектно финансиране по съответната програма. Много от тези „специалисти“ са бивши служители на някой от управляващите органи (УО) по съответната програма. За разлика от консултантите, които подпомагат процеса на кандидатстване или изпълнение на проекта, при измамите консултантът по-скоро никога не е специалист в дадената област. Бенефициент обикновено е представител от бранша, в полза на когото специалистът разработва проекта, а понякога го и изпълнява и отчита. Бенефициентите не винаги разбират в детайли процедурите по финансиране, поради което и невинаги имат престъпно участие в източването на европейски средства. Схемите се разделят на две групи. В едната група се включва съучастие между специалиста и бенефициента, което е възможно да прерасне в трайно престъпно сдружение. В другата група се включват престъпни инициативи на специалистите в качеството им на физически лица или консултантски фирми, на които бенефициентът е доверил целия цикъл по финансиране. Корупционни контакти обичайно свързват специалистите и финансиращата или контролиращата изпълнението институция.

Има и схеми, които се организират и изпълняват от самите бенефициенти. Тези случаи също са близки до организирана престъпност поради трайността на престъпната практика. Тя обаче не достига законовия стандарт за организирана престъпна група (ОПГ) най-често поради липса на

⁶⁹ Правен свят, Окръжната прокуратура в Благоевград разкри измами с еврофондове, 29 януари 2018, <http://legalworld.bg/68524.okryjnata-prokuratura-v-blagoevgrad-razkri-izmami-s-evrofondove.html>.

⁷⁰ Интервюта с експерти.

⁷¹ Интервюта с експерти.

⁷² Тази програма първоначално е финансирана със средства от ЕС, а през последните години от националния бюджет.

⁷³ Интервюта с експерти.

изискуемата минимална численост – престъпленията се извършват от един или двама души, които избягват да въвличат дългосрочно трети лица⁷⁴.

Измамите може да се случат с или без участието на държавен служител. Държавните служители са натоварени с прегледа на голям обем проекти и поради тази причина често проектите се проверяват само по документи. Ако е привлечено в схемата длъжностно лице, това става най-често чрез лични познания или поради пряка корупционна мотивация. Тези лица се съгласяват да си затворят очите за някои нарушения, да пропуснат да направят качествен контрол на изпълнението, бавят изпълнението на санкциите⁷⁵.

Някои от най-мощните и широко разпространени методи на измами обаче се осъществяват при **процедурите за обществени поръчки**. Като пример може да се даде случай, в който един държавен служител е оправомощен от кмета да бъде председател на всички комисии за избор на изпълнител по обществени поръчки. Служителят манипулира обществените поръчки, така че да спечели конкретна фирма срещу подкуп на стойност между 5000 и 20 000 лв. Видът на манипулацията варира – тя може да включва определяне на условията по поръчката, замяна на офертата, подправяне на подписите на останалите членове на комисията и дори принуда спрямо подчинени служители в общината⁷⁶.

Щети

С общ бюджет за плащанията в размер на 144,7 млрд. евро и поети задължения в размер на 160,1 млрд. евро през 2018 г. в ЕС, потенциалните щети, нанесени от злоупотреби и измами с европейски фондове могат да бъдат пагубни за финансовите интереси на Европейския съюз и изпълнението на интеграционните процеси на държавите членки в него⁷⁷.

В периода 2013 – 2017 г. на Европейската комисия са докладвани общо 18 281 нередности и измами, като тяхното финансово отражение възлиза на стойност 1 359 966 885 евро. От своя страна, годишният доклад на OLAF за 2017 г. препоръчва възстановяване на средства в бюджета на ЕС в размер на 3,096 млрд. евро, а за периода 2010 – 2017 г. сумата възлиза на стойност 6,6 млрд. евро⁷⁸.

На оперативното ниво за периода 2014-2020, най-голям брой нередности са докладвани по Програмата за развитие на селските райони. Въпреки големият им брой, тяхното финансово отражение е значително по-малко от това на други оперативни програми. Например, по оперативна програма „Околна среда“ са установени едва три нередности, но техните щети възлизат на стойност 2 406 363 евро. Подобен е случаят и с ОП „Транспорт и транспортна инфраструктура“, където четири броя нередности са довели до финансови загуби от 3 529 827 евро. Така, за тези две програми щетите варират средно между 800 000 – 882 000 евро за една нередност. При останалите програми средното финансово изражение на нередност е между 10 000 – 120 000 евро.

Въпреки внушителния размер на щетите върху финансовия интерес на ЕС и на България, следва да се отбележи, че регистрираните случаи на измами с еврофондове представляват само част от

⁷⁴ Интервюта с експерти.

⁷⁵ Интервюта с експерти.

⁷⁶ Интервюта с експерти.

⁷⁷ CSD Policy Brief 82, Измами с европейски средства в областта на земеделието: състояние и предизвикателства, 2019.

⁷⁸ CSD Policy Brief 82, Измами с европейски средства в областта на земеделието: състояние и предизвикателства, 2019.

реално извършените нередности. Множество нередности не са докладвани, не могат да бъдат доказани и никога не биват установявани⁷⁹.

Перспективи и препоръки

От първостепенно значение е България да води по-ефективна борба с нередностите и измамите с европейски средства. Това се отнася най-вече до правораздаването, свързано с корупцията по високите етажи на властта, както и до предотвратяване на завладяването на държавата от частни и политически интереси. Борбата с това предизвикателство изисква системен национален отговор в няколко насоки:

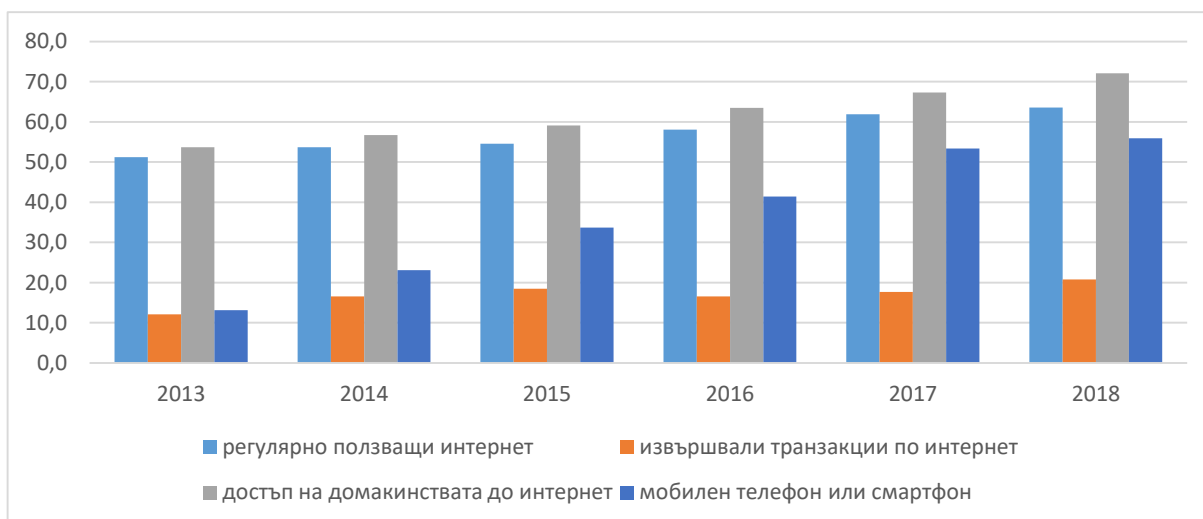
- Затягане на вътрешните мерки за контрол, които създават възможност за извършване на измама като първа входна точка.
- Подобряване на методите за контрол при оценката на изпълнението на обществени поръчки, проекти и субсидии, включително по-задълбочено сътрудничество с гражданското общество като инструмент за създаване на нулева толерантност и повишаване на броя сигнали.
- Иновативни решения за контрол, като например сателитно наблюдение, автоматизирани системи за докладване на съмнения и други технологични решения.
- Увеличаване на броя и ефективността на наказателните производства за злоупотреби с обществени поръчки, проекти и субсидии, които носят значителни финансови загуби на държавата и на ЕС.
- Увеличаване ефективността на съществуващите контролни механизми, както и активна превенция на пазарната концентрация в ключови сектори като инфраструктурното строителство.
- Активен подход за повишаване капацитета и професионалната етика на служителите във възлагащите органи чрез професионални обучения, наблюдение и други инструменти.
- Промени в качеството, съдържанието и упражняването на контрол по отношение на имуществените декларации, подавани от лицата, заемащи висши държавни длъжности с по-цялостно покритие на евентуални конфликти на интереси.
- Въвеждане на периодична и независима оценка на ефикасността на антикорупционните мерки, съобразена с националните специфики и структурни характеристики, и добрите практики на ЕС.

⁷⁹ Ibid.

7. КИБЕРПРЕСТЪПЛЕНИЯ⁸⁰

В българското общество продължава да се развива процесът на дигитализация. Расте броят на домакинствата с широколентов достъп до интернет, както и на транзакциите, които българските граждани и бизнес извършват онлайн (Фигура 16). Разширява се обхватът и обемът на услуги и продукти, които се предлагат и доставят чрез интернет – административни, правни, финансови и др. Паралелно с това се повишават броят и разнообразието на кибератаките и киберпрестъпленията. Използването на социалния инженеринг и сравнително ниското ниво на информираност както на бизнеса, така и на гражданите, относно определени рискове и заплахи в киберпространството допълнително повишават нивото на виктимизация. Трябва да се отбележи бързия ръст на използването на мобилни устройства за достъп до интернет, като смарт телефони. Докато през 2014 г. използващите такива устройства са около 13%, то през 2018 г. те са повече от половината българи – 56%⁸¹. Увеличеното потребление на мобилни услуги и интернет е предпоставка за разрастване на престъпния пазар чрез опитите за кибер- и интернет-базирани атаки и към мобилните устройства.

Фигура 16. Тенденции в използването на интернет в България 2013 – 2018 г.

Източник: НСИ

Киберпрестъпленията могат да бъдат разделени на два основни вида: такива, които не могат да се извършат без компютър (например фишинг и киберизнудване), и такива, които се осъществяват с помощта на ИКТ технологии, известни още и като интернет базирани престъпления (например компрометиран бизнес имейл, разпространение на нелегални стоки и услуги, измами с финансови продукти). В настоящата оценка се разглеждат престъпления и от двата типа. Подбрани са киберпрестъпления, които показват силна тенденция за ръст в България, висок потенциал за масовост на атаките, необходимост от висока степен на организираност, както и такива, които досега не са били обект на задълбочено проучване.

Естеството на организираната киберпрестъпност включва силно изразена мултинационалност и трансграничност на престъпните групи. Разкриването на географското местоположение на източника на кибератаки и фактическата самоличност на извършителите е допълнително

⁸⁰ Поради неизбежното използване на специфична терминология при анализа на киберпрестъпленията, основните термини са дефинирани в края на главата (Error! Reference source not found.).

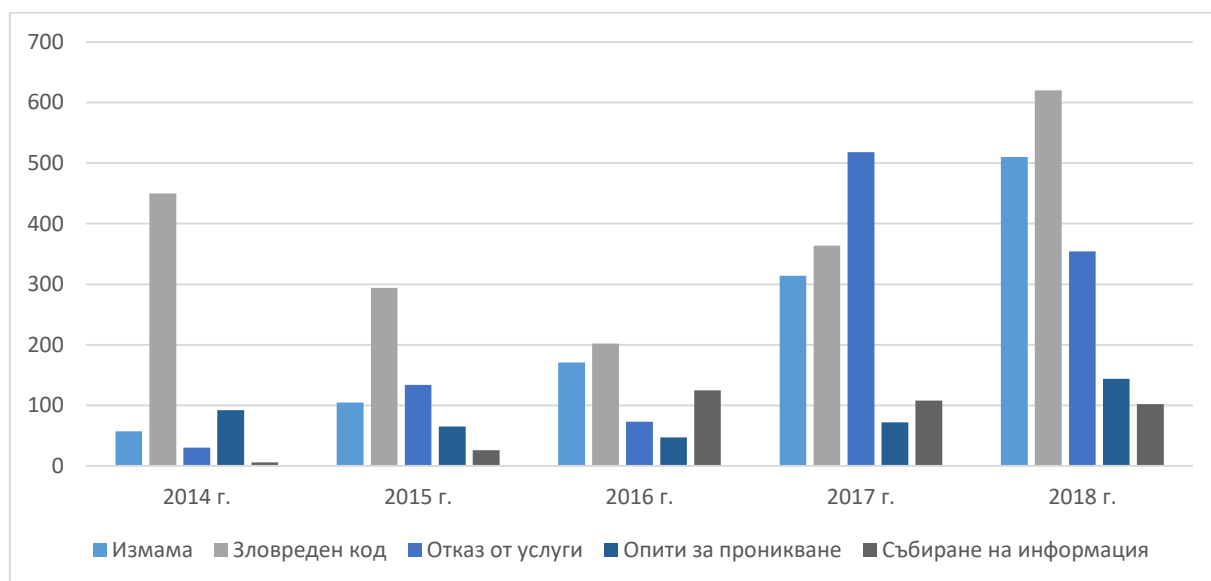
⁸¹ По данни от НСИ

затруднено от използването на иновативни и високотехнологични решения за анонимизиране и прикриване на следите от престъплението. Личният (например данни с личен характер) и репутационен (например компрометирана ИКТ сигурност на банки, известни марки) характер на предмета на някои киберпрестъпления допринася за сравнително високото ниво на недокладване на престъпленията от страна на жертвите, което затруднява изготвянето на реална оценка за обема и щетите на киберпрестъпленията⁸².

Тенденции

Експертните оценки сочат, че през последните няколко години преобладават и зачестяват **фишинг атаки, компрометиран бизнес имейл“ (КБИ), опити за нерегламентирано проникване, отказ от услуги** и интернет-базирани **измами с търговия с финансови продукти и услуги**.

Фигура 17. Видове регистрирани кибер инциденти 2014 – 2018 г.

Източник: GOVCERT.BG

Въпреки кампанийния характер на много от транснационалните кибератаки, се наблюдава трайна тенденция на ръст на повечето видове киберпрестъпления в България (Фигура 17). В последните няколко години страната периодично фигурира в световните класации, свързани с оценката на киберпрестъпността. Това е силен индикатор, че българската ИКТ инфраструктура активно се използва от мултинационални международни организирани киберпрестъпници за провеждане на различни видове кибератаки, чиито жертви се намират в целия свят. Особено впечатление прави увеличението на измамите и отказите от услуги, което сочи към подчертана целенасоченост на организираната киберпрестъпност към уязвимостта на облачните технологии, както и към устойчивата ефективност на социалния инженеринг при измамните схеми.

Фишинг атаките заемат изключително важно място в развитието на киберпрестъпленията. Този тип киберпрестъпление може да се използва за получаване на достъп до пароли и потребителски имена, свързани с имейл комуникации, електронно банкиране, както и за доставяне на зловреден код с цел внедряване на криптовирус или превземане на компютъра за

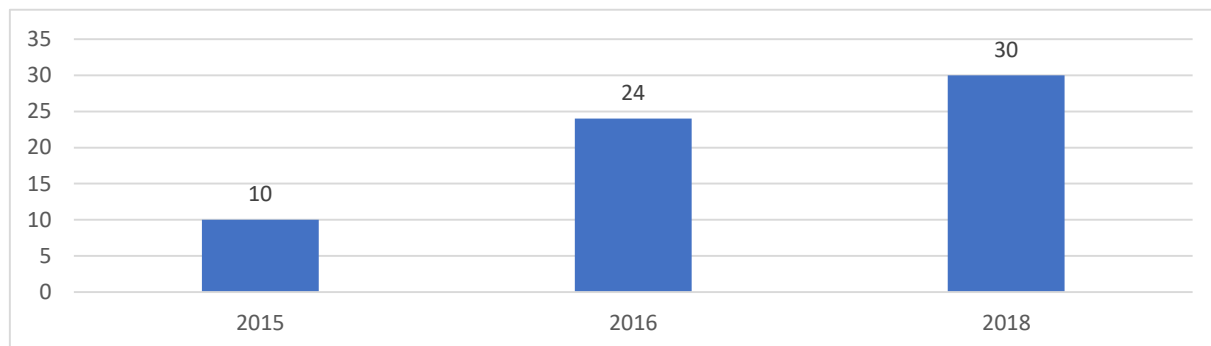
⁸² В някои случаи големите банки и финансови институции предпочитат да водят собствени разследвания при киберпрестъпления и рядко съобщават за нанесени щети.

целите на бот мрежа. Успешната фишинг атака е предпоставка за последващо престъпление като финансова измама, искане на откуп, или КБИ. Фишинг атаките извършени от и към български IP адреси бележат почти **двоен ръст в периода 2014 – 2016 г.**, а през първата половина на 2015 г. България е на челно място по най-много фишинг хостове⁸³ с **98 на 1000 хоста**, сравнено с **5 на 1000** средно световно равнище за периода⁸⁴. През 2018 г. около 11% от българските интернет потребители са били обект на кибератака посредством спам и фишинг⁸⁵.

Най-чести мишени на целенасочените фишинг атаки са **банки, финансови институции, големи интернет търговци**, едри бизнеси с **внедрени автоматизирани системи за управление и контрол**, както и **платформи за търговия с криптовалути**. Особено внимание трябва да се отдели на засилените опити и успешни кибератаки към държавни институции, например инциденти с бази данни в Агенция Митници, НАП, както и сайтове на различни държавни структури. Фишинг атаките в тези случаи най-често целят внедряване на зловреден код, чрез който да бъдат откраднати пароли и потребителски имена с цел използването им за неправомерно прехвърляне на парични и/или други средства, или заблуждаване на конкретен служител с цел неправомерно получаване на паричен превод.

Кибератаките към българския бизнес бележат стабилен ръст през последните няколко години. Изследванията сочат, че през 2018 г. около 30% от българския бизнес е бил жертва на киберпрестъпление, което е с 6% повече от 2016 г. и с 20% повече сравнено с 2015 г. (Фигура 18)⁸⁶. Според данни от национално представително проучване сред бизнеса за 2018 г., най-често срещаните инциденти сред бизнеса се свързват със заразяване с вирус, което е засегнало около 7% от жертвите на кибератаки⁸⁷.

Фигура 18. Дял от бизнеса, станал жертва на опит за кибератака (%)

Източник: PWC

Добре развитата ИКТ инфраструктура в България (бърза, надеждна и евтина интернет свързаност) я прави привлекателна за експлоатиране от мултинационални организирани киберпрестъпни групи. Много от международните кибератаки са кампанийни и данните сочат, че българска ИКТ инфраструктура се използва нерядко за източник на престъплението. Например, през 2018 г. и първите четири месеца на 2019 г. около **12,03% от всички атаки към облачната услуга Microsoft Azure** в глобален мащаб произлизат от България⁸⁸. Данните през първата половина на 2019 г. сочат, че около **1,6% от всички спам съобщения** на глобално ниво

⁸³ Устройство или приложение, на което е „качена“ фишинг страница.

⁸⁴ Microsoft Security Intelligence Report, Volume 19.

⁸⁵ Kaspersky “Spam and Fishing in 2018”.

⁸⁶ PWC, Global Economic Crime Survey, 2018 – Bulgaria Country report.

⁸⁷ ЦИД, Национално представително проучване сред бизнеса, 2018.

⁸⁸ Microsoft Security Intelligence Report, 2018.

са изпратени от сървъри, регистрирани в България⁸⁹. За разлика от изминалата година, кампаниите в предишни периоди включват различни по вид атаки. Например, през последното тримесечие на 2016 г., **6% от всички командно-контролни сървъри** в глобален мащаб, използвани за осъществяване на атаки тип отказ от услуги или фишинг, оперират от България⁹⁰. Също така, в началото на 2016 г. България се нарежда на осмо място по брой произведени кибератаки със зловреден код с **1,75% от всички кибератаки на световно ниво**⁹¹. Изпращането на спам съобщения чрез имейл остава предпочитан начин за доставяне на фишинг атаки.

През 2017 г. броят на атакуваните от криптовируси компютри намалява на **1,68%** от разкритите на глобално ниво потребители (**над 15 700 компютъра в България**), което изпраща страната на **четвърто място** в световната класация за периода⁹². Нова тенденция са атаките към мобилни устройства, в частност приложения за мобилно банкиране. През 2018 г. близо 1,8% от българските потребители са станали жертва на опит за подобен пробив⁹³. Заплахата от атаки от тип малуеър запазва нива над средното в света, като 21% от българските потребители са били засегнати от подобни случаи. Същевременно близо 22% от потребителите са уязвими към подобни атаки⁹⁴.

Схеми и организация

През 2018 г. не се наблюдават трайни тенденции за промяна на схемите, организацията и главните действащи лица при организираните кибер- и интернет-базирани престъпления. Според експертни оценки, организираните киберпрестъпления, извършвани в България, най-често се свързват с чуждестранни и/или мултинационални организирани престъпни мрежи, чиито организатори и главни действащи лица се намират извън страната. За разлика от класическите ОПГ, киберпрестъпните ОПГ се отличават с изключително гъвкави, динамични и бързореагиращи структури, които често се променят спрямо съответната криминална кампания. Наличните технологични решения правят възможно организираните киберпрестъпници да изграждат доверие и да действат координирано, целенасочено и ефективно, без да е необходим физически контакт или познаване на действителната самоличност на останалите съучастници.

Комуникацията по подготовката на организирано киберпрестъпление протича изключително в затворени интернет форуми и групи, включително и в „тъмния интернет“. Използват се технологии за анонимизация и криптиране на съобщенията, както и услуги, които работят със собствени комуникационни сървъри без записи на информационния обмен. Транзакциите за закупуване на необходимия арсенал за извършване на кибератаката, като например бот мрежи, лични/финансови данни, фишинг китове, се извършват с трудно проследими криптовалути. Тези и други фактори спомагат за все по-разпространения модел на **престъпление-като-платена-услуга (crime-as-a-service)**, от който нерядко се възползват и български хакери и криминални ИТ специалисти.

Фишинг атаки

В повечето случаи групите, извършващи масирани фишинг атаки са международни и мултинационални. **Организаторите и координаторите** на престъпленията често се свързват с Украйна, Русия и държави от Северна Африка. Българското участие се свежда до принос на ниско

⁸⁹ AV-Test, <https://www.av-test.org/en/statistics/spam/>.

⁹⁰ Kaspersky, “DDoS attacks in Q4 2016”.

⁹¹ IT threat evolution in q1 2016, Kaspersky Lab.

⁹² Kaspersky Security Bulletin: Overall statistics for 2017, Kaspersky Lab, 2018.

⁹³ IT threat evolution in 2018, Kaspersky Lab.

⁹⁴ IT threat evolution in 2018, Kaspersky Lab.

и средно ниво в цялата организация на престъплението. **Помагачи** на местно ниво могат да се наберат чрез онлайн форуми и услуги за обмен на съобщения (чат стаи). Те могат да съдействат с превод на фишинг страници, а в някои случаи и с набелязване на жертвите, особено при таргетираните фишинг атаки. Ако групата не разполага с вътрешна експертиза за изработка на имитиращата страница, тя може да се поръча като **фишинг кит** от специализираните интернет форуми и „магазини“, в които такъв тип услуги се предлагат и от български граждани. Освен големите финансови институции, все по-често се използват фишинг атаки, които имитират съобщения от държавни структури, като Национална агенция за приходите.

Компрометиран бизнес имейл (КБИ)

Засичаните КБИ схеми в България включват предимно международни организирани групи, в които най-често организаторите са от **нигерийски произход**, като най-високото ниво на организацията се намира в Нигерия. Нигерийските престъпни киберорганизации отстъпват по технологично развитие на руските и украинските, но компенсират с ефективно прилагане на социален инженеринг. Организаторите се сдобиват с пароли за имейл адреси чрез заразяване със **зловреден код**, вследствие на **фишинг атака**. Зловредният код може да бъде троянец от типа „кийлогър“, програма за дистанционен достъп или друга програма, която извлича и изпраща необходимата информация от компютъра на жертвата. Следва период на наблюдение на обмена на електронни съобщения от страна на киберпрестъпниците, в който се проследява и анализира поведението на компрометирания акаунт и неговите контрагенти. В подходящ момент се изпраща съобщение с **искане за плащане**, имитиращо рутинно такова, като във фактурата **се замества IBAN** на легитимен търговец с номер на **контролирана** от киберпрестъпниците сметка. След неправомерно получаване на сумите, парите се изпращат посредством **електронно банкиране в чужбина**.

Когато се използват български контрагенти за ощетяване на чуждестранните им партньори, в България се изграждат **мрежи от новорегистрирани фирми**, много често на **чужди граждани** от страни на ЕС. Типична е постоянната **смяна на управителите**, като едни и същи лица се „превъртат“ в управлението на **множество фирми**. Чрез **пълномощници и законни услуги за фирмено и счетоводно управление**, лицата регистрират **множество банкови сметки** в български банки. Сметките се управляват от организаторите чрез интернет банкиране. При получаване на сумите вследствие на измамата, паричните средства се нареждат своевременно в банкови сметки в чужбина, като най-често се проследяват до банки в **Китай, Хонг Конг и Дубай**. Все по-рядко се използват мулета за физическо теглене на престъпните постъпления от банкови сметки. Такива са обикновено лица със слаб икономически и социален статус, както и от чуждестранен произход, включително нигерийци.

Измами с финансови продукти и услуги

Според някои експертни оценки, в последните няколко години се наблюдава навлизане и на български организирани групи на този пазар. При този тип измами се изготвя интернет страница на бизнеса, силно наподобяваща на страниците на световни и регионални лидери на пазара на финансови услуги и продукти, някои от които са и разпознаваеми имена и марки. Организираната престъпна група си набавя електронни адреси, телефонни номера и скайп акаунти на български граждани и провежда активен маркетинг чрез обаждания и електронни съобщения с цел набиране на клиенти. На потенциалните жертви се обещават печалби, значително надвишаващи нормалните на пазара. Жертвата обикновено започва с инвестиция от няколко хиляди лева, които се превеждат по сметки на дружеството в България. Следва изплащане на обещаните дивиденди, което повишава доверието на жертвата в бизнес модела.

Бързата първа печалба мотивира жертвите да извършат по-голяма последваща инвестиция, която обаче не се връща от фирмата.

За прикриване на измамния характер на дейността, организаторите използват специализирани услуги, с които скриват истинския регистратор / собственик на интернет сайта, който се използва за привличане на жертви и извършване на неправомерната дейност. Когато престъпният бизнес модел е разкрит, фирмата и търговското ѝ име се сменят. Това позволява на престъпната група да продължи да функционира по същата схема. В някои от случаите, бизнес моделът на измамата не изключва и фактическо търгуване с финансови продукти, например ценни книжа, от страна на организаторите, което протича паралелно с измамните практики.

Щети

В глобален мащаб щетите само от КБИ се оценяват на повече от 12 млрд. долара за периода 2013 – 2018 г., с ясна тенденция за увеличаване на обема с всяка следваща година⁹⁵. В допълнение, някои проучвания сочат, че близо 96% от фирмите са обект на опит за подобна измама⁹⁶. Въпреки че в България броят на киберпрестъпленията се увеличава и страната периодично се нарежда сред най-засегнатите от някои видове кибератаки, липсват официални данни и статистика за реалните финансови измерения на киберпрестъпленията.

Същевременно косвените щети от киберпрестъпленията могат да включват спад на доверието в дигиталната икономика, съответно отдръпване на потребителите от извършване на електронни и интернет-базирани транзакции. През 2017 г. около 5,6% от интернет потребителите се въздържат от провеждане на търговски сделки по интернет заради съображения за сигурност и поверителност⁹⁷.

Кибератаките, целящи да злоупотребят с репутацията на държавни и финансови институции, могат да имат сериозен негативен ефект върху общественото доверие към съответните организации в краткосрочен и средносрочен план⁹⁸. Също така, трябва да се отбележи, че кибератаките с политически мотиви могат да нанесат дълготрайни и непредвидими политически и социални щети⁹⁹.

Перспективи

Напредъкът на интернет-базираните технологии и услуги ще благоприятства и в обозримото бъдеще ръста при кибер- и интернет-базираните престъпления. Масовото навлизане и използване на активно интернет банкиране, виртуални административни и офис услуги и дистанционно регистриране и управление на фирми, са сред факторите, които улесняват организирането и извършването на такива престъпления.

От друга страна, развитието на електронните услуги в държавното управление предполага дигитализиране на все повече елементи от критичната инфраструктура и обектите и услугите от стратегическо значение на националната сигурност – национални регистри, системи за обработване на изборни резултати, управление на данъчни и митнически процеси и др. Същевременно, ръстът с инциденти с важни информационни инфраструктури в последните

⁹⁵ 2018 Internet Crime Report, ФБР, 2019.

⁹⁶ AGARI, Business Email Compromise Report, 2017.

⁹⁷ НСИ, https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=1368.

⁹⁸ Например фишинг съобщения, представящи заблуждаващ произход.

⁹⁹ Например атаки от типа отказ от услуги на интернет страници на държавни и обществени институции, както и изтичане на данни.

няколко години поставят под въпрос цялостната държавна концепция и подход за превенция и борба с киберпрестъпността.

Таблица 6. Киберпрестъпления: основни термини

Социален инженеринг	Използването на заблуда за мотивиране на потенциалната жертва да сподели определена лична или конфиденциална информация, която да послужи за извършване на престъпление
Анонимизиращи технологии	Технически решения, които прикриват истинското местоположение и самоличност на потребителя.
Фишинг	Злонамерен опит за придобиване на чувствителна информация като потребителско име, парола и детайли на кредитна карта. Най-често включва създаването на дубликат на съществуваща уеб страница на банка, електронна поща и др.
Компрометиран Бизнес Имейл“ (КБИ)	„Компрометиран бизнес имейл“ е вид измама, насочена към фирми, които извършват разплащания чрез банкови преводи към доставчици в чужбина и в страната. Използват се заблуждаващи или компрометирани имейл акаунти, получени чрез фишинг атака или други техники, както и социален инженеринг, за да се подведат жертвите да наредят банков превод в сметка на измамниците.
Криптиране	Промяната на данни в неподлежащ на разчитане вид. Необходим е ключ за дешифриране/декриптиране на данните.
Киберизнудване	Заразяване с вирус, който криптира данни или целия компютър на жертвата. Под заплахата за изобличаване или необратима загуба на информация, се иска „откуп“ от жертвата, за да ѝ се възстановят данните.
Отказ от услуги	Представлява злонамерен опит даден ресурс, предоставян от компютър, да бъде направен недостъпен за целевите му потребители.
IP адрес	Уникален адрес, който се използва от машини (обикновено компютри), за да се свързват едни с други, когато изпращат информация през интернет или локална мрежа, използвайки интернет протокол.
Бот мрежа	Мрежа от свързани по интернет устройства, на всяко от които работи един интернет бот (автоматизирана програма) или повече. Чрез тях може да се инициира атака за отказ на услуга, да се крадат данни, да се изпраща спам и най-общо хакерът да получи достъп до устройството и неговата свързаност. Собственикът най-често не знае за това, но при узнаване може да получи контрол върху бот мрежата.
Командно-контролен сървър	Компютър, който се използва за задаване на команди към други заразени машини в бот мрежата.
Фишинг хост	Машина / адрес, на която се намира фишинг интернет страница.
Престъпление-като-платена-услуга	Развитие в киберпрестъпността, наподобяващо съвременния бизнес модел на предлагане на услуги по интернет, което включва разпространение на специализирани киберпрестъпни елементи на определена цена, без непременно продавачът да е част от ОПГ или от последващото киберпрестъпление. Например, определено ОПГ може да си „поръча“ кражба на лични данни, имейли, пароли и др. за последващо престъпно деяние.
Тъмен интернет	Част от интернет пространството, което е достъпно единствено чрез специализирани приложения, конфигурации или авторизации.
Кийлогър	Хардуер или софтуерно приложение, които записват използваните символи на клавиатурата.
Малуер	Зловреден софтуер

8. РАЗПРОСТРАНЕНИЕ И ТРАФИК НА НАРКОТИЦИ

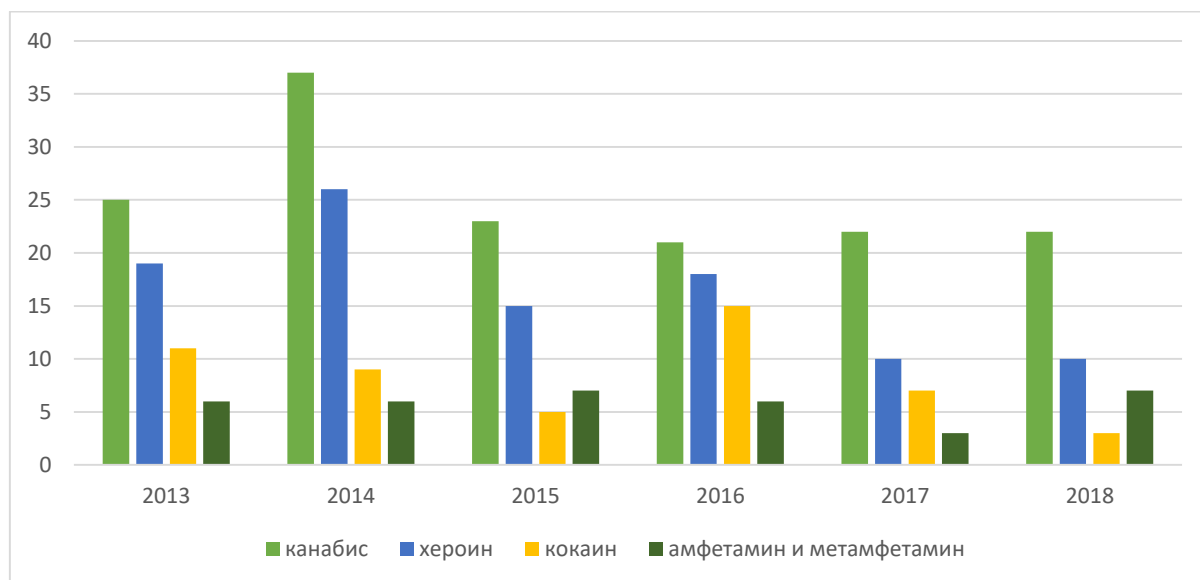
Ролята на българската организирана престъпност в разпространението и трафика на наркотици (хероин, кокаин, канабис, синтетични наркотици, включително т.нар. дизайнерски наркотици) трябва да се разглежда в два аспекта – вътрешен пазар и международен трафик. Според данните от разследванията се наблюдават изключително разнообразни форми на участие – от малки, хоризонтално организирани престъпни групи, работещи с малки количества психоактивни вещества, до големи транснационални криминални мрежи, произвеждащи, пренасящи и разпространяващи стотици килограми наркотици.

Тенденции

Балканският маршрут на **хероина** остава ключов за незаконния пренос към Европа. Основното трасе остава от България към Сърбия. Данните на Агенция „Митници“ (АМ) показват, че северният клон на Балканския маршрут по линията България-Румъния също все по-интензивно се използва от трафикантите. Същевременно заловените количества хероин в Гърция показват, че южното трасе вероятно поема около 1/3 от трафикираните количества по Балканския път.

Преустановяването на санкциите за Иран през 2016 г. и повишеният стокооборот в резултат на това съвпада със значителен ръст на производството на опиум в Афганистан през 2016 и 2017 г. Комбинацията от тези фактори допринася за нарастване на интензитета и обема на трафика на хероин през българо-турската граница в този период. Въпреки по-слабата реколта на макови насаждения в Афганистан, през 2018 г. се запазва броят разкривания на хероин от АМ и се увеличава количеството спрямо 2017 г.¹⁰⁰ (Виж фигури 19 и 20).

Фигура 19. Брой случаи на разкрити пратки наркотици от Агенция „Митници“ (2013 – 2018)

Източник: Агенция „Митници“

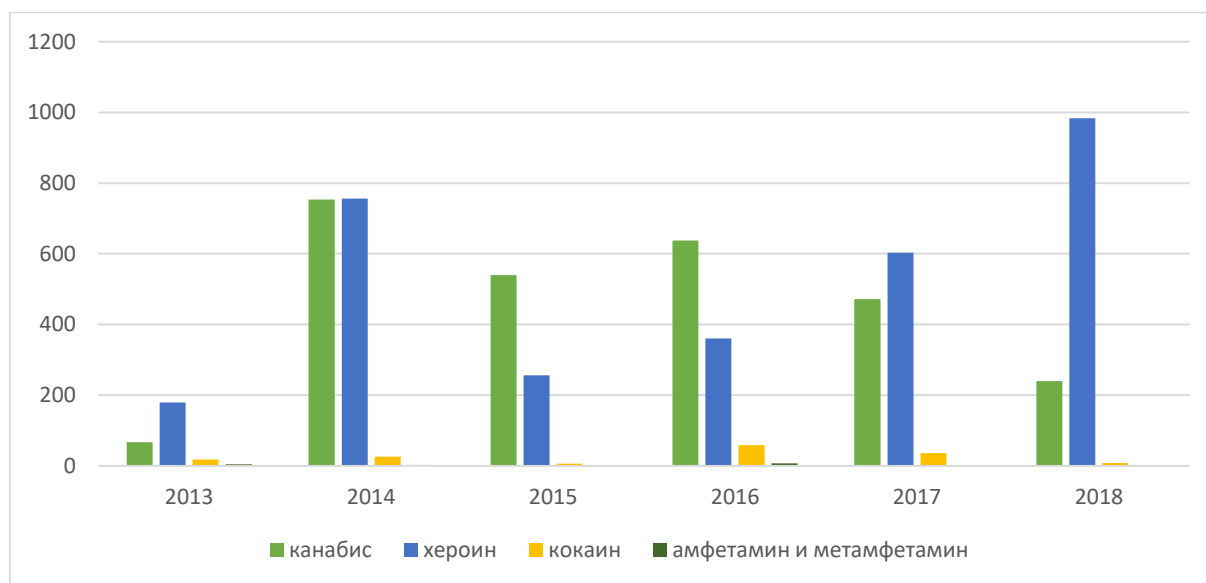
Малък дял от хероина, преминаващ през територията на България, остава за дистрибуция в страната. Основните потребители продължават да са малка група дългогодишни употребяващи, които се превръщат в хероинозависими предимно през 1990-те години. Устойчива остава употребата и в редица ромски общности в някои от големите градове като София, Пловдив,

¹⁰⁰ UNODC, *Afghanistan opium survey 2018*, 2019.

Варна, Пазарджик. Като цяло, хероинът, продаван на улично ниво, остава с ниска чистота. Някои експертни оценки сочат, че наред с разпространението на хероин се наблюдава и такова на **метадон**.

През последните 6-7 години **кокаинът** се трафикира в България главно чрез въздушен и морски транспорт, включително с яhti (през Аерогара София, пристанищата във Варна и Бургас) и в по-малка степен по суша (ГКПП Калотина). Наблюдава се нарастващо участие на българската организирана престъпност в международния трафик на кокаин (главно като организатори на „мулета“), което се доказва от установените данни в резултат на няколко международни полицейски операции на територията на Испания, Италия и Франция.

Фигура 20. Количества разкрити наркотици от Агенция „Митници“ (2013-2018)

Източник: Агенция Митници

Продължава и традиционният трафик на **синтетични наркотици**, произведени в Западна и Централна Европа (Холандия, Белгия и Чехия) – **екстази, амфетамини, метамфетамини** – по посока Близкия изток. През последните години регистрираният трансграничен трафик на екстази през България е от Белгия и Холандия в посока Турция и Близкия изток, осъществяван главно от етнически турци с холандско и белгийско гражданство. От 2013 г. досега на летище София са регистрирани и множество случаи, свързани със залавяния на малки количества дизайнерски наркотици, предимно синтетичните канабиноиди.

През България преминават и няколко канала за контрабанда на албанска и косовска марихуана и марокански хашиш. Смята се, че марихуаната се трафикира по маршрута Македония – България – Румъния за Централна Европа или през Гърция и България за Западна и Централна Европа. По маршрута на марихуаната към Западна Европа съществуват депа, базирани в Унгария и Хърватия, откъдето наркотикът се разпределя главно към Белгия, Холандия и други държави. Счита се, че тези канали са контролирани от албански криминални структури, а в логистиката участват българи, македонци, гърци и западноевропейци.

Канабисът, отглеждан в България, задоволява нуждите на местния пазар, но някои организирани престъпни групи са се специализирали в производство, предназначено за износ. Въз основа на данни за заловените количества марихуана на граничните контролно-пропускателни пунктове става ясно, че значителен дял от българския канабис за износ е предназначен за гръцкия пазар.

През последните години ГДБОП разследва и случаи на отглеждан в големи оранжерии канабис за износ към Турция и в по-малки оранжерии – към Централна и Западна Европа.

През последните години голяма част от мрежите за разпространение на наркотици в страната се модифицират. Районите на пласмент се раздробяват и са с размити граници, а използването на насилие е по-скоро изключение и е насочено към самостоятелните играчи. Ако до 2007-2009 г. хероинът бе скелета, около който се изграждаше разпространението и на останалите наркотици, днес ядрото е канабисът. При това мрежите за дистрибуция в големите градове са наслоени и преплетени. Едновременно съществуват структури с улични дилъри, които покриват разпространението на канабис, синтетични наркотици и хероин в големи райони и се конкурират помежду си. Паралелно с тях, малки капсулирани групи работят в рамките на „приятелската търговия“ сред лица със сходни интереси и занимания – на територията на нощни увеселителни заведения; на база контакти, осъществени в компанията в клубна среда (фитнес зали, фен клубове и т.н.); в тесен приятелски кръг в учебно заведение; на младежки събирания и т.н. Оперират и групи, които се специализират в разпространението на един или два вида висококачествен наркотик, обикновено кокаин и канабис. Наблюдава се и ръст на лицата с добро образование и с чисто съдебно минало, които се ангажират в незаконния пазар на канабис. Те, освен в приятелска търговия, все по-често се включват професионално в производството и разпространението на канабис.

Канабисът е най-употребяваното, все по-популярно и най-често задържаното психоактивно вещество в страната,, докато **хашишът** се среща сравнително рядко на българския пазар. **Хероинът** е разпространен главно сред социално маргинализирани групи, особено в ромските квартали на някои градове – София, Пловдив, Варна, Нова Загора, Кюстендил, Пещера. Има данни, че по време на бежанската вълна (2013 – 2016 г.), част от мигрантите също прибягват до употребата на хероин. Като цяло, пазарът на **кокаин** в България продължава да бъде малък, въпреки че през последните години се регистрира тенденция към слаб ръст на потребление, особено след забележимия спад в периода 2008 – 2012 г. Кокаинът е разпространяван главно в популярни нощни заведения в столицата и в големите градове на страната, като до известна степен употребата му е обвързана и с платените секс услуги на ниво апартаментна, клубна и елитна проституция. Наблюдава се тенденция на ръст и при разпространението и употребата на различни синтетични стимуланти – **амфетамини, екстази и метамфетамини**. Нараства делът и на употребата на т.нар. **дизайнерските наркотици**, главно от типа синтетични канабиноиди. Често доставките на дизайнерска дрога се осъществяват по въздух от Китай или Индия след заявка по интернет.

Експертните оценки сочат увеличаване случаите на злоупотреба с лекарствени средства. Зачестява употребата на **опиоиди** като трамадол и фентанил, както и на **транквиланти** като клоназепан.

Структура и организация на пазара

Трансграничен трафик

Участието на българската организирана престъпност в трансграничния трафик на наркотици се реализира под различни форми и с различен мащаб. Една част от участниците в тази престъпна дейност се занимават с контрабанден внос на малки количества хероин и кокаин. В периода 2008 – 2018 г., хероинът трайно се утвърждава като наркотик на бедните и маргинализирани общности предимно, особено на ромите. Поради това много от тях са въввлечени във всички фази на търговията с хероин, включително внос. Определени ромски квартали като Столипиново в Пловдив и до известна степен Максуда във Варна се превръщат в големи складове за

съхранение и търговия на едро с хероин. Редица семейства в тези квартали се занимават с трафик на хероин от Турция, като купуват малки количества от порядъка на 1-5 кг и го пренасят през границата¹⁰¹. Типичният профил на вносителите от този тип са собственици на малки семейни бизнеси, които често пътуват до Турция, внасяйки различни стоки. Тези канали на хероин работят основно за българския пазар и не участват в трафикирането към Западна и Централна Европа. Вносът на малки количества (50-100 гр) е често срещан и при пазара на кокаин, където все по-често се използват пощенски услуги за контрабанда на наркотици¹⁰².

При трафика на хероин към Западна и Централна Европа се наблюдава участието на различни български структури с многообразна организация. Още от началото на деветдесетте години на миналия век, българската организирана престъпност успява да се включи в съществуващите контрабандни трасета през Балканите. Затова способстват преселилите се в Турция български граждани от турското малцинство (от Кърджали, Хасково, Разград и др.), които чрез роднини си в България стават свързващото звено с турската организирана престъпност. Големите престъпни турско-кюрдски семейства стават ядрото при организирането на контрабандните канали, като финансират и контролират лабораториите за преработка на опиума и осигуряват дистрибуцията на едро и дребно в Западна и Северна Европа. Българските криминални структури успяват да намерят своето конкурентно предимство в логистиката през балканските и централноевропейските страни. Към средата на 90-те години се наблюдават вече между 20 и 30 устойчиви криминални мрежи, които са се специализирали в трафик на хероин. Някои от тях са активни и до момента. Освен с турските престъпни кланове, българските криминални мрежи работят и с албанската организирана престъпност, като причината е езиковата и културна близост¹⁰³. Възникналият модел на сътрудничество с турски и албански групи през 90-те години продължава и до момента с малки изменения.

Българските криминални структури **осигуряват транспортиране през една или повече граници**, както и други услуги като складиране и препакетиране¹⁰⁴. Групите, участващи в международните канали за трафик на хероин, са изключително херметични и се смята, че още от края на 90-те години избягват контакти с българския вътрешен пазар на хероин. Съществуват два основни модела за трафик на хероин. Първият е чрез големи количества – от 100 до 500 кг, укрити в тайници на камиони. Вторият е чрез тайници в коли, като средното количество е 20-50 кг. За транспортирането от Турция през България или други европейски държави, българските организирани престъпни групи набират шофьори, осигуряват превозни средства, изработват тайници, и в някои относително редки случаи, успяват да създадат канал, обезпечаван от гранични полицаи и митнически служители (пратките преминават, когато тези служители са на работа)¹⁰⁵. Заплащането обикновено е между 1 000 и 2 000 евро за кг хероин за трафик до Западна и Централна Европа, а до България наполовина – между 500 до 1 000 евро. От тези суми, половината са за шофьорите, а другата половина за групата. Плащането на услугите се извършва от турските и албанските собственици на хероиновата пратка. Според разследващите, през годините се наблюдава как значителна част от наркотрафикантите излизат постепенно от групите, защото стават известни на правоохранителните органи и турско-кюрдските и албански групи вече не им се доверяват.

¹⁰¹ Интервюта с експерти

¹⁰² Интервю с експерт.

¹⁰³ При албанската организирана престъпност се използва сръбски и македонски език.

¹⁰⁴ CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*; EMCDDA and Europol, *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*.

¹⁰⁵ Интервюта с експерти.

Трафикът на кокаин обикновено се извършва по въздух или вода от Южна Америка до Западна Европа, а българските престъпни групи набират два типа мулета – „гълтачи“ (поглъщат кокаина и го носят в тялото си) и пренасящи в тайници чрез личния си багаж. Има и случаи, в които се комбинират различни видове транспорт, например въздушен и сухоземен. Друг тип трафиканти, които се рекрутират от български криминални структури, са капитани на яhti и екипажи на търговски кораби¹⁰⁶. В годините след 2004 – 2005 г. българските престъпни групи започват да имат не само логистична роля, но и успешно се организират **мащабни схеми за трафик** на кокаин от Южна Америка до Западна Европа¹⁰⁷. Лицата, които контролират тези операции, управляват големи, законни компании, занимаващи се с логистика и транспорт, внос и износ на стоки. Често контролират множество компании в повече от един икономически сектор, което улеснява успешното изпиране на приходите от трафик. В сравнение с участниците от ниските и средните нива, тези крупни престъпни предприемачи използват софистицирани средства и методи за трафик на стотици килограми кокаин: създаване на компании, управлявани от подставени лица; уреждане на фиктивни търговски сделки за внос и износ; транспортиране на наркотици чрез укриване на пратките в законни търговски товари¹⁰⁸.

Производство на наркотици

Производството на наркотици у нас е свързано преди всичко с отглеждането на канабис и синтезирането на амфетамини и метамфетамини. При **канабиса**, в зависимост от обема на производство, могат да се разграничат най-общо три типа производители – малки, средни и големи. **Малките производители** обикновено са потребители, които отглеждат до десет растения за лична употреба или разпространение в тесен приятелски кръг. Средно големите производители обикновено са свързани с организираната престъпност и отглеждат до 500 растения, като добиваният канабис е предназначен за разпространение на вътрешния пазар¹⁰⁹. Големите производители засяват значителни по размери площи (над 500 растения), като в някои случаи по-голяма част от реколтата е предназначена за износ¹¹⁰.

Отглеждането на канабис при средните и големите производители може да бъде както на открито, така и в специално оборудвани оранжерии. При първия метод местни жители в селски райони отглеждат канабис в безстопанствени или чужди ниви, понякога в поляни в гористи местности, като това е особено характерно за Югозападна България. При отглеждането на открито се произвежда една реколта годишно и процентът тетрахидроканабинол е доста нисък, пропорционално на разходите което позволява канабисът, да поддържа значително по-достъпна цена в сравнение с отглеждания в оранжерии. Този престъпен бизнес в Югозападна България се контролира основно от неголям брой криминални предприемачи, които финансират местните производители и препродават на дилъри на високо и средно ниво в цялата страна. В структурите на средните и големите ОПГ работят и екипи за охрана на насажденията и мониторинг на полицейско движение. При отглеждането на канабис на закрито се наемат апартаменти в големите градове, изоставени индустриални постройки или къщи в близките села. Помещенията се оборудват със специални инсталации за напояване и осветление и се вземат специални мерки за прикриване на миризмата и високата консумация на електроенергия. Според някои експертни оценки съществува тенденция за пренасочване към отглеждане на

¹⁰⁶ Интервюта с експерти.

¹⁰⁷ EMCDDA and Europol, *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*; CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends* (Sofia, 2007).

¹⁰⁸ Интервю с експерт.

¹⁰⁹ Интервюта с експерти.

¹¹⁰ Интервюта с експерти.

закрито, тъй като се произвежда по-качествен продукт на по-чести интервали (няколко реколти на година).

През последните години се наблюдава ясно разделение на производството от разпространението. Наличните данни показват, че типичната престъпна група, специализирана в производство, наема 2-3 апартамента, например в най-големите градове, или голяма изолирана къща в близко село, и оборудва помещенията. Участниците се специализират в отглеждането на растенията като се грижат за семената и оборудването. Само 1 или 2 лица са в контакт с криминалните мрежи, участващи в разпространението на канабиса. Продава се на структурите, които предлагат най-добра цена. Престъпната група може да се ръководи от лидер, но може и да е кооперация. Разследванията показват, че в големи областни градове обикновено има само един собственик на производството, който финансира операцията. Много често, след събирането на всяка реколта се променя местоположението на оранжерията.

При производство на едро на закрито се наемат оранжерии за отглеждане на зеленчуци или цветя и се вземат специални мерки за прикриването му. Известни са няколко такива случаи около Пазарджик¹¹¹, като се счита, че продукцията е предназначена за износ към Турция.

Амфетамините и метамфетамините са на второ място по потребление в България след канабиса и формират важен пазар за организираната престъпност. Смята се, че множество малки производители произвеждат ограничени количества амфетамини и метамфетамини, които продават изцяло на вътрешния пазар¹¹². В типичния случай, дилъри на едро инвестират в лаборатории и продават амфетамини чрез собствени мрежи или на други криминални структури, с които си сътрудничат¹¹³. Повечето подобни съоръжения могат да се определят като домашни лаборатории, произвеждащи между 300 гр и 1 кг по поръчка. Прекурсорите се набавят предимно чрез онлайн поръчки (най-често от Китай) или чрез закупуване на лекарства от аптеките. Някои престъпни групи внасят чист ефедрин¹¹⁴ или лекарства, съдържащи ефедрин, от Турция. В последните години, организирани престъпни групи от софийския регион (София, Перник, Костинброд) се установяват като основни производители на амфетамини, докато групи от Югоизточна България (Сливен, Ямбол) са специализират в производството на метамфетамини¹¹⁵.

Разпространение на вътрешния пазар

Понастоящем вътрешният пазар на наркотици включва много независими предприемачи, повечето от които са специализирани в разпространението на определен наркотик. Тенденцията на разпад на големите йерархични групи, доминиращи целия пазар, е най-очевидна при **хероина**, където употребата се измества основно към дългогодишни зависими около местата за лечение с метадон в големите градове и към ромските общности¹¹⁶. Ограниченото търсене налага разпространителите на едро и дребно да допълват или заменят изцяло своята дейност с разпространение на други наркотици, като амфетамини и канабис.

¹¹¹ Виж News.bg 28.05.2014 <https://news.bg/crime/ogromna-oranzheriya-za-marihuana-razkriha-pri-spetsoperatsiya-v-pazardzhik.html> ; виж в „24 часа“, 14.12.2016 <https://www.24chasa.bg/novini/article/5935941>.

¹¹² CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*; EMCDDA and Europol, *EU Drug Markets Report. A Strategic Analysis*.

¹¹³ Интервюта с експерти.

¹¹⁴ Прекурсор при производството на метамфетамин.

¹¹⁵ Интервюта с експерти.

¹¹⁶ CSD, *Serious and Organised Crime Threat Assessment 2010 – 2011*.

Най-малкият пазар на наркотични вещества в България е този на **кокаина**, поради високата му цена, която го прави недостъпен за широка употреба. При търсенето му се наблюдава цикличност – увеличава се в края на седмицата, по време на празници и в летните месеци. Затова и моделите на разпространение му се различават от тези на други психоактивни вещества. Разпространението е концентрирано в нощните заведения на големите градове (София, Пловдив, Варна, Бургас) и големите летни и зимни курорти (Албена, Златни пясъци, Банско, Пампорово, Боровец), което изисква съдействието на собствениците на тези заведения. Кокаинът често се предлага и като бонус за потребителите на платени секс услуги, като в този случай в разпространението участват и предлагащите услугите. Големите вносители и търговци на едро са базирани в София и снабдяват местните търговци в останалите части на страната¹¹⁷.

Разпространението на **канабис** се извършва от много на брой малки и средноголеми групи. Значителна част от продажбите на дребно се осъществяват на приятелски принцип и понякога дори доставките на едро не са под контрола на криминални структури. Дистрибуцията на **афетамини и метамфетамини** често се извършва паралелно с разпространението на канабис и следва подобен модел. Съществува и модел, при който канабис с високо качество се продава и от дилъри на кокаин на платежоспособни клиенти. Организираните престъпни групи са активни в определени райони на съответния град, като се опитват да изтласкват или подчинят конкуренцията. Продажбите се осъществяват по телефона и чрез приятелски кръгове на ученици и студенти, рекрутирани за дилъри¹¹⁸. Някои организирани престъпни групи прилагат модел на разпространение, фокусиран в посещаемите нощни заведения¹¹⁹.

Щети и обем на пазара¹²⁰

Най-често употребяваните наркотици в България са канабисът и амфетамините, а най-широка е употребата сред населението на възраст 15-30 г.

Според Националния фокусен център за наркотици и наркомании (НФЦНН) и данни от национално проучване¹²¹, представително за българските граждани на възраст между 20 и 34 г., близо 29% от младите (приблизително 358 800 лица) декларират, че поне веднъж през последната година им е предложен наркотик. Около 10% от учениците споделят, че през последните 30 дни са употребили поне веднъж марихуана, 3% – хашиш, 3% – амфетамини, 2% – хероин и комбинация на две и повече вещества, 2% – амфетамини, и 2% – „дизайнерски“ наркотици (спайс, бонзай, соли за вана, билков тамян).

¹¹⁷ Интервюта с експерти.

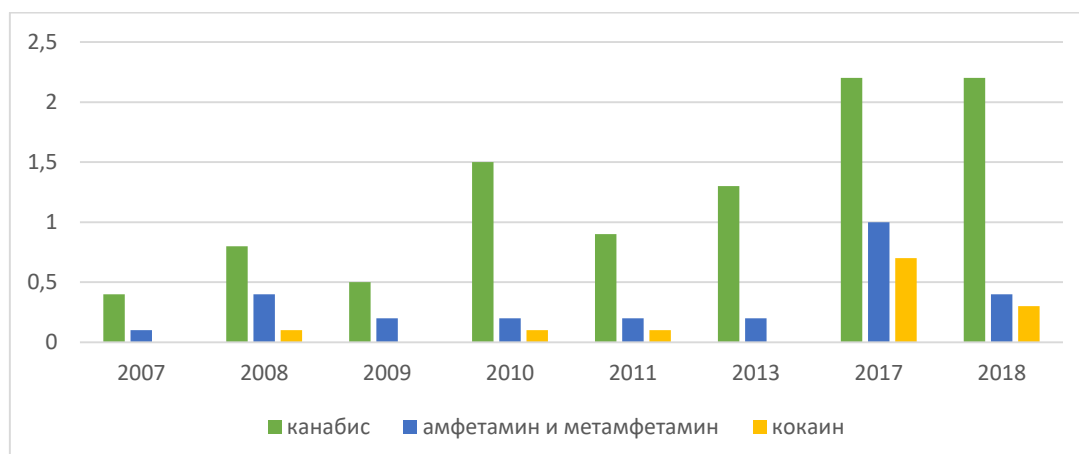
¹¹⁸ CSD, *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*.

¹¹⁹ Интервюта с експерти.

¹²⁰ Представителните изследвания на ЦИД през годините consistently показват стойности на потребление, които са значително по-ниски от тези на ЕЦМНН, въпреки че, като тенденции, изводите от двете изследвания до голяма степен съвпадат. За целите на анализа и изчисляването на обемите на различните пазари на наркотични вещества се използват приетите за официални данни на ЕЦМНН от последния техен доклад през 2018 г., съдържащ данни актуални към 2016 г.

¹²¹ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Национално представително проучване относно нагласи и употреба на психоактивни вещества сред младото население 20-34 г. в България, 2017 г., Агенция „ЕСТАТ“, <http://nfp-drugs.bg/bg/?&itype=174&info=2697>.

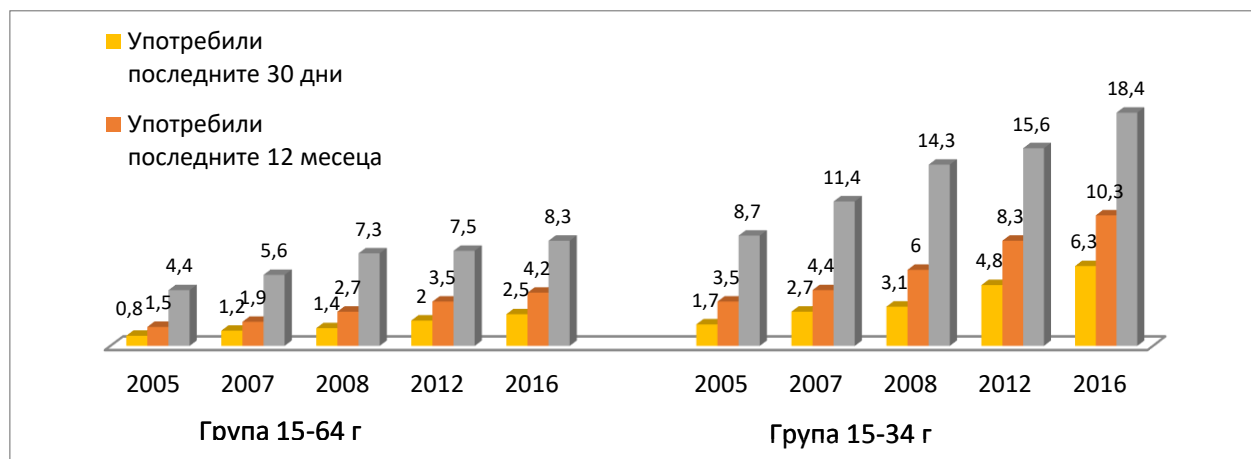
Фигура 21. Употреба на канабис, кокаин, амфетамин и метамфетамин в България (% от възрастното население през последните 12 месеца, 2007 – 2018 г.)

Източник: Център за изследване на демокрацията

Пазарът на канабис запазва доминираща позиция и продължава да се разраства. Според данни от последното проучване на ЕЦМНН¹²², актуални към 2016 г., равнището на употреба на канабис поне веднъж годишно сред младите на възраст 15-34 г. е 10,3% (приблизително 165 500 лица) и е под средното ниво за ЕС (14,1%). Данните от проучването сочат че, почти 7% от населението на възраст 15-64 години и около 16-17% от тези на възраст 15-34 години са употребявали канабис поне веднъж през последните 12 месеца (**Error! Reference source not found.**).

Фигура 22. Употреба на канабис сред населението

Източник: Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

При преизчисляването като брой потребители се вижда умерен ръст сред 15-64-годишните, които са употребили поне веднъж марихуана през последните 12 месеца – от около 270 000 души през 2012 г. до 310 000 души през 2016 г.¹²³ При оценка на престъпния пазар като стойност

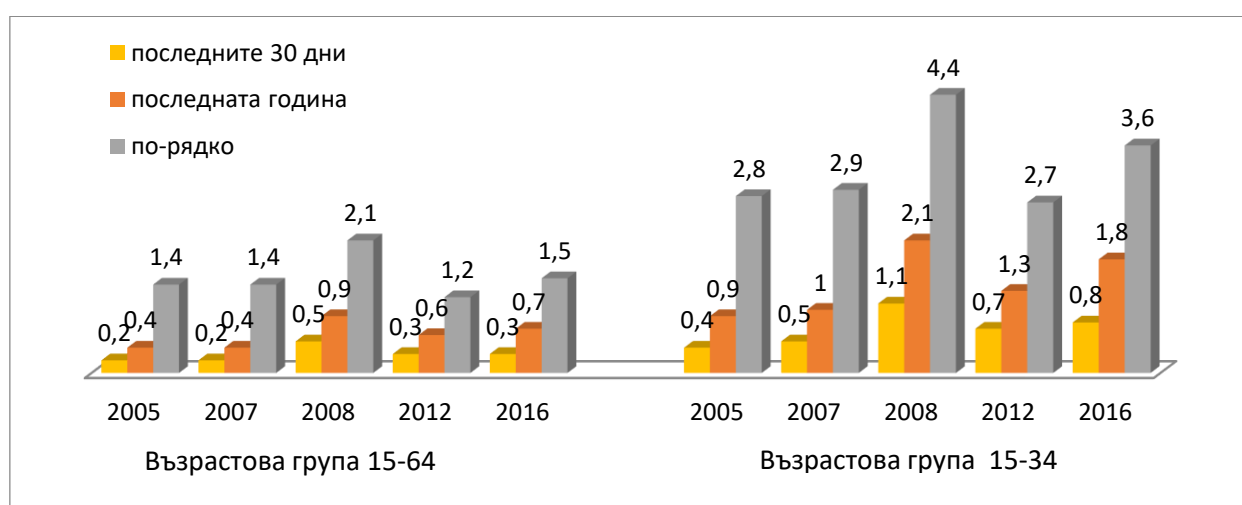
¹²² Европейски център за мониторинг на наркотици и наркомании (2018 г.), „Европейски доклад за наркотиците 2018: Тенденции и развития“, Служба за публикации на Европейския съюз, Люксембург, ISBN 978-92-9497-288-0.

¹²³ Данните от изследванията на ЕЦМНН (осъществявани от Националния център по наркомании) и данните на Центъра за изследване на демокрацията се различават през целия период 2005 – 2017 г., като резултатите на Центъра са почти 2 до 3 пъти по-ниски.

за 2016 г., при цена на дребно¹²⁴ между 10 и 15 лв./гр, годишният оборот на пазара е около 142 млн. евро, докато през 2012 г. е бил не повече от 92,6 млн. евро¹²⁵.

Наркопазарът за амфетамини бележи спад по отношение броя на инцидентно употребяващите (Фигура 23). Равнището на употреба поне веднъж годишно на амфетамини сред младите на възраст 15-34 г. е 1,5% (приблизително 29 000 лица) и надвишава средното ниво за ЕС (1,0%). При преизчисляването на потребителите като брой се вижда, че ако през 2008 г., употребявалите веднъж годишно амфетамини са били около 67 000, а през 2012 г. – 36 000, то към 2016 г. техният брой средно е бил 32 000 души. В сравнение с 2008 г., общият обем на пазара на амфетамини към 2016 г. е спаднал драстично. При средна цена на дребно¹²⁶ около 15 лв./гр, към 2016 г. годишният оборот на пазара е приблизително 14,6 млн. евро, докато през 2008 г. е бил 55 млн. евро.

Фигура 23. Употреба на амфетамини сред населението

Източник: Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

Според Националния фокусен център за наркотици и наркомании, от 2005 г. се наблюдава умерен спад в употребата на **хероин**, но нива на разпространение и употреба в последните 5 години са устойчиви. Отчита се ръст в броя на ромите, търсещи лечение от хероинова зависимост. Според експертни мнения, броят на хероинозависимите е в рамките на 5 000-6 000 души¹²⁷, въпреки че по оценка на Националния фокусен център, употребяващите хероин в България са между 11 000 и 12 000 души. По данни към 2016 г., цената за 1 гр хероин е около 50

¹²⁴ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България – 2017 г., 2017, ISSN 1313-4280, Източник: <http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&ittype=179&info=2704>.

¹²⁵ Оценката на пазара се извършва по методология на RAND Corporation, която включва употреба сред населението на психоактивното вещество, консумирано количество на ден, брой дни употреба, цени на дребно, чистота на наркотика.

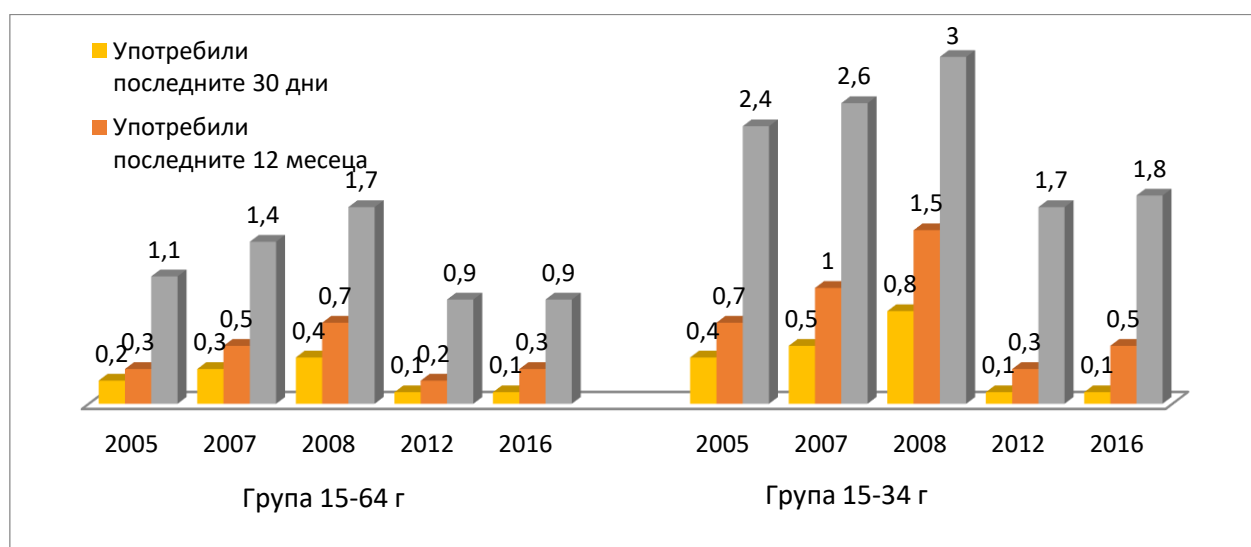
¹²⁶ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България – 2017 г., 2017, ISSN 1313-4280, Източник: <http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&ittype=179&info=2704>.

¹²⁷ Оценките са на база брой уникални клиенти на метадонови програми. Смята се, че не повече от 10-20% към настоящия момент не са преминали поне веднъж през тези програми.

лв.¹²⁸ Приходите на черния пазар на хероин на дребно са между 21,9 и 39,5 млн. евро за 2016 г. и запазват равнището, отчетено през 2011 г.

Пазарът за **кокаин** запазва устойчиви нива в периода 2012 – 2016 г. Към 2016 г. делът на младите хора на възраст 15-34 г., употребили поне веднъж през последните 12 месеца, е между 8 000 души (по данни на ЕЦМНН) и 9 600 (по данни на Центъра за изследване на демокрацията). Хората на възраст 15-64 години, които са употребявали кокаин поне веднъж месечно, са намалели близо четири пъти през последното десетилетие – от около 21 000 души през 2008 г. до около 4 600 души през 2016 г. При цена на дребно между 120 и 180 лв./гр, приходите на черния пазар от продажба на кокаин съответно регистрират спад от 80,3 млн. евро до около 29 млн. евро. Тези данни обаче не отчитат потреблението на чуждестранните туристи в България, така че генерираните печалби от продажба на кокаин на дребно вероятно са по-високи от калкулираните на база разпространение сред български граждани.

Фигура 24. Употреба на кокаин сред населението

Източник: Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите

Сравнението на данните при вътрешния пазар на четирите основни групи психоактивни вещества – канабис, синтетични наркотици, хероин и кокаин, показва спад спрямо 2008 г. от 120-280 млн. евро до 100-230 млн. евро спрямо 2016 г. Оценката за приходите на организираната престъпност от **трафик на външните пазари** е изключително сложна поради липсата на систематизирани данни, предвид устойчивостта на Балканския път, е възможно да се направят косвени оценки в определена степен. Смята се, че българската организирана престъпност годишно участва при в 20% от трафика, минаващ през балканските страни или ако се приеме, че общият обем е около 35-45 тона хероин, през българските канали минават 7-9 тона. Преизчислено като стойност това са между 7 и 16 млн. евро. Според експертни оценки, вероятно от смятаните за активни общо 20-30 групи в дадена година, действат около една трета от тях, като средният оборот на всяка се оценява между 1 и 2 млн. евро годишно.

Пазарът на наркотици има особено силно изразено отрицателно въздействие върху обществото. Сред основните **щети и рискове** са повишаване нивото на престъпления като домашно насилие,

¹²⁸ Национален фокусен център за наркотици и наркомании, Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България – 2017 г., 2017, ISSN 1313-4280, Източник: <http://www.nfp-drugs.bg/bg/?&itype=179&info=2704>.

вандализъм, дребни кражби, улични грабежи, кражби с взлом. Слабият икономически и социален статус, както и безработицата, засягащи в по-голяма степен групата на проблемните употребяващи наркотици, допълнително засилват това влияние. По данни на ЕМЦНН, към 2016 г. в България са регистрирани 4 смъртни случая, причинени от употреба на наркотици, както и 22 диагностицирани случая на ХИВ инфекции, свързани с инжекционната употреба на наркотици. Особено висок риск крие инжекционната употреба на наркотици, която е водещ фактор при разпространението на редица опасни инфекциозни заболявания, сред които хепатит В, хепатит С и ХИВ.

Увеличава се делът на регистрираните случаи на шофьори, които управляват МПС след употреба на амфетамини, екстази и кокаин. Употребата на синтетични наркотици е вероятна причина за пътно-транспортни произшествия, въпреки че в това отношение делът на катастрофите в резултат употребата на алкохол е многократно по-висок.

Перспективи

Географското положение на страната като ключова част от Балканския път, както и близостта до най-големия производител на опиум в света – Афганистан – предполага, че в дългосрочен план трафикът на наркотици ще остане важен престъпен пазар за българската организирана престъпност. В краткосрочен план може да се очаква нарастване на трафика на кокаин, поради отчитания ръст в производството му в държавите от Южна Америка през последните години. От друга страна, лошата реколта на макови насаждения в Афганистан през 2018 г., може да повлияе отрицателно на трафикираните количества към Западна Европа. Нестабилността и конфликтите в Близкия и Средния изток допълнително създават благоприятна среда за процъфтяване на тези престъпни дейности, които се явяват и важен източник на финансиране за различните въоръжени групи в тези региони.

Новите синтетични наркотици ще продължат да навлизат на българския пазар. Към края на 2017 г. ЕМЦНН осъществява наблюдение над повече от 670 нови психоактивни вещества. Техният брой е нараснал близо два пъти в сравнение с 2013 г., когато е била налична информация за около 350 нови синтетични вещества. През последното десетилетие известният брой на различните синтетични канабиноиди достига 179 вида. Съществен риск представлява и бумът в производството на синтетични опиати на световно ниво, което може да доведе до появата на тези опасни наркотици и в нашата страна.

Ролята на интернет, като алтернативен наркопазар и като източник на информация за производство на наркотици, продължава да нараства. Новите синтетични вещества, известни на улицата като „дизайнерски наркотици“, са широко достъпни в интернет. Според ЕЦМНН, около две трети от търговията в „тъмния интернет“ е свързана с наркотични вещества¹²⁹. Такъв тип търговия е установена и в България, и ще продължи да бъде източник на рискове и в бъдеще.

Заслужава внимание и проблемът със злоупотребата на лекарства, чиито размери според някои експерти достигат епидемични размери в някои развити държави, например злоупотребата с опии в САЩ. Незаконното търсене и предлагане на подобни лекарства в България е далеч от подобни нива, но някои оценки сочат, че има опасност от възходяща тенденция при употребата на опии и транквиланти.

¹²⁹ „Тъмен интернет“ е част от интернет пространството, което е достъпно единствено чрез специализирани приложения и услуги.

9. ОРГАНИЗИРАНИ ДДС ИЗМАМИ

Загубите от измами, злоупотреби и „липси“ на данък добавена стойност (ДДС) са считани за един от най-значителните престъпни рискове в Европейския съюз. Потенциалните загуби за страните в Съюза за 2018 г. се изчисляват на 130 млрд. евро¹³⁰. Същевременно през последните 5 години се наблюдава устойчива тенденция на намаляване на загубите с около 18,5%¹³¹. Последните данни за България за потенциалните загуби от несъбрано ДДС са за 2017 г. и се оценяват на 1,22 млрд. лв. или 11,8% от ДДС приходите¹³², което бележи 42,5% спад в сравнение с 2014 г., когато загубите са оценени на 22% от ДДС приходите¹³³. Настоящият анализ не разглежда всички форми на това престъпление, а само считаните за свързани с организираната престъпност или т. нар. „организирани ДДС измами“. Според предварителни индиректни оценки, максималните загуби от организирани ДДС измами са между 190 и 230 млн. лв., а минималните между 150 и 170 млн. лв. Основният проблем при тези оценки е използването на изчисления на НАП върху всички регистрирани липси, които се разглеждат от 2013 – 2014 г. насам. В посочения период щетите от организирани ДДС измами са оценени на 380-480 млн. лв. Този подход е изключително надежден и точен, но изисква много големи ресурси. Очаква се до края на 2019 г. НАП да направи нова оценка за размера на организираните измами с ДДС. По предварителни данни, загубите от организираните ДДС измами са близо до минималната оценка от около 150-170 млн. лв.

Тенденции

През 2018 г., според данните от НАП и според експертни оценки, се наблюдават 3 доминиращи схеми на организирани ДДС измами. Това са: измамите с вътрешнообщностни доставки (ВОД), т.е. внос от страни – членки на ЕС; „чистене на ДДС“ и „триъгълни операции“ със страни от ЕС. Анализите на НАП показват, че ДДС измами с вътрешнообщностни придобивания (ВОП) или износ за страна от ЕС почти не се срещат. Наблюдаваните при предишни изследвания „каруселни“ ДДС измами също отсъстват в настоящия момент в страната. Старите „фабрики“ за фалшиви ДДС фактури практически не се използват при организираните ДДС измами и имат много ограничено ползване при неорганизираните ДДС злоупотреби.

При ВОД измамите и при „чистене“ на ДДС се наблюдава усложняване на използваните мрежи от фирми и адаптиране на престъпните групи към мерките за противодействие, предприемани от приходната администрация и правоохранителните органи. В настоящия момент най-масово прилаганият модел на организирана измама с ДДС е чрез внос от страни в ЕС, като се създават паралелни вериги от фирми, извършващи фиктивни сделки, основно по документи. Неплащането на ДДС на внесените стоки има за основна цел възможността компаниите да продават на по-ниски цени. За разлика от преди, при този тип схеми веригата от фирми с „липсващи търговци“¹³⁴ и „буфери“¹³⁵ е значително по-добре прикрита (виж фигура 25). Например, счетоводителите на организираната ДДС измама могат дълго време да поддържат

¹³⁰ Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States, 2019 CASE and Institute for Advanced Studies.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Фирмите „липсващ търговец“ се регистрират обикновено на името на социално слаби български граждани – роми, възрастни хора, наркозависими, терминално болни и др. Тези компании обикновено нямат нито персонал, нито активи, нито капацитет за търговска дейност. Обичайно е при регистрацията на такава фирма да се използва фиктивен адрес

¹³⁵ Фирмите „буфери“ са част от веригите за измами с документи за фиктивни покупки и продажби на липсващия търговец към крайния получател на стоките.

дневниците на фирмите с фиктивни покупки и продажби, като приходите и разходите са изравнени и съответно не се дължи ДДС. Целта е фирмите да не бъдат идентифицирани като рискови, да не бъдат проверявани от НАП и в подходящия момент да бъдат активирани като „липсващ търговец“. при използването на фирми на физически лица, които вече са регистрирани като рискови, то те се появяват едва на 2-ро или 3-то ниво в схемата. Развива се и практиката, фирми с преустановена по някаква причина законна дейност да бъдат купувани и след това използвани за поемане на големи ДДС задължения, като преди това всички активи на са прехвърлени на други юридически лица.

Втората типична схема за организиране на ДДС измами е „чистене“ на ДДС задължения от компании, които имат дейност основно в страната. Обикновено техният профил включва фирми, работещи в сектора на услугите като туризъм, реклама и консултантски услуги, в които трудно се доказва неосъществена дейност. За да се избегне плащането на дължимото ДДС, което фирмите са натрупали при дейността си, те намират „кухи фирми“, от които купуват фиктивни услуги. Преведените средства за направените фиктивни услуги се теглят от сметките на фирмите в брой на каса в банковите офиси, в които са наредени сумите. Парите се връщат във фирмата, ползваща услугата „ДДС чистене“, като плаща определен процент на криминалната структура, която е осъществила схемата. Фиктивните фирми се регистрират на името на лица, получаващи социални помощи, и нямат активи. И при двете описани схеми, счетоводителите на фирмите използват КЕП (квалифициран електронен подпис).

Третата схема, за която НАП и правоохранителните органи нямат яснота как работи, са т. нар. „триъгълни сделки“¹³⁶. Размерът на тези операции в България е за около 2 млрд. лв. годишно. Слабият интерес към тази схема от страна на НАП и правоохранителните органи е продиктуван от факта, че българският бюджет не губи пари, а българските фирми, които участват, дори внасят данък печалба. Моделът включва осъществяване на ВОД/ВОП, например от Полша към Германия, или от Италия към Франция. Реално стоките никога не влизат в България, но по документи са продадени на фирма в страната, която след това ги препродава в държавата крайна дестинация чрез ВОД/ВОП. От многобройни проверки става ясно, че стоките продължават да се движат между страните и не стигат до краен потребител.

Когато се разглежда усложняването и адаптирането на криминалните мрежи, участващи в ДДС измами, трябва да се вземат предвид и различните техники за намаляване на риска. Например, фактурите не се попълват, защото могат да се използват за доказателствен материал. Счетоводните фирми се „смесват“ с адвокатски дружества, като използват общи офиси, в които не е ясно, чии са компютрите и документите, което възпрепятства претърсванията и изземванията, и съответно институциите предпочитат да избягват тези офиси.

Друг пример, който заслужава специално внимание, е адаптацията на престъпните групи към мярката с обратно начисляване на ДДС при зърното и скрапа. Прави впечатление, че фирмите, търгували със зърно, започват да спестяват ДДС, като претендират, че изнасят фураж.

При анализа за 2018 г. трябва да споменем и политиките и мерките за противодействие на организираните ДДС измами, предприети от НАП. Усилията на приходната администрация са в

¹³⁶ Този тип операции не бива да се бърка с друг тип ДДС измама свързана с внос на стоки в България и наричана също триъгълна схема. При този тип наистина се внасят стоки от някоя страна в ЕС. Например внос от Италия на стоки продадени на фирма от България, която след това обявява, че е продала стоката на фирма в Полша, но само по документи. Реално стоката остава в България и се пласира без документи. Този тип измама е характерна за чужденци, които бързо напускат страната след реализиране на стоката. В този случай се касае и за митническа измама.

няколко направления. Вероятно най-успешната мярка е продължаващият мониторингов анализ на големите търговски вериги от 2015 г. насам, който ги принуди да създадат собствени вътрешни механизми за проверки. Това доведе, от една страна, до силно ограничаване на доставчиците с проблемна репутация, а от друга, възпрепятства опитите и успеваемостта на престъпните групи да реализират големи обеми стоки без редовно платено ДДС. Втората мярка на НАП включва въвеждането на нови хардуерни и софтуерни механизми за контрол. Засега приложението ѝ не е особено успешно заради пропуски в регулиращата нормативни уредба. Към момента липсва публична информация за резултатите от периодичните кампании на интензивни проверки на рисковите фирми, което устойчиво увеличаваше ДДС приходите. Като мярка със спорна ефективност може да се определи усилието да се дерегистрират фирми, свързани с рискови лица. Към настоящия момент НАП дерегистрира около 2000-2400 субекта годишно. Целта на данъчната администрация е максимално да намали срока на функциониране на тези фирми, който сега е средно 3-4 месеца. НАП се опитва да идентифицира и физически лица, участвали във фирми, изпълняващи ролята на „липсващи търговци“. Принципът е да се дерегистрират само фирми, които нямат реална икономическа дейност, затова НАП се стреми да избягва дерегистрацията на такива, които имат дори минимална дейност. Криминалните структури, от своя страна, знаейки това ограничение, се опитват да подържат някаква формална активност на регистрираните с цел „липсващи търговци“ фирми. В резултат, тези фирми остават регистрирани и биват активирани при подходяща възможност.

Според експертните интервюта, при случаи на две и повече фирми, които извършват фиктивни операции помежду си и се подготвят да играят ролята на „липсващи търговци“, системите на НАП не реагират, тъй като не идентифицират риск на този етап. Фирмите изглеждат с реална дейност и не възстановяват ДДС.

Структури и организация

По данни на НАП, в момента в Специализираната прокуратура има анализирани 74 схеми за организирани ДДС измами и 457 данъчни профила. Според информацията, разследванията на ГДБОП от 2012 г. до средата на 2019 г. обхващат 56 организирани престъпни групи със задържани 304 човека. Специфичното за този тип организирана престъпност е, че има две специализирани групи участници. В първата група попадат „поръчителите“ – търсещите и поръчващите организираната ДДС измама. Това обикновено са лица с фирми, упражняващи законна дейност, които искат да спестят ДДС разходи. Те използват специализирани престъпни групи, различаващи се от традиционните български ОПГ с високите си нива на организираност, интелигентност и експертност. Анализът показва, че след разкриването им, част от участниците се отказват от престъпната си дейност, но други се връщат отново в нея. Според експертни оценки от разкритите в периода 2012 – 2013 г. ОПГ, специализирали се в ДДС измамите, около 1/3 са активни и днес. Както показват данните, типичната ОПГ за тези престъпления се състои от между 3 и 15 участника, с ясно изразена специализация и експертиза. Освен лидерът на групата, който е организатор и координатор, член на групата отговаря за търсенето на хора и фирми, с които да работят. Друга специализирана фигура в групата подпомага създаването и подготвянето на „кухите фирми“, намирането на лица, живеещи от социални помощи, и тяхното контролиране. Ключова фигура е „счетоводителят“, който има специализирана експертиза и работи с КЕП както на кухите, така и на реалните фирми, за да може да включва фактури в дневниците им, да подава месечните декларации и пр. Счетоводителят е този, който в повечето случаи осъществява финансовите трансакции. Ако фирмата „чисти ДДС“, в ОПГ участва и лице, специализирано в тегленето на пари в брой на каса в банков офис. В някои групи за ДДС измами

има и данъчен служител, който предупреждава за проверки и предоставя експертиза, с цел избягване на ревизия.

В настоящия момент около 80% от групите, специализирали се в организирани ДДС измами, работят на територията на София, където по-лесно се скриват големите ДДС плащания. Освен това има известна активност в Пловдив, Варна, Велико Търново и Русе.

Оценка на щетите

Обемът на престъпния пазар, свързан с ДДС измами, е изключително дискуссионна тема. В страните от Европейския съюз най-често се използват индиректни изчисления, за да се определи размерът на несъбраното ДДС. Най-използваният подход е оценката „отгоре-надолу“. За целта се използва размерът на БВП, като се преизчисляват ключовите му компоненти и спецификите на ДДС режима в оценяваната страна. Разликата между цялото дължимо ДДС (теоретично изчислено на база прогнози) и действително събраните приходи от данъчната администрация е размерът на несъбраното ДДС или „липса на ДДС“ (VAT tax gap). Тази оценка обаче не е пряк индикатор за организирани ДДС измами, тъй като тя обхваща и легитимното избягване на данъци, данъчното несъответствие поради неплатежоспособност или забавени плащания, както и статистически грешки¹³⁷. Другият проблем при този тип оценка е, че тя използва данните на националните статистики, но не отчита проблемите, свързани с големината на сивата икономика, за която също липсват безспорни методи за изчисление¹³⁸.

В България например размерът на сивата икономика, чиято стойност се включва в изчисляването на БВП, е оценен на под 10% от БВП (последното публикувано число е от 2014 г. – 9,8%). За сравнение, в Румъния сивата икономика е над 20% (за 2016 г. е 22,4%). В резултат, основата, на която се изчислява теоретично дължимото ДДС в България би била поне с 10% по-ниска от тази в Румъния.

Въпреки трудностите при определяне размерите на липсващото ДДС, резултатът се счита за най-добрия индикатор за оценка мащаба на щетите и дава възможност за сравнение между отделните държави в ЕС. Нещо повече, анализите онагледяват динамиката на липсите на ДДС във времето и помагат да се оценяват тенденциите, като се съобразяват със спецификите на ДДС в различните страни – членки в ЕС. Последните оценки за България са предоставени в проучванията на CASE за липсващо ДДС в Европейския съюз.

Сравнението на ДДС липсите в ЕС показва, че България има малко под средните стойности за 2017 г. Средното равнище на липсите на ДДС в ЕС се изчислява на 11,2%, докато в България то е 11,8%. По този показател страната ни има по-добри резултати от Чехия, Великобритания, Унгария, Латвия, Полша, Словакия и далеч по-малки проблеми от Италия, Литва, Гърция и Румъния.

¹³⁷ Reckon LLP, Study to Quantify and Analyse the VAT Gap in the EU-25 Member States (London, 2009).

¹³⁸ Проблемът с политическите решения за размерите на сивата икономика исторически започва с включването ѝ при изчисляването на италианския БВП през 1987 г. С цел да се увеличи БВП и така да се намали съотношението с външния дълг на страната, се добавя допълнителен национален продукт, който е произведен в т. нар. нерегистрирана икономика или „сива икономика“. Както тогава се коментира, италианският БВП продукт става по-голям от този на Великобритания за една нощ. По-късно подобен подход следва Гърция, за да се присъедини към еврозоната. При кризата в периода 2008 – 2010 г. румънската национална статистика увеличи сивата си икономика при допълнителните оценки, за да може да изпълни критериите на МВФ за по-малък бюджетен дефицит.

При този метод за оценка, трябва да се имат предвид многократните ревизии на данните поради ненавременното изготвяне на националните статистики. Резултатите за България са били многократно променяни с допълнителни оценки и корекции в съответствие с получените нови данни от НСИ. Така оценката за една и съща година е възможно да бъде различна в поредни издания на анализа (например оценката за 2014 г. може да бъде с различни стойности в докладите от 2015 и 2016 г.). Затова трябва да се отбележи, че оценките на CASE за 2017 г. са предварителни и се очаква да бъдат допълнително прецизирани.

Според експертните интервюта, оценката на CASE показва рязко подобрене само през 2016г. На практика данните за ръст на приходите от ДДС в периода 2015 – 2018 г. дават основание да се счита, че мерките, прилагани за увеличаване на данъчните приходи, работят. Както се вижда от данните за периода, ДДС приходите изпреварват с два и повече пъти ръста на БВП. За последните 4 години ДДС приходите нарастват между 6,5% и 10,5% при ръст на БВП за същия период 3,2%-3,9%. Тази тенденция се запазва и през 2018 г. (виж Таблица 7).

Таблица 7. „Липса на ДДС“ в сравнение с теоретично дължимото ДДС, ръста на ДДС приходите и ръста на БВП (2008 – 2018 г.)

	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Липса на ДДС 2018 (CASE)						1 488	2 124	1 941	1 179	1 222	
Липса на ДДС (%)	4	25	24	25	21	16	22	20	12,0	11,8	
Липса на ДДС 2017 (CASE)	320	2051	2 055	2237	2012	1488	2 310	2069	1355		
ДДС (млн. лв.)	7 485	6 432	6 267	6 611	7 151	7 366	7 264	7 740	8 553	9 320	10 064
Спрямо предходната година(%)	13,4	-14,1	-2,6	5,5	8,2	3,0	-1,4	6,5	10,5	9,0	8,0
Ръст на БВП (%)	6,0	-3,6	1,3	1,9	0,0	0,9	1,3	3,6	3,9	3,6	3,2
% на ДДС към БВП	10,29	8,81	8,38	8,19	8,72	8,97	8,69	8,74	9,09	9,46	9,32

Източник: Министерство на финансите; *Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States, CASE, 2018; Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States, CASE, 2017*

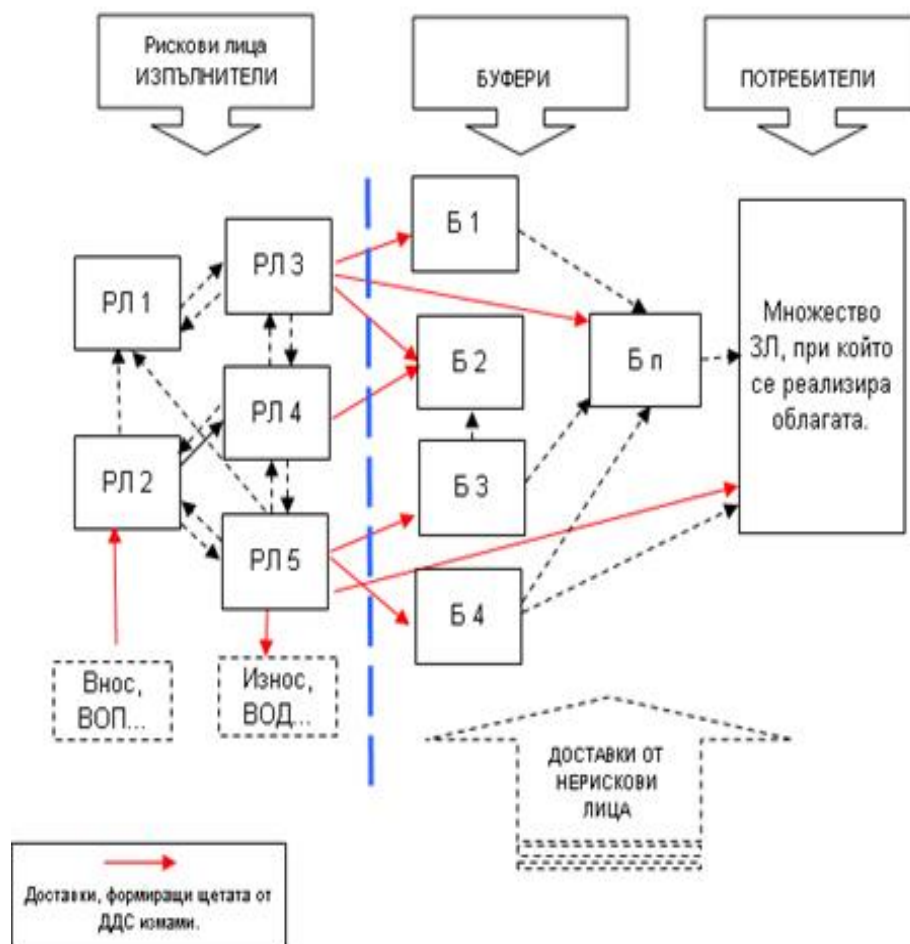
Може да се спекулира, че по-бързият ръст на приходите от ДДС бележи намаляване както на сивата икономика в страната, така и на организирания ДДС измами.

Метод „отдолу-нагоре“, който използва НАП, дава значително по-точна оценка на липсите на ДДС, тъй като позволява включването в анализа и на организирания ДДС измами. Той се основава на екстраполиране на данни за отделни рискови компании, проследяване и анализиране на разкритите от НАП измами, и изчисляването им за съответния период¹³⁹. Този

¹³⁹ Методът, който се използва, включва пълно проследяване на ДДС измамите от рискови лица, които се намират в базите данни на НАП. Предимството на този подход е, че за разлика от оценката на общите задължения към НАП, при които една и съща сума по веригата липсващ търговец – буфер може да се калкулира повече от един път (например при преминаване през повече от един липсващ търговец или през няколко фирми буфери), при тази оценка е избегнато. За да се ограничи рискът от факта, че е възможно да са се появили нови фирми, които не са свързани с рискови лица и не са регистрирани от НАП, се прави допълнителна извадка на 1500 фирми от всички фирми, регистрирани по ДДС, които се проверяват. На базата на откритите нови фирми участници в организирания ДДС измами се създава коефициент, чрез който се коригира оценката за съответния времеви период.

подход успява да отчете изключително изчерпателно организирани ДДС измами¹⁴⁰, за които има регистрирани трансакции в НАП за съответната година (виж фигура 26).

Фигура 25. Схематично представяне на участниците в ДДС верижни измами

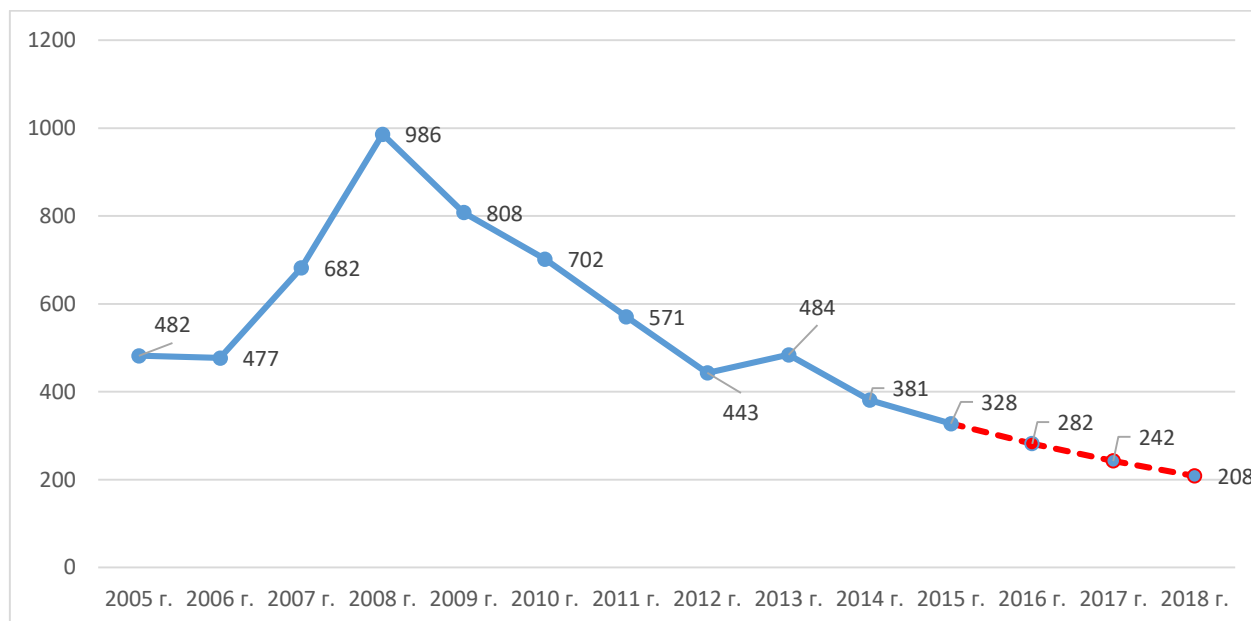
Източник: НАП

Оценката обаче не включва например стоки и услуги, които са влезли в страната чрез митнически измами или контрабанда и са продадени на сивия или престъпния пазар. Също така методът не отчита невнесеното ДДС от сделки вътре в страната, които са извършени от организирани престъпни групи чрез продажба на стоки и услуги, произведени в сивата икономика.

Използваните данни за рискови лица, буфери и рискови потребители, обаче не са публично достъпни и такива оценки могат да се извършват само от данъчните органи, които имат достъп до оперативните данни. Специализираните изследвания на организирани ДДС измами са осъществени през 2010, 2013 г., и 2015 г. от НАП за периода 2005 – 2009 г., 2010 – 2012 г., 2013 – 2014 г. (виж Фигура 26)

¹⁴⁰ В обхвата на анализа не попадат всички липси на ДДС, като тези дължащи се на самостоятелни действия или бездействия на лице, при което се реализира облагата, въпреки че от правна гледна точка тези действия могат да бъдат класифицирани като измама.

Фигура 26. Оценка на финансовите щети от организирани ДДС измами

Източник: НАП (2005-2015), Център за изследване на демокрацията (проекции – 2015-2018)

Рискове и перспективи

От данните на НАП и CASE, както и от интервютата с експерти, може да се направи изводът, че се наблюдава тенденция на намаляване на организирани ДДС измами, която се запазва и през 2018 г. Налице са обаче редица предпоставки, действащи в противоположната посока. Една от важните характеристики на ДДС измамите е, че те лесно се адаптират към променящите се обстоятелства. Международните верижни измами започват да се възпроизвеждат с участието на повече юридически лица в повече страни и намират своето място при българските ОПГ. Срещат се все повече случаи на организирани ДДС измами, при които участват чужди граждани в България.

Навлизането на цифровите технологии при съхраняването и разпределянето на информация, бързото развитие на интернет търговията и предлагането на всякакви услуги и разплащания по електронен път също улесняват въвеждането на схеми, които могат да се използват за извършване на този тип измами. Развитието на криптиращи технологии, използването на електронно банкиране и токън устройства, които се използват лесно от посредници, допълнително усложняват разследванията.

10. НЕЛЕГАЛНА ТЪРГОВИЯ С ГОРИВА

Пазарът на легалната търговия с горива е един от най-значимите икономически сектори в страната, като през 2018 г. са реализирани продажби към крайни клиенти на стойност почти 9 млрд. лв.¹⁴¹ Акцизите от горива през годината възлизат на 2,32 млрд. лв., като се наблюдава минимален ръст от 1,9% спрямо 2017 г. Трябва да се отбележи, че начисляваното ДДС при горивата е три пъти по-голямо от това на тютюневите изделия. Така акцизът и ДДС при горивата осигуряват 10,4% от приходите, което прави бюджета на страната силно зависим от тези данъчни постъпления. Както и в другия голям акцизен пазар – този на тютюневите изделия, и тук хармонизирането на българските акцизи с минималните в ЕС води до ситуация, в която разходите за горива спрямо доходите на домакинствата са значително по-високи от средните в държавите – членки на ЕС. В редица стопански сектори цените на горивата са основен компонент в стойността на предоставяния краен продукт – транспорт, логистика, строителство и др. В резултат на това се наблюдава силен пазарен натиск върху потребителите и фирмите, което, от своя страна, води до устойчива тенденция за търсене на горива от нелегалния пазар. Предвид традицията и богатия опит на криминалните мрежи в нелегалното предлагане на горива, съществуват индикации, че търсенето получава достатъчно предлагане. От публично известните разследвания на правоохранителните органи и от интервюта с експерти се очертава, че спецификата при този тип престъпен пазар е централната роля на легалните компании, които успяват да смесят законно и незаконно гориво. Тази особеност се наблюдава и при незаконния внос и при производството, както и при последващото разпространение. Разкрити са редица случаи, в които малки рафинерии произвеждат количество гориво, което не се отчита, или се използват пристанищни съоръжения, които да успяват да прикрият движението на петролни продукти чрез митнически нарушения. Подобна е ситуацията при нарушенията в складове, където чрез манипулирани уреди се смесва съхраняваното легално и нелегално гориво (без платен акциз и ДДС или само без платено ДДС). Това гориво по-късно успешно се продава не само през ведомствени и мобилни бензиностанции, но и през големи бензиностанции, включително работещите под марките на големите вериги. Опитът при разследванията показва, че обикновено залавяното нерегистрирано гориво се придружава от някакви законни документи. Както бе установено и в предишни изследвания, нерегистрираното гориво изключително трудно се идентифицира. Например, в случаи, при които горивото е с нормално качество, различаването на законно от незаконно гориво е практически невъзможно. За разлика от нарушенията при другите две основни групи акцизни стоки – тютюневите изделия и алкохолните продукти, при нелегалната търговия с горива институциите могат да разследват единствено по документи. В резултат, заловените количества незаконни горива са под 0,01% от всички легално търгувани количества. Така например през 2018 г., заловените незаконни горива са 294 хил. литра при около 4,5 млрд. литра нефтопродукти.

Щети и обем на пазара

Ако се търси някаква средна оценка за загубите за бюджета от акциз и ДДС при горивата през **2018 г., тя вероятно се доближава до стойността на оценката за 2017 г. – между 500 и 700 млн. лв.** Основание за тази оценка е лекият ръст от 1,9% в приходите от акцизи през 2018 г. спрямо

¹⁴¹ Поради изключителното разнообразие при потребителите на различните газообразни и течни горива, включително тези, които имат нулева акцизна ставка, липсва официална оценка.

2017 г., при лек спад на потреблението на горива според представителните социологически проучвания.

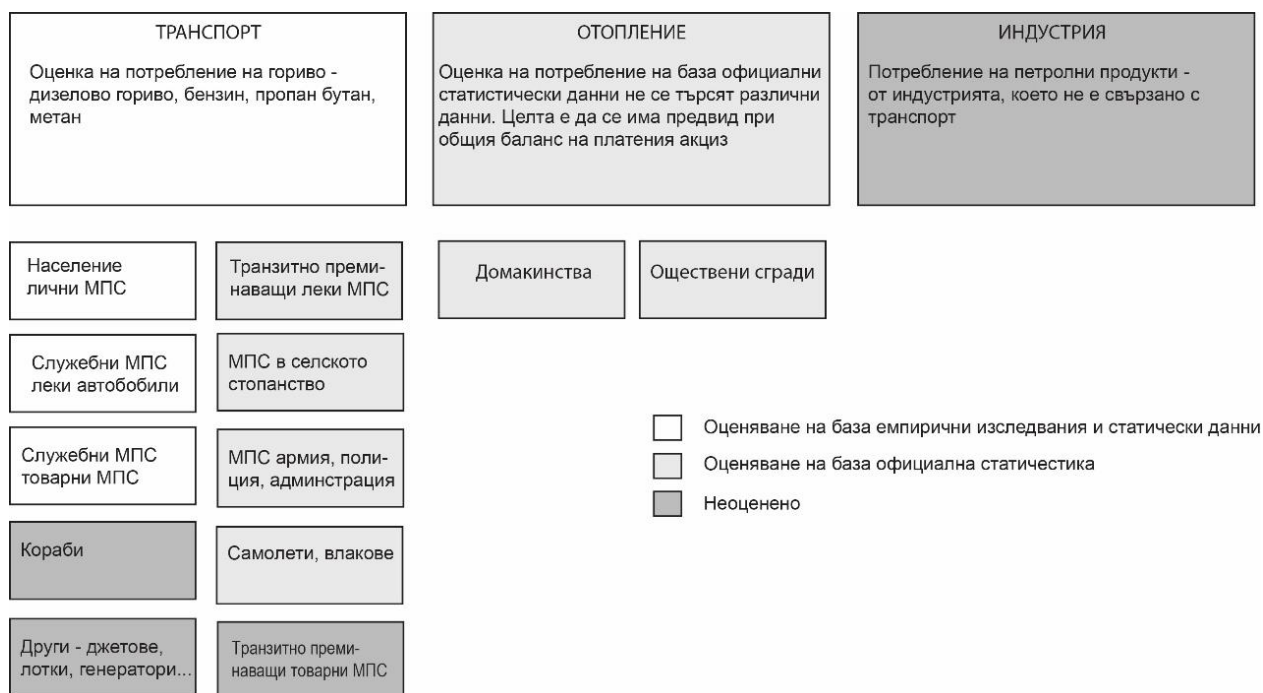
Предвид описаната специфика, оценката на годишния размер на този престъпен пазар е изключително сложена. В момента единствените използваемите методи в страната са индиректните оценки, като в последните години се предлагат различни методи на изчисления. Най-висок размер на нелегалния пазар е посочен в оценката на „Българската петролна и газова асоциация“ (БПГА), която го остойностява на около 1 млрд. лв.¹⁴² Друга оценка, изготвена по поръчка на един от най-големите търговци на горива на едро в страната, посочва 600-650 млн. лв. за 2017 г. Проучването на компанията се базира на регионални разлики в продажбите на нейните търговски обекти през последните 10 години. И двете оценки нямат издание за 2018 г.

По неофициални оценки на Агенция „Митници“, годишните загуби за бюджета от акциз и ДДС при горивата е не повече от 300-400 млн. лв. Агенцията има най-пълния достъп до оперативни данни за вноса, съхранението, превоза и потреблението на горива в страната, благодарение на Българската акцизна централна информационна система (БАЦИС) и Информационна система „Контрол на горивата“ (ИСКГ).

Вероятно най-надеждният подход е анализ на средното годишно потребление при различните групи потребители, като на тази основа се изчислява общият размер на потреблението в страната, съответно теоретичният размер акцизи и ДДС, които трябва да събира бюджета. Тези оценки се съпоставят с реално събраните акцизи и ДДС от горива. В България най-детайлните и систематични оценки до момента са извършвани от НАП, която от 2009 г. насам се стреми да анализира максимално изчерпателно различните основни потребители на горива и да изчисли общия обем на пазара (виж Фигура 27).

¹⁴² Източник: <https://news.bg/energy/okolo-1-mlrd-lv-godishno-se-gubyat-v-siviya-sektor-na-gorivata.html>.

Фигура 27. Оценка по групи потребители на НАП

Последната оценка на НАП е за периода 2015 – 2016 г. Методологията използва наличната статистическата информация за различните типове потребители на течни и газообразни горива. За всеки от типовете потребители се използват емпирични данни¹⁴³ за средното годишно потребление и се сравняват с общото количество гориво обложено с акциз от приходната администрация. Получените количества недеklarирано гориво се оценяват като загуба за бюджета на база дължим акциз и ДДС. (виж Таблица 8).

Таблица 8. Липса на ДДС и акциз от недеklarирано потребление на течни и газообразни горива за периода 2007 –2016 г.

Година	Щета от акциз (млн.лв.)	Щета от ДДС (млн.лв.)	Обща щета (млн.лв.)
2009 г.			861
2008 г.			1 143
2009 г.			797
2010 г.			725
2011 г.			861
2012 г.	596	169	765
2013 г.	426	118	544
2014 г.	692	159	851
2015 г.	656	159	815
2016 г.	754	187	941

Източник: НАП

Центърът за изследване на демокрацията използва методологията на НАП при своята оценка за 2017 и 2018 г., но за по-малък брой типове потребители. Оценка на средното потребление при

¹⁴³ Тези средни оценки за годишното потребление на горива са получени от два различни източника: социологически проучвания и данни от годишните технически прегледи на автопарка в страната, които съдържат изминатите километри от МПС за периода .

различните групи МПС е базирана на национални представителни проучвания, проведени през 2017 г. и 2018 г. Резултатите от оценките на Центъра и НАП относно потреблението на горива са изключително близки.

Въпреки това, трябва да се отбележи, че се представят две основни критики на гореспоменатия модел от страна на Агенция „Митници“ и ГДБОП. Първата е, че оценката при индиректното изчисляване на финансовите щети на акциза не отчита факта, че част от нерегистрираното дизелово гориво се произвежда от различни видове други горива, при които е платен съответно дължимия акциз. Той е по-нисък от този на дизеловото гориво, поради което и загуби на акциз от подобни схеми също са по-ниски. Обратна е ситуацията при плащането на ДДС. Според експертни оценки, има две форми на измами, при които бюджета търпи щети. Първата включва използването на „кухи фирми“, които зареждат гориво от акцизните складове, при което акцизът на горивото е заплатен, но фирмите не плащат дължимото ДДС. Когато НАП извърши проверка за дължимото ДДС, фирмите се оказват без активи. Втората група измами е свързана с фирми, които в съучастничество с бензиностанции използват количеството гориво, което е продадено на крайни потребители, които не са юридически лица и не възстановяват ДДС. В тази схема бензиностанциите продават фиктивно тези количества на фирми, които неправомерно възстановяват ДДС с фактури от бензиностанциите.

Структури и организация

По данни от 2016 г., в България работят 8 големи вериги за горива, които управляват между 920 и 930 бензиностанции от общо регистрираните около 4 225. Освен тези бензиностанции, които са оборудвани с електронни система с фискална памет (ЕСФП) и нивомерни уреди, Министерството на финансите е регистрирало още 1 440 бензиностанции за „вътрешно потребление“, или т.нар. „ведомствени бензиностанции“. Според национални представителни проучвания на потреблението, около 80-82%¹⁴⁴ от продажбите на горивата се извършват от големите вериги (виж Таблица 9).

Таблица 9. Бензиностанции и потребление на горива, 2017 – 2018 г.

ВИД БЕНЗИНОСТАНЦИЯ	2017 г.		2018 г.	
	ЛИЧНО МПС	СЛУЖЕБНО МПС	ЛИЧНО МПС	СЛУЖЕБНО МПС
Местни бензиностанции	20,5	18,4	18,3	14,4
Лукойл България	27,7	23,5	24,1	15,1
ОМВ България	17,4	9,3	19,2	12,1
Петрол	10,5	15,9	9,8	11,5
ЕКО България	7,6	6,9	10,4	8,6
Шел България	6,6	16,4	8,0	16,2
Газпром (НИС Петрол)	3,5	2,4	3,7	7,2
Ромпетрол България	3,8	7,2	2,3	5,1

¹⁴⁴ Данните от потреблението при служебните МПС не са представителни, заради относително малкия брой интервюирани, които използват служебни МПС и са попаднали в извадката.

VM Petroleum	1,3	-	2,7	5,1
Не знае/ не отговорил	1,1	-	1,3	4,8

Източник: Център за изследване на демокрацията

Един от най-спорните моменти в оценката на нелегалния пазар на горива е възможността в него да участват бензиностанции на една или повече от големите вериги. Подобно предположение е обосновано предвид оценката на НАП за 2015 – 2016 г., при която изчисленията за обема гориво (дизел и бензин) без платени акциз и ДДС възлиза на повече от 15-20% от целия пазар. Подобни обеми теоретично няма как да се продават само през малките бензиностанции. Както се вижда от Таблица 9, бензиностанциите извън големите вериги не продават повече от 20% от цялото гориво в страната. При другата рискова група – ведомствените бензиностанции, целият обем гориво, което официално се продава годишно е 5,5% – 6% от общото гориво. Прави впечатление, че според оценките на НАП, над 15% от бензина годишно се реализира без платен акциз, а във ведомствените бензиностанции се продава основно дизелово гориво. Интервюта с участници в нелегалния пазар на горива разкриват, че това се случва чрез манипулация на софтуера за подаване на данни към Агенция „Митници“ и НАП. Известно е, че са реализирани оперативни разработки на правоохранителните институции за разкриване на подобни софтуерни манипулации. Въпреки многобройните ревизии и разследвания на данъчните и правоохранителните институции, все още не са открити конкретни доказателства, които да потвърждават това сведение.

Според експертни оценки, основният източник на нерегистрирано гориво са малките рафинерии. При тях се наблюдават две основни схеми за внос. Първата включва внос на гориво с високо съдържание на сяра, което не отговаря на българските стандарти, и се преработва в български рафинерии. Втората е внос на т.нар. „тежко гориво“, което е с по-ниско качество и обикновено се използва за отопление. И при двете схеми, внесеният гориво се дообработва, за да се извлече моторно гориво, от което се декларира само определено количество. Например от 1000 литра тежко гориво се извличат приблизително 800 литра моторно гориво, а останалите 200 литра се декларират като рандеман. Същевременно количествата гориво, определено като рандеман се продава без платен акциз и ДДС в „доверени“ бензиностанции. Според експертни мнения, този тип продажби се реализират или в малки бензиностанции, или във ведомствени бензиностанции, в които зареждат строителни и транспортни фирми, както и селскостопански производители. Някои оценки сочат, че в нелегалния пазар се включват и бензиностанции от големите вериги, чиито управители решават да рискуват за своя сметка и да продават нелегално гориво.

В някои случаи е наблюдавана схема на внос от ЕС страни (ВОП) на отпадъчни течности, съдържащи петролни продукти. Аналогично на гореописания механизъм, при преработката им се извлича гориво и се продава без документи като автомобилно гориво. Подобен е и моделът с внос на битум, който най-често се придобива от държави от Западните Балкани. В тези случаи, в битума е добавено определено количество газьол, който не е деклариран и съответно е без платен акциз и ДДС. За да се извлече гориво се използват нелегални мобилни инсталации, като се смята, че тази схема се използва от строителни фирми и свързаните с тях транспортни фирми. Подобен модел на смесване на акцизни и неакцизни продукти (или такива с по-нисък акциз) се наблюдава и при незаконния добив на газов кондензат от газови находища, който се смесва с дизелово гориво, за да се доближи предлаганият продукт до качество, близко на газьола. Друг подход за получаване на продукт, близък до дизелово гориво, е чрез смес на базови масла с керосин.

Една от много дискутираните теми е продажбата на горива за селскостопанските производители, които са освободени от акциз. Счита се, че част от това гориво се продава под формата на „приятелска търговия“ в малките населени места. Според експертни оценки, между 15 и 20% от горивото, за което държавата връща акциз на селскостопанските производители, се продава незаконно. Ако средно годишно държавата връща акциз за около 85-90 млн. лв., то финансовите щети са в порядъка на 12 – 18 млн. лв., което преизчислено спрямо приходите от акциз върху горивата се равнява на между 0,6 и 0,8% от всичкия събран акциз.

През 2018 г. бяха разкрити няколко случая на т.нар. „мобилни бензиностанции“. При този метод за продажба, нелегалното гориво се превозва и продава директно от превозни средства – товарни камиони, микробуси и др., в които се намират скрити резервоари или пластмасови туби. Мобилните бензиностанции обикновено обслужват квартали в определени населени места, където имат доверени клиенти, като средната цена е 40-50 ст./л. Смята се, че за да е възможно реализирането на подобни продажби, местните служители на правоохранителните органи и приходната администрация не санкционират нарушителите.

Данните показват, че има определени райони в страната (Пернишка област, Благоевградска област, София окръг, Пловдивска област, Русенска област и др.), където нелегалното преработване и разпространение на такива горива чрез малки рафинерии, малки местни бензиностанции или мобилни бензиностанции е система, която съществува от години и работи в цикличност. Основният проблем при тези криминални структури е, че при лошо качество на изходната суровината се влошава качеството на горивото, което води до бърза загуба на потребители.

Рискове и перспективи

През 2018 г. бяха предложени серия промени в нормативната уредба с цел ограничаване на различните предполагаеми „сиви зони“, които облагодетелстват търговията с нерегистрирани горива. Предложенията предизвикаха политически противопоставяния и бяха многократно отлагани. Трудно е да се прогнозира какви ще бъдат последиците от тези промени, но за да може да се оцени техният ефект е необходима системна оценка на обемите нерегистрирано гориво, употребявано в страната. В това отношение усилията на НАП са едно добро решение, въпреки тяхната епизодичност.

Същевременно, въпреки оценките за значителните финансови щети, които бюджетът търпи вследствие на нелегалния пазар на горива, този тип престъпна дейност получава значително по-малко внимание от страна на правоохранителните органи в сравнение с намаляващия вече проблем с незаконните тютюневи изделия. За момента проверките и разследванията са изключително неефективни, заради трудностите при идентифицирането на нерегистрираните горива. Въвеждането на ЕСФП, както и изискването за нивомерни уреди, водят до ръст на приходите през 2012 и 2015 г., но за съжаление основна слабост остават проблемите със софтуерните системи, които имат „скрити вратички“¹⁴⁵.

Основният риск е, че системите за контрол на горива, продавани на българския пазар, продължават да работят в непрозрачна среда. Един от сериозните проблеми е, че потоците данни, които се събират и обработват, са толкова сложно обвързани, че само много малка група

¹⁴⁵ Софтуерните системи се разработват от частни компании. НАП и АМ нямат контрол върху технологичния продукт и неговия код. Съществуват съмнения, че някои от тези софтуерни приложения съдържат възможности за манипулация, които са внедрени в крайния продукт или т.нар. „скрити вратички“.

от експерти в страната имат възможност да оценят реално какво се случва по отношение на събираните акцизи и ДДС.

На практика, извън вътрешните информационни системи БАЦИС и ИСКГ, липсват обективни външни данни, които да могат да се използват от експерти за независима оценка на работата на контролните органи. За разлика от ситуацията при тютюневата индустрия, където компаниите са развили система за директно независимо събиране на данни, като например проучването на празните опаковки, месечни потребителски оценки, национални представителни проучванията и др., в петролната индустрия такива данни не се споделят.

Старта на ТОЛ системата в България от лятото на 2019 г. дава възможност за създаване на нов независим източник на данни, които биха могли да се използват за оценка на потреблението на горива на база динамиката на пътния трафик в страната. Данните за трафика на МПС от ТОЛ системата и данните от трафика в големите градове предлагат възможности за много точни оценки за потреблението на горива, както във времето, така и по географски признаци.